

Gaál Lajos

## Gömör természeti öröksége 22. A sőregi Bagoly-vár

Sőreg közvetlen közelében, jóformán a házak fölé emelkedik az a szédületes magasságú kőszikla, amelyet a nép *Bagoly-várnak* nevezett el. Az elnevezés találó, hiszen a szikla késéggkívvül megfelelő bújóhelyet biztosít ragadozómadaraknak, baglyoknak, sőt még vár nyomait is felfedezhetjük a tetején. Ha felkapaszkodunk a szikla csúcsára, észrevesszük az egykori erőd lépcsőit, sziklába vájt építmények nyomait és egy 3 m átmérőjű és 6 m mély kútszerű lyukat, amely valószínűleg víztartály lehetett. Vár tehát volt a szikla csúcsán, de amikor felépült, nem Bagoly-várnak nevezték. A középkori források egészen másként, *Dános-kő* néven emlegetik.



A sőregi Bagoly-vár látképe • A szerző felvétele

A vidéket, főleg a Gortva- és Csoma-patakok völgyét a tatárjárás előtt a beckői (vagy bolondocsi, bolondóci) vár jobbágyai lakták. Beckó, ez a Trencsén megyei vár, amelyet *Anonymus Castrum Blundus* néven említ, hosszú ideig fontos szerepet játszott a Felvidék történelmében. A tatárok betörésekor ezek a várjobbágyok a Dános-kő erődjét saját költségükön olyannyira megerősítették, hogy azt a tatár sem tudta bevenni. Az odamenekült emberek sikeresen átvészelték a pusztítást. Mivel a beckői szolgáknak sikerült megmenteniük a király népét, ezért őket **IV. Béla** 1245-ben kivette Beckó vár joghatósága, szolgálata alól és a király házához számító szolgálói közé emelte. Ez azzal a feltétellel járt, hogy kötelesek voltak tíz páncélost adni a király seregébe. Később, a 14. század vége felé a vár lassan elpusztult, lehet hogy eredeti Dános-kő neve is, szolgáinak nemessége azonban megmaradt. **Ila Bálint** szerint az erőd utolsó említése 1372-ből és 1385-ből származnak.

A stratégiai fontosságú szikla azonban már jóval korábban lakott volt. Erről tanúskodnak a régészeti leletek.

Különböző cserépedény-töredékeket még ma is találhatunk a szikla környékén, de a leggazdagabb leletanyagot báró **Nyáry Jenő**nek, az aggteleki és a pogányvári barlangok kutatójának sikerült begyűjteni innen a 19. század második felében. A sziklacsúcs alatti miniatűr fennsíkról nagy mennyiségű faltapaszt-töredéket szedett össze. Ezek eredetileg az egykori kunyhók rőzséből font falait borították. Jól látszódtak rajtuk a rőzsefonás lenyomatai. Nem messze innen hamut, állatsontokat (főleg szarvast), cseréptöredékeket, obszidián-szilánkokat, hegyesre csiszolt tüköt, nyílhegyeket, csonttőröket, csontsimítókat, orsógombokat, valamint kő- és agyaggyöngyöket is talált. Ezek valószínűleg a csiszolt kőkorból származhattak, de cseréptöredékek alapján a bronzkorban is lakott volt a szikla.



Egykori víztartály a szikla tetején • A szerző felvétele

A hatalmas, 85 m magas szikla ma már jóval csendesebb időket él. Néma tanúja nemcsak a viharos történelemnek, hanem a jóval mozgalmasabb saját keletkezésének is. Ez pedig még arra az időkre nyúlik vissza, amikor tűzhányók füstölögtek a Cseres-hegység vidékén. A sőregi vulkán pedig mintegy 4 millió évvel ezelőtt, akkor kezdett működni, amikor a pogányvári és a szár-kői tűzhányó lassan kialvófélben volt, az ajnácskői és a ragácsi viszont még nem is létezett.

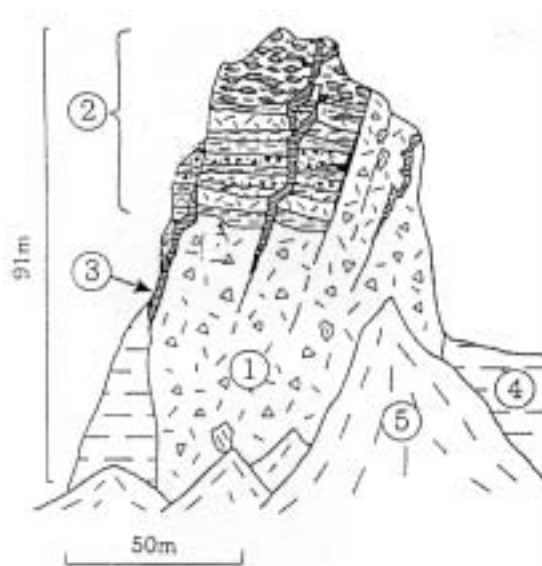
A sziklaszirt vulkáni eredetét és geológiai jellemzését elsőként **Szabó József** tette közzé 1865-ben. Később, 1939-ben **Noszky Jenő** mintákat is levett a szikláról, amelyeket **Hermann Margit** elemzett meg. **Jugovics Lajos** (1948) is tüzetesen átvizsgálta a sziklát, aki kutatásaiból egyetlen nógrád-gömöri bazaltelőfordulást sem hagyott ki. A modern vulkanológia ismereteire alapozott legújabb vizsgálatok **Vlastimil Konečný** nevéhez fűződnek. A 2004 szeptemberében megtartott vulkanológiai konferenciára kiadott kirándulásvezetőben részletesen feltárja a szikla szerkezetét és a maar-típusú tűzhányó működési elvét.

A figyelmes szemlélőnek a szikla sok mindent elárul magáról. Észrevehetjük például, hogy alakja enyhén megnyúlt északnyugat-délkeleti irányban, vagy hogy a tufa anyagának alsó fele tömörebb, míg a felső része rétegesebb szerkezetű. A megnyúlt alak onnan ered, hogy a tűzhányó energiája kitorésekor egy földtani törésvonalat feszített szét, amelybe aztán belenyomultak a különböző vulkános kőzetek – tufák, breccsák, telérek. Mindez persze jóval a 4 millió évvel ezelőtti földfelszín alatt játszódott le. Az akkori felszínen csak egy jó mély kráter és egy nem túl magas tufagyűrű látszódhatott. Ez az ősfelszín a jelenlegi domborzat felett bő 200 méterrel helyezkedett el. Ilyen szinten van ugyanis a pogányvári lávatarakó, amely néhány ezer évvel a sóregi vulkán működése előtt ömlött ki. Mivel a sóregi szikla felső fele jól rétegzett, körülbelül eddig a szintig nyúlhatott le az egykori kráter feneké. A rétegek ugyanis a kráter fenekén felgyülemlt tóban ülepedtek le. Az üledéknek olymértékű a tavi jellege, hogy **Karolusová** a mikroszkópiai elemzés után arra a téves megállapításra jutott, hogy a vulkáni törmelékek valamely távoli tűzhányóból szóródtak bele a sóregi tóba.

Eszerint a sóregi Bagoly-vár mai képe nem más, mint egy ősi tűzhányó kürtőjének kitöltése közvetlenül a kráter alatt. A kráter alatti részt a szikla alsó fele képviseli. Jellegzetes vulkáni tufabreccsa ez, porózus bazalttörmelékekkel és apró homokkődarabokkal, amelyeket az erős vulkáni kitorés a mélyebben fekvő kőzetekből szagatott fel. A hirtelen megdermedt vulkáni üveg elárulja, hogy a breccsa vízzel is érintkezett, ami gyors kihűlést váltott ki.

Ettől teljesen eltér a szikla felső része. Finomabb és durvább szemcséjű tufás rétegek váltják egymást vulkáni hamuval és tavi üledékekkel. Elvértve lapilliréteget is találunk bennük. Ezt a borsó nagyságú legömbölyített törmeléklet a vulkán szórta ki magából és egy része visszahullt a kráterbe. A csúcs környékét pedig összesült bombák és lávafoszlanók képezik. A bombák nagyobbak, mint a lapillik, rendszerint szintén legömbölyítettek, mivel a kitorés magasra röpti és a levegőben pörögve gömbölydedd, tojás vagy könnyecsepp alakúvá válnak. A szikla széle felé egy meredeken futó törésvonalat is észrevehetünk, amely mentén enyhén lezökkent az egész kráterfeneket kitöltő tufás rétegsor.

A tufás-tufitos üledékek elárulják, hogy a vulkáni kráter fenekén tó vize csillogott, legalábbis egy bizonyos időben. Csilloghatott is, hiszen a kráter feneké jóval a felszín alatt helyezkedett el, ahova könnyen becsurgott a talajvíz, de felgyülemlt az esővíz is. Ezt a típusú krátert maarnak nevezik. A közelben később még jónéhány hasonló maar jött létre, az ajnácskői, békás-tói, várgedei, vagy a füleki. Tufagyűrűjük is alig emelkedett a környező térszín fölé. A heves kitoréseket nem követték lávakifolyások, mint például a pogányvári tűzhányó esetében. Ha fel is tolult egy kevés láva, ez megszilárdult a vulkáni kürtőben, vagy telérek alakjában nyomult a kürtőt kitöltő tufabreccsába. Ez történt a sóregi szikla esetében is. Anyagát 8 bazalttelér szövi át. Vastagságuk 15 centimétertől egy méterig terjed. Ezek jóval ellenállóbbak, mint a lágyabb tufa, így később, az erózió elleni harcban jelentősen megnő a szerepük.



A szikla vázlatos földtani metszete (Konečný nyomán). Jelmagyarázat: 1. a vulkáni kürtő tufabreccsája, 2. a kráter kitöltésének megsüllyedt blokkja (vulkáni hamu, salak, breccsa, lapilli), 3. bazalttelérek, 4. miocén tengeri homokkő

Amikor ugyanis a hegység emelkedni kezdett, a patakok egyre mélyebbre vágják be magukat a lágyabb homokkőbe. Ezt a folyamatot részletesebben ismertettük előző számunkban, a Pogányvár esetében. Az eső, a fagy, a folyó víz, a szél erőteljesebben koptatja a lágyabb kőzeteket, mint a keményet. A vulkáni kürtőt körülvevő homokkő így gyorsabban pusztult le, mint a kürtőt kitöltő bazaltbreccsa. A nagyrészt lapilliból álló, a krátert övező tufagyűrű is csakhamar az erózió áldozatául esett. A kürtő tufás breccsája sem eléggé ellenálló azonban, idővel ez is szétesik, lekopik. Egészen addig, míg a lepusztulás el nem jut a telérekig. A kemény bazalttelérek szinte átszövik a breccsás kőzetet, amivel jelentősen lelassítják a további pusztulás folyamatát. Nézzük csak meg a tajti kürtőkitöltést. Egyetlen telért sem találunk benne, emiatt teljesen lekoptatta az erózió (egy kis kőfejtő tárta fel a falu elején). Az ajnácskői kürtő viszont nem szűkülöködik bazaltos telérekben, így pompás szépségében büszkélkedhet Ajnácskő közepén. A legellenállóbbak azok a vulkános kürtők, amelyeket teljes egészükben bazaltláva töltött ki. Ezek az ún. neckek. Térségünkben ilyen a Szár-kő, vagy a Hegyes-kő, amelyek ma is hatalmas vulkáni hegyet képeznek.

A sóregi Bagoly-vár csúcsának tengerszint feletti magassága 285 m. Sziklagepe otthont nyújt számos értékes meleg- és szárazságtűrő növényfajnak. Ilyen a fekete kökörccsin egyik keverék változata, de meghonosodott itt a csinos árvalányhaj is. Rendkívüli természeti értékei miatt a sziklát már 1964-ben védetté nyilvánította az akkori Losonci Járási Nemzeti Bizottság iskola- és kultúrügyi bizottsága 2,92 hektár területen. Ma természeti emlék, amely a legszigorúbb, ötödik védelmi fokozatot élvezi és a *Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet* része. Megérdemli a szigorú védelmet, hiszen a 19. század derekán kőbányát is nyitottak a szikla oldalában. Szerencsére a fejtést nem sokáig folytatták, így nem tettek nagy kárt Gömör e kiemelkedő jelentőségű természeti örökségében.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

## Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör és Kishont vármegye. Budapest, 677 old.

## Gaál, Ludovít

1990: Výchnamné geologické lokality okresu Rim. Sobota – južná časť. Obzor Gemera, 21, 4, Rim. Sobota, 219-228.

## Galvánék J. – Janáčík P. – Mazúrek J.

1976: Prírodné výtvary a zaujímavosti Stredoslovenského kraja. Banská Bystrica, 165 old.

## Hermann M.

1941: Daten zur petrographischen Kenntnis des Bagolyvár-berges von Sőreg (in Ungarn). Ann. Mus. Nat. Hung. 34, Budapest, 16-22.

## Jugovics Lajos

1948: Somoskő–Fülek–Ajnácskő között települő bazaltelfordulások. Magyar Kir. Földtani Int. Évi jelentése 1939-1940-ról. Budapest, 1-50.

## Karolusová E.

1959: O čadičovom pyroklastiku pri obci Šurice. Geol. práce, Zošit 54, Bratislava, 145-168.

## Konečný V. et al.

2004: Guidebook to the Southern Slovakia Alkali Basalt Volcanic Field. ŠGÚDŠ Bratislava, 142 old.

## Noszky J.

1916: A Mátrától északra levő dombvidék földtani viszonyai. Magyar Kir. Földtani Int. Évi jelentése 1915-ről. Budapest, 364-375.

## Szabó József

1865: Pogányvár hegy Gömörben, mint bazaltkráter. Math. és Természettud. Közl. 3, Pest, 320-373.

## Takács András

## Az én „beneši dekrétumaim”

1931. január 8-án születtem Sajótiában, egy Gömör megyei kis magyar faluban. Akkor a falu lakóinak száma 150 fő körül mozgott, akik mintegy 25 családi házban laktak. A falu tipikus gömöri kistelepülés volt. Annak ellenére, hogy az írásbeli emlékek 1242-ben már említik, a létszámbeli fejlődése kötött volt. Kicsi volt a határa és kisebb-nagyobb települések vették körül. A körsugarat meghúzva Lekenye fél-, Özörény és Horka két-, Melléte másfél-, Beretke két és fél-, Csoltó másfél kilométerre volt tőle. A faluban volt egy uradalmi kastély, melyet a 17–20. században a **Palkovich** család birtokolt. A család fiúágon kihalt, a leányági örökösök pedig elköltöztek, és 1910-15 között eladták a kastélyt is, meg a hozzá tartozó birtokot is. A kastélyt a hozzá tartozó parkkal és kerttel együtt apám, az 1883-ban született **Takács András**, és komája, **Beke Márton** vásárolta meg. A birtokból is vásároltak. Mindketten, a katonaságot leszolgálva, fél évtizedet töltöttek kint az USA-ban, Detroitban, ahol autó- illetve gépgyárban dolgoztak. Napi 12-16 órát vállaltak és küldték haza a pénzt. Parasztcsaládból származtak mindketten, és azok is maradtak. Az amerikai utat, és az embert őrö robotot azért vállalták, hogy megalapozhassák gazdálkodói jövőjüket.

Apám nemcsak a vagyonát alapozta meg Amerikában, de nyitott szemmel is járt és látta, hogy a gyerekei csak akkor vihetik többre, mint ő vitte, ha iskoláztatja őket. A vagyon gyarapítása mellett ez lett az életcélja. Nem tudta ebben megakadályozni a családi tragédiák sora sem. Két bátyámat Tornaljáról, engem Rozsnyóra küldött polgári iskolába. Én a hatodik elemi után hagytam magam meggyőzni – addig min-

dig azt mondtam, hogy én inasnak állok, asztalos akarok lenni. **Mogyoródi Pista** bácsi volt asztalos Lekenyében, apám küldöncéként gyakran jártam hozzá, és olyankor sokáig ott maradtam, csodálni a mester munkáját. Talán nem is volt az véletlen, hogy apám a három fiából engem küldözgetett az asztaloshoz. Pedig mehettem volna a negyedik elemi után is polgáriba, vagy a nyolcéves gimnázium első osztályába, az akkori iskolai rendszer ezt lehetővé tette.

1938 végén Gömör megye magyarlakta részét az 1. bécsi döntés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz. A Sajó völgyének az a része, egészen fel Rozsnyóig színmagyar volt, így a szlovák nyelvvel még az iskolában sem találkozhattam. A cseregyerekként tót szóra jutás pedig csak azoknál a gyerekeknél jöhetett számításba, akik az elemi iskolát követően nem szándékoztak továbbtanulni. Ráadásul a terület-visszacsatolással a cseregyerek-rendszer mint társadalmi szokás felszámolódt. Rejdova, Dobsina környéke, amely településekkel a falu ilyen értelemben kapcsolatban állt, 1938 után a Szlovák Állam részét képezte. Az már külföld volt. És a politikai légkör sem kedvezett a cseregyerek kapcsolat további fenntartásához.

1942 őszén kezdtem Rozsnyóra iskolába járni. Naponta vonattal utaztam. Az elemiben még nem, a polgáriban pedig már nem tanították a szlovák nyelvet. Ott akkor idegen nyelvként a német volt egységesen kötelező. Gyermekéveimben szlovák beszédet jóformán nem is hallottam. Igaz, a faluba 1918 után Rejdováról leköltözött egy szlovák család, ám a fiatalok később magyar élettársat választottak és így azoknak a korban hozzám hasonló gyerekeivel is magyarul értettük meg egymást. A barátság megvan a mai napig közöttünk – akik még élünk.

\*

1944 karácsonya előtt a harmadik évfolyamot szakította meg a front közelsége. December közepén az iskolából azzal engedtek bennünket hétvégén haza, hogy előreláthatóan hosszabb lesz a karácsonyi szünet, de ha majd elmúlik a háború, átmegegy vidékünkön a front első vonala, üzennek, értesítenek. Sokáig nem üzentek, aztán meg már csak szlovák nyelven folytatódott a tanítás. Értesítés helyett azonban koratavasszal láttuk az elüldözött, székérre pakolt tanárainkat elhagyni az országot. Azokat a tanárokat üldözték ki az országból, akik 1938 után az anyaországból állást vállaltak a visszacsatolt terület iskoláiban. Rozsnyón is volt több ilyen család. Nekik, amint átvonult a front a rozsnyói járás területé felett, már is pakolniuk kellett és menni ki az országból.

1944. december közepétől 1945. január 12-ig a háború első vonalában éltünk. A német katonák nálunk voltak, erős fedezékeket építettek ki. Az oroszok tőlünk délnyugatra, másfél kilométerrel lejjebb voltak, Csoltón. Január 12-én az oroszok áttörését hatórási tűzérzési előkészítő tűz előzte meg. Az maga a pokol volt. Robbanást robbanás követett. A falut sem kímélték. Több ház összedőlt vagy beszakadt a teteje. Nálunk az istálló teteje dőlt be, és a várszerű kőfalakkal épített csűr omlott össze. Emberekben is esett kár. Hajnalban tíz embert kivezényeltek a német katonák a védő-





vonalkuk erősítésére. Ahogy észrevették az oroszok a mozgásukat, mindjárt odalóttak. Hét órakor pedig kezdődött a frontáttörést megelőző előkészítő ágyútűz. Bömbölt, sírt a levegő. A munkára kivezényelteknek pedig nem volt hova elbújniuk. Ki merre látott, arra futott. Többen a közeli erdőben látták a megmenekülés lehetőségét. **Takács Bélát** gránátzilánk ölte meg. Laci bátyám és a szomszéd, **Beke István** – 19 éves legényekként ők is részesei voltak a lövészárkok ásására kivezényelteknek – a tomporukon sebesültek meg. A kastélynak – a házunknak – atombunkerrel elérő pincéi voltak. Mi, a két tulajdonos család, és a falu lakóinak nagy része ott rejtette végig a támadást, a frontátvonulást. Sok találat, akna és ágyúlövedék érte az épületet, de nem lett semmi baj. Még gyerek is született a nagy rémületben. A mi falunkba 1945. január 12-én vonult be a szovjet hadsereg. A tőlünk északra, 21 kilométerre található Rozsnyóra ugyanezzel a front-áttöréssel, talán két-három nap múlva, azaz január közepén ért fel a front első vonala.

Az anyaországról felköltözött tanárokat szállító szekerek vonulása már márciusban megkezdődött. Magyar nyelven nem is lehetett tanítás, mert elzavarták a tanárok nagyobb részét. Kik tanítottak volna? Így sem az iskolai félévben, sem az év végén nem került sor bizonyítványosztásra. Legalábbis részünkre, magyarok részére nem, mert bennünket, vidékről bejáró magyar diákokat májusban, az iskola újraindításánál már nem is értesítettek az iskolai év folytatásának lehetőségéről. Mi akkorára már háborús bűnös, hontalan senkik lettünk. Így határozott rólunk, magyarokról az 1945. május 5-én, Kassán kihirdetett kormányprogram.

Így, mivel nem végeztem el a polgári iskola III. évfolyamának második félévét, bizonyítványom sem lett. 1945-

ben és 1946-ban kisegítő parasztyerekként dolgoztam apám gazdaságában. Apámnak, mint magyarnak elkobozták a vagyonát, földjét, erdejét, legelőit, ám de művelnie azokat mégis neki kellett. Őt büntették, ha nem tett eleget az elkobozott földjei után reá kirótt beadási kötelezettségnek. Ő is megkapta 1946 telén a „fehér cédulát”, azaz a Magyarországra kitelepítésre kijelölt „dekrétumát”. Megvan, őrizzük a mai napig. Megtörtént a vagyon összeírása, és következett a várakozás. Sajólénártfalától (határközség) indulva, a Sajó völgyében észak felé haladtak a kitelepítéssel. A tornaljai járás települései voltak a Magyarországra való áttelepítésre kijelölt utolsó községek. Az északi szomszéd rozsnyói járást már nem érintette volna a telepítés. Tornalján volt a bevagonírozásra kijelölt vasútállomás. Elég lassan haladtak felénk.

Fékezte a lakosságcserehez kötött kitelepítést a Csehszlovákia, rabszolgamunkára való elhurcolás lebonyolítása is. Ez 1946-47 telén zajlott. Tőlünk, az alig 25 házból álló kicsi gömöri faluból, Sajótibából is elvittek három családot. Négyet akartak, de egy, **Kucsera László** családja megszökött előlük. Erdőre nyílt az udvarának a hátsó kapuja, a katonák pedig csak az utcára nyíló kaput őrizték. Ő a katonák szeme láttára a hátsó kapun át kiengedte a teheneket legelni a az udvar mögötti kertbe, miközben a házból összeszedte a legszükségesebb dolgait – iratokat, pénzt stb. –, majd feleségestől, mintha az állatokért menne, s azokat akarná visszaterelni, kimentek a hátsó kapun. Eltűntek az erdőben, éjjel pedig egyszál ruhában átszöktek Magyarországra. Nem messze a határtól, a Sajó mentén, egy Hét nevű községben telepedtek le. Később az itt maradt vagyon egy részét – jószágokat, bútort, télire eltett terményt és ételmezt –

a testvére, meg a rokonság utánuk menekítette.

\*

Én 1947. február 22-én indultam útnak. Miskolc volt az úti célom. László bátyám már ott volt, ott folytatta az ipari iskolában a tanulást. Ő a tornaljai polgári iskola elvégzése után, 1943 őszén nyert felvételt az érettségivel végződő ipari szakiskolába, s hogy évet ne veszítsen, mindjárt a háború vége után visszament Miskolcra – persze szökve. Sokáig nem is mert hazajönni, mert itt, ha elfogták volna, mint szökevényt állítják bíróság elé. Szóval ezért választottam én is Miskolcot, gondolván, hogy ketten abban a nagy, idegen városban jobban feltaláljuk magunkat, meg apáméknak is könnyebb lesz utánunk hordani az élelmet és a megmaradáshoz szükséges dolgokat, ha egy helyen leszünk. Vagy kilencven kilométerre van a város tőlünk. Igaz, vasút kötötte össze Miskolcot Rozsnyóval, a Sajó völgyével, de azt a háború utáni újrendezés megszüntette. Bánréve/Lénártfalánál volt a határállomás. A vonat a magyar oldalon csak addig járt.

Az első szökésem egy rokon család Magyarországra költöztetéséhez / áthurcolásához kapcsolódott. A szomszéd faluból, Pelsőcardóról indult a család. Télvíz idején három lovasfogatra pakolva menekítették a bútort, a terményt, meg ami felfért. Engem, a kis rokont a harmadik szánkóra, hátra ültettek, hogy én legyek a hátrafelé figyelő. Jeleznem kellett volna, ha fináncot vagy katonákat láttam volna. Szerencsénkre nem találkoztunk velük. Igaz, erdőn-mezőn keresztül, járatlan utakon ment a karaván. Vagy 15-20 km-t kellett megtennünk a havas esőben, amely egész éjjel esett, hol erősebben, hol gyengébben. Reggelre értünk Színpetribé. Én pár napra ott maradtam, ott laktak a nagyszüleim. Aztán bevitték Színbe a vasútállomásra, és onnan, a Bódva völgyén haladva, vonattal mentem Miskolcra.

Megérkeztem Miskolcra. Én, a nagyon kis faluból származó gyerek, kiszálltam a vonatból a nagyvárosban, a Gömöri Vasútállomáson, és rémülten néztem, hogy hová kerültem. Akkor még azt sem tudtam, hogy városban az utca egyik oldala a páros, a másik a páratlan számozású. A Széchenyi út 3-as számot keresve jártam át egyik oldalról a másikra, hogy el ne mellőzsem a számot. Végül megtaláltam. Egyik, Budapestről, a bombázások elől odamenekült nagyon szegény rokonom lakott ott. Egy-két napra helyet nyertem náluk. Többre nem számíthattam, mert nekik sem volt semmijük. A lebombázott Budapestről menekültek Miskolcra. Így is sokat jelentett a segítségük, mert másnap megmutatták az iskolát, ahová azonnal fel is vettek. Egy feltétellel folytathattam a 3. évfolyamot: ha tíz napon belül levizsgázom az évfolyam első félévének anyagából, mert ugye **Beneš** úrnak köszönhetően abból az első félévből nem volt bizonyítványom. Sikeresen levizsgáztam. A tanárok az órákról hívtak ki, akkor, amikor üres órájuk volt. Ennek eredményeként 1947 júniusában elvégezhettem a polgári iskola 3. osztályát. Az átkozott Kassai Kormányprogram „csak” két év iskolavesztést, meg a szülői ház, meg a haza elvesztését, meg a nagy ismeretlenségbe, a nincstelenségbe való jutást eredményezte.

Még borzasztóan sok megpróbáltatáson, megalázáson kellett keresztülmennem. Idegenbe szakadt kisdíák voltam. A bátyám közbenjárására bejutottam a NÉKOSZ-ba (*Népi Kollégiumok Országos Szövetsége*). Ez egy olyan intézmény volt, amelyet, úgymond, a nép tartott fenn. Nem az állam – mert volt állami kollégium is, és nem az egyház, mert volt egyház által fenntartott kollégium is. Mindkét fajtából volt Miskolcon, mert az egy nagy diákváros is volt. Voltak gimnáziumai, voltak kereskedelmi és ipari szakközépiskolái, volt leánylíceuma, tanítóképzője. Természetesen, megfelelő kollégiumok is voltak. Ezek állami, illetve egyházi támogatásban részesültek. A NÉKOSZ kollégium-rendszere nem tartozott ezek sorába. Ezt a kollégiumi rendszert az 1920-as, 30-as években megerősödött népi írók mozgalmának Gyórfy-kollégistái hozták létre a háború után, kimondottan a falusi, a vidéki szegénysorsú családok gyerekei iskoláztatását megkönnyítő szándékkal. Ide, ebbe a kollégium-típusba nyertek elhelyezést a határon túlról, a zöldhatáron átmenekült, tanulni vágyó fiatalok is. Ebben a rendszerben nem kellett tandíjat, kollégiumi díjat fizetni, csak elsősorban tanulni kellett, mert aki félvékor, vagy évvégén rossz bizonyítványt kapott az iskolában, az szedhette a sátorfáját. Annak nem volt helye a kollégiumban, felvettek helyette más tehetségest. Százszámra vártak a lehetőségre. A NÉKOSZ-ban szállást és kosztot kaptunk – ingyen –, meg külön tanóráink voltak. Társadalmi nevelés folyt. Egy idegen nyelv, néprajzi ismeretek, ének-, zene-, néptánc-oktatás, faluszociográfiai kutatások, regős kulturális tevékenység, szóval az életre való tanítás folyt. Rendesen tanórák voltak, és naponta 3-4 órás szilencium (tanulás a tanuló teremben). Reggel 6-kor volt az ébresztő, 6.30-tól 7.30-ig tartott a reggeli szilencium, a napi tananyag átismétlése és a reggeli, 8,00-tól 14,00-ig folyt az iskolai tanítás, illetve volt az ebéd, 15,00 és 19,00 között volt a délutáni szilencium, a kollégiumi előadások és vacsora, majd 20,00-tól 21,00-ig az esti szilencium. Szombat és vasárnap regősbrigáddal falu- ill. vidékjárás volt a program. Ezeket a regősbrigádokat használtuk fel az élelmiszergyűjtésre is. Az adott településen, ahová kiutazott a csapat, napközben faluszociográfiai kutatásokat, felméréseket végeztünk, este pedig színházi előadást, esztrádműsort adtunk. A belépő ellenértékeként élelmiszert gyűjtöttünk: lisztet, krumplit, tojást, zsírt, szalonnát stb. Ez szolgált a következő hét kollégiumi konyhájának nyersanyagául. Persze nem ez jelentette a teljes ellátást. A nagyobb diákok, meg a vezetők hetente-havonta jártak kéregetni a közigazgatási vezetőkhez, az egyházakhoz, a társadalmi és politikai szervezetekhez, még a szovjet megszálló csapat parancsnokságához is ellátogattak.

1947 késő őszen – akkor volt a legnagyobb éhínség az egész országban – egy vagon sárgarépat kaptunk a várostól. Nagy volt az öröm, csak az volt a baj, hogy a répa fagyott volt. Ez akkor derült ki, amikor a pincében, ahová elraktároztuk, felmelegedett. Pucolás közben azzal játszottunk, szórakoztunk, rosszkodtunk, hogy markunkba szorítva a répát megnyomtuk és úgy lövelt ki a szíkjá, mit a fogkrém a tubusból. Gyorsan el kellett fogyasztani. Naponta volt sárgarépa leves, illetve főzelék vagy kása, csábítóan pedig két-

három szem pirított tepertő a tetejére téve, vagy egy kis húsdarab. A szovjetektől pedig egy kétszázliteres hordónyi étolajat kaptunk. Hozzájuk vagon-ciszternában érkezett a szállítmány. A hordót nagyon gyorsan nekünk kellett elvinnünk. Az egyik diáktársunk édesapjának, **Nikházi bácsinak** szatócsüszlete volt. Kölcsönzött egy petróleumos hordót, az volt neki. A kollégiumunk szakácsnője forró vízzel kimosta, és rohantunk vele az állomásra. Sietnünk kellett, hogy az osztásból ki ne maradjunk. A petróleum szagát nem lehet egykönnyen kimosni az edényből, így, amíg az étolajból tartott, addig minden ételünk petróleum szagú volt. Az éhség nagy úr! Nem finnyáskodtunk, megettük az ételt, csak egy kicsit petróleumos „illatúak” voltunk tőle. Ez azonban könnyebben elviselhető volt, mint az éhezés.

Amit kapott a kollégium, azt mindig igyekezett kulturális fellépéssel, vagy más társadalmi tevékenységgel megszolgálni. Pl.: 1948-ban a városi társadalmi kulturális rendezvények fő műsorbiztosítója *Miskolc Város Népi Kollégiumainak Központi Táncegyüttese* volt – táncosa voltam. Több népi kollégium volt a városban: a **Szemere Bertalan**, **Kossuth Lajos**, **Balázs Béla** nevet viselték – ezek jutnak most eszembe. Meg az, hogy 1947 őszére Miskolcon felszaporodott a NÉKOSZ-isták létszáma mintegy 1.500 főre, pedig júniusban, a tanév végén még csak vagy négyszázan voltunk. Hogy legyen hol laknunk, a magyar hadseregtől „elfoglaltuk” a Kassai úti *Rudolf Laktanya* három nagy, üresen álló, funkciójánál fogva a katonák kvártélyozására szolgáló épületét. A „foglalás” szó szerint értendő! Mintegy 500-600 középiskolás gyerek, mint a méh kirajzott a *Népligettel* szembeni *Balázs Béla Népi Kollégium*ból. Darabjaira szedett vaságyakkal, szalmazsákokkal, pokrócokkal, lepedőkkel és főleg könyvekkel felfegyverkezve keresztülvonult a városon, a laktanya kapujában az örökét félretolva elfoglalta az előre kiszemelt lakatlan kaszárnyai épületeket. A katonaság sem, és a hatalom sem tudott mit tenni, mert annyi tanulni vágyó gyereket nem tudott másutt elhelyezni. Nagyon elhanyagolt állapotban leledztek az épületek: az ajtók, ablakok hiányoztak, ágyak, bútorok széttörve, hiányosan. Üres volt az épület, csak szemét állt jó fél méter magasan a földszinti helyiségekben. Azokat az orosz katonák a lovaik részére istállóknak használták. Kitakarítottuk a helyiségeket, az ablakokat zsírpapírral beragasztottuk, télire az ajtók helyére is került valami, és így lakhatóvá tettük ezeket a laktanyai épületeket. A hatalmas kaszárnyaudvar egyik fele pedig – benne a gyakorlótérrel, raktárakkal, garázsokkal, lovardával stb. – maradt a katonáknak. Így állandó katonai őrség vigyázott „ránk” (is). 1949 őszéig volt a népi kollégisták birtokában az épületsor. 1949 nyarán felszámolták a NÉKOSZ-t, és bennünket, tanulókat összel, az új iskolai év kezdetekor széthelyeztek a városban működő, akkorára már mindegyiket államivá minősített kollégiumokba – erősen vigyáztak arra, nehogy nagy csapat kerüljön belőlünk egy-egy hálóterembe.

Az első hazautazásomra 1947 húsvétján került sor. Igaz, a tavasz folyamán apám, meg az otthon maradt Zoltán bátyám többször meglátogatott bennünket Miskolcon. A zöldhatáron át hozták a szalonnát, a zsírt, a cukrot, szóval az

élelmiszert, mert az nagyon hiányzott a kollégiumban, meg az országban is. Éhínség dúlt mindenütt. Az a rántott leves – a katonáknál zupalevesnek hívták – amit a NÉKOSZ-ban reggelire kaptunk, egy fejlődésben levő gyerek részére nagyon kevés volt, így nagyon szükséges volt a hazai „disznóságokkal” való kiegészítés. Természetesen az csak addig maradt a meglátogatott diák tulajdonában, amíg a látogatók ott tartózkodtak, utána a szobaközösség asztalára került. Ha nagy darab szalonna jött, azt pedig beadtuk a konyhára. Ez volt a megszeghetetlen, íratlan kollégiumi törvény. De így is jó volt, mert máskor más gyereket látogattak meg és az is megkínálta a társakat. Nem kellett félni, hogy megavasodik a szalonna, vagy a zsír, mert az éhség érzete mindig társa volt a NÉKOSZ-istáknak. Az iskolában arról lehetett bennünket megismerni, hogy délelőtt 10 óra felé már nagyon laposakat pislogtunk, annyira gyenge volt a reggeli kosztunk. Ide kívánczok a következő, talán eseménynek is beillő eset. 1947 tavaszán történt – akkoriban volt a legszegényebb az élelmiszerünk –, hogy ügyes vezetőink valamilyen úton-módon UNRA élelmiszercsomaghoz jutottak. Volt benne sűrített tejkonzerv is, vagy tejpor. Nosza, gondolták, legyen ünnepnapjuk a gyerekeknek és vasárnap tejeskávét készítettek reggelire. Először az iskolai év folyamán. A konyha az emeleten volt, az étkezde a pincében, illetve az alagsorban. Szűk lépcsősor kötötte össze a két helyiséget. A naposok nyitott nagyfűzékben vitték le a konyhából a kávé. Mit ad Isten, az egyik gyerek megbotlott és kiömlött az angyali ajándékként várt eledel. Lépcsőről lépcsőre csurgott lefelé, majd a lépcső alján lévő kiszögelésben megállt, s „tejeskávétavat” képezett. Voltak gyerekek, akik – minden tiltás ellenére – hasra feküdvé szürcsöltek a koszos léből. Ennyire nagy volt az éhségünk, a rendesebb ételre való kiéhezésünk. Ettől függetlenül teljesítenünk kellett, mert mi voltunk a „nép fia”, a jövő reménysége.

Mint menekülteknek, akik Magyarországon csak diákigazolvánnyal rendelkezünk, havonta jelentkezni kellett a rendőrségen. Így tartottak nyilván bennünket. Nem befogadottak, csak megtűrték voltunk. Pedig a magyar állampolgárságunkat csak az 1945-ben újra meghúzott trianoni határvonal nyilvánította semmisnek, mert mi, a visszacsatolt országrész lakói is 1938 és 1945 között magyar állampolgársággal rendelkezünk. Annak az országnak a polgárai voltunk. 1945-ben a beneši dekrétumokkal a csehszlovák állampolgárságot a felújított Csehszlovákia vette el tőlünk. Magyarország pedig megtagadta tőlünk, akik a „zöldhatáron” át odakerültünk. Így hontalan, hazátlan menekültek lettünk. Igaz, nem állandó megtelepedés szándékával, hanem kényszerből, tanulni mentünk Magyarországra. Mégis mi voltunk a büntetettek. Még a hivatalos magyar oldalról is minket büntettek. Rendőrségi nyilvántartásba vettek bennünket és havonta a megadott napon jelentkezni kellett ellenőrzésre. Nagyon megalázóak voltak ezek a jelentkezések. Miskolc nagyváros volt már akkor is, és sok volt a világ minden tájáról odakeveredett menekült. Úgy is bántak velünk mint a hazátlan senkikkel. Ha három napot késtünk a jelentkezéssel, kizsupoltak az országból. Átadtak a csehszlovák hatóságnak. Még nyáron, az iskolai szünetben

is jelentkezni kellett. Én a tartózkodási helyemként a nyári szünetre a fentebb jelzett okokból Színpetrit jelöltem meg. 1947 nyarán kétszer kellett átszöknöm a határon, hogy a jelentkezésnek eleget tegyek.

A Magyarországra való szökésem után első hazalátogatásomra 1947 húsvétján került sor. Persze, ugyancsak szökve. Többen, Gömörből Miskolcon tanuló gyerekek megbeszéltük, hogy nem az általam ismert utat választjuk, hanem vonattal megyünk Bánrévéig, onnan pedig gyalog lépjük át a határt, a recskei állomásra pedig – az a szlovák oldalon csak kb. 4 km távolságban volt a magyar oldalon fekvő Bánrévétől – vonattal folytatjuk tovább az utat. Nagy volt a tervezettség. Voltunk vagy hatan, de mire indulni kellett, magamra maradtam. Elindultam az ismeretlen úton. A barátaim tanácsa szerint Bánrévén leszálltam a vonatról és megkérdeztem az első utamba került vasúti pályamunkást, hogyan juthatnék át a határon. Persze elmondtam neki, hogy ki vagyok, mi vagyok. A Sajó a tavaszi nagy áradás után volt. Tele voltak a folyó menti gödrök, mélyedések a visszamaradt vízzel, és magas volt a vízállás a Sajóban is. Így az én tanácsadóm nem merte a megszokott csempészutat ajánlani, meg is mondta, attól fél, hogy ott maradok valahol a vízben. Látva kényszerhelyzetemet, azt mondta, menjek a vasúti töltésen a sínek között, mert a határt jelentő vasúti Sajó-híd előtt úgyis találkozom a magyar határőrökkel, azok majd útba igazítanak. Nem találkoztam. Átmentem a hídon és a másik oldalon a „Stoj” felszólításra megálltam. A csehszlovák katonák bekísérték a lénártfalai vasútállomáson az őrszobára, a parancsnokhoz. Az kihallgatott, utána felpofozott, megígértette velem, hogy még egyszer nem szököm át Magyarországra, és hajnalban felültetett az első Pelsőc felé induló vonatra.

Egy hétig tartott a húsvéti szabadság, s utána megint az ismertebb, a biztosabb úton mentem vissza. Igaz, nagyon fárasztó volt az egész éjjel tartó, erdőn-mezőn, hegyen-völgyön keresztüli mintegy 30 km-es gyaloglás az alaposan megrakott hátizsákot cipelve. Szerencsére csempészbandához csapódva mentem – voltak köztük rokonok is –, és időközönként ők is segítettek a csomagomat vinni. Színpetriben, a nagyszüleimnél eltöltöttem még egy napot, meglocsoltam a rokonok nőtagjait is (ezzel is gazdagítva a vagyonomat), és úgy utaztam vissza Miskolcra.

A kollégiumon belül beszerveztek a táncsoportba. Aránylag jó mozgású süvölvény voltam, aki megismerve a viszonyokat kezdte levetkőzni a falusi féltékenységét. A többiek között én is egyike lettem a faluról városba kerülteknek. Szóval, hamar beépültem a falujáró „kulturbrigádba”, és a hétvégeket vidéken töltöttük. A műsorban táncos voltam, meg színjászó, meg szervező, meg kulisszatologató. Hál’istennek énekelnem nem kellett, így a közönség idő előtt nem hagyta ott az előadást. Ha énekelni kényszerítenek, akkor biztosan elmenekültek volna. A kollégiumban hamarosan mi lettünk a „nagyfiúk”, mert hetente hoztuk a kis teherautón a menázi taldalékat. Számomra, Gömör dombvidékén születettnek ismeretlen volt, hogy hogyan lehet sár-tenger egy faluban. Mert tavasszal, míg fel nem száradtak az utak, akárhová mentünk, nyakig sárban kellett tolnunk a te-

herautónkat. Ilyen kiutazások alkalmával egész nap jártuk a falut, a nép életére vonatkozó kérdésekre vártunk feleletet, és a mondottakat lejegyeztük. Óriási ellentét volt a lakosok által mondottak és a szemináriumokon hallottak között. Volt is belőle kellemetlenségünk. A kollégiumon és az iskolán belül mi lettünk a „rebellisek”. Pedig csak azt mondtuk tovább, amit a falvakon láttunk, hallottunk.

Ez egy óriási iskola volt. 1950-ben történt hazatértem után ez segített feldolgozni paraszt apám üldöztetését, meg a magamét is. Magyarországon a szocializmus építése, meg a paraszti társadalom felszámolása egy fél évtizeddel korábban kezdődött. Nálunk még a II. világháború győztes szláv állama – mivoltában tetszelegve – a szláv államalkotó nemzet demokráciáját építette. Magyarországon 1947-ben a kommunisták jutottak hatalomra, ott a „kolhoz-kultúra” kezdett uralkodóvá válni. Mi pedig a kettő között vergődünk. Itthon üldözött, hontalan senkik voltunk, ott, Magyarországon, könyöradománnyal megtúrtek. Éhínség dúlt az országban, nekik sem volt mit enniük. Rájuk még a Marshall-terv sem vonatkozott. Magyarország a II. világháborúból is legyőzöttként került ki.

\*

Az igazsághoz tartozik, hogy a húsvéti határélményem elővigyázatosabbá tett. Kezdtém tudatosítani, hogy a „zöldhatáron” való ide-oda járkálás nem is veszélytelen dolog. A saját tapasztalatomon kívül barátaim-sorstársaim elbeszélései, meg a másutt hallott hírek is igazolták ezt.

Az a „csempészbanda”, amellyel húsvét után visszamentem Miskolcra, az akkori útjáról hazafelé menet a jósvafői-szilicei erdőben, a magyar oldalon összetalálkoztam a határőr katonákkal. Hirtelen ugrottak eléjük a katonák, már nem tudtak elmenekülni. A bandavezér szóváltásba keveredett a határőrök parancsnokával. Aztán kiabálni kezdtek, majd eldőrdült az első lövés. Több nem is volt. A libasor elején álló vezető eldőlt. Halálos lövés érte. Pedig csak arra kérte a parancsnokot, hogy engedje szabadjárá a bandát. Beszélgetés közben megismerték egymást, a magyar hadsereg katonájaként 1943-ban egy szakaszban szolgáltak az orosz fronton. A Don-kanyart mindketten megúszták, itt a kényszerítő pillanat kioltotta egyikük életét.

A másik eset. **Ádám Béla**, a tornaljai kőfaragó mester fia húsvétról visszafelé menet, Sajókirályi mögött belebotlott a magyar határőrökbe. Elfogták, bevitték Putnokra a parancsnokságra. Kihallgatás, meg minden, ami kellett, megvolt. Ekkor még nem segített a miskolci ipari iskola diákigazolványa. Éjjelre bezárták az őrség dutyijába, hogy majd reggel beviszik Miskolcra, a hadtestparancsnokságra. Béla ügyes iparista gyerek volt, és már negyedikes. Érettségi előtt állt. Éjjel kiszerezte a „fogdája” ablakát, megszökött, sietett vissza Miskolcra. A kalandjáról nem szólt senkinek. A baj az volt, hogy a diákigazolványa a katonáknál maradt. Mire keresni kezdték és megtalálták, már beköszöntött az érettségi időszak. Az írásbelit még megengedték, hogy megírja, aztán vitték a katonai dutyiba. A NÉKOSZ akkor – „mert ugye, mi voltunk a nép fiai” – nagy úr volt. A vezetőink addig jártak a



katonai parancsnokság nyakára, amíg Bélát kiengedték a szóbeli vizsgákra is. Reggel katona kíséretével megjött. A vizsga alatt a katona puskáját a lábhoz engedve ott állt az ajtóban, belülről. Megvolt az aznapi vizsga, és kísérté vissza a foglyot a kaszárnya dutyijába. Aztán másnap ugyanúgy. A rossz nyelvek azt beszélték, hogy a puskás katona jelenléte lágyította meg a vizsgáztatók kemény szívét és átengedték Bélát. Annyira megörült, (nem elírás, nem „megörült”) hogy diósgyőri vasgyári mester és miskolci lakos lett belőle.

Az iskolai évet sikeresen befejeztem. Megfelelő bizonyítványt kaptam, és a kollégiumi évről is sikeresen lettem, így megmaradhattam a következő iskolai évre, az 1947/48-asra is NÉKOSZ-istának. Ezzel a boldog tudattal jöhöttem haza a szüleimhez, hogy segítsék a parasztgazdaságban az aratási meg a cséplési munkálatokban dolgozni. Szükség volt rám apám gazdaságában, mert reá, a módosabb parasztra ugyancsak rájárt a rúd. Nagy volt a szárazság, alig termett valami, de a beadást, a kontingenst azt teljesíteni kellett. A cséplőgéptől vitték el a termést, az maradt meg vetőmagnak, meg kenyérnek valónak, amit cséplés közben sikerült ellopniuk, s a pelyvába, meg a szalmába eldugnunk. Szerencsére italt szerető ember volt a cséplési ellenőr, és így lehetőség nyílt a figyelemelterelésre. Nálunk kalákában folyt a cséplés, sokan voltak a faluból segíteni, aztán én is sok helyen voltam visszaszolgálni a segítséget, láttam, így csinálta mindenki. Az ellenőr is – aki a falu tanítója volt – emberségből vállalta a figyelemnek italba való ölését. Kortársak voltunk, élete végéig barátok maradtunk. Évek múltán, ha hazamentem a szüleimhez – ő nagy vadász volt – még társának, lesbe is meghívott. Nem lőttünk ugyan sem őzet, sem bakot, de hosszú hajnali órákat átbeszélgettünk – igaz, ennek a barátságon felül semmi más értelme nem volt, mert meg a világot sem váltottuk meg.

Talán ide tartozik a következő történet is – még ha nem is szorosán kötődik az iskolához.

A sátoros nagy ünnepek alkalmával a nagyobb diákokat a református egyház kiküldte legátusnak valamely falusi gyülekezetbe. Hadd szedjenek össze valami kenyérre valót. Ebben az időben még kötelező volt a hitoktatás. Én, evangélikus létemre a református egyháztól lettem delegálva. Színpetrit választottam, hogy a nagyszüleim vendége lehessenek. Oda is küldtek. Feladatom az volt, hogy istentiszteletkor a papnak segítsék, utána pedig bejárjam az egész falut, ünnepet köszöntve és „tanulmányi támogatást gyűjtsék”. Rokon volt a falu nagyobb része, hiszen anyám a falu szülöttje volt. Pünkösöd pedig nagyon nagy ünnep a reformátusoknál – bőkezűek is voltak. Meg is dicsért a konyhafőnök, **Vigh néni**, meg a kollégium igazgatója, hogy olyan sikeres mendikus voltam. Emlékként megmaradt bennem, hogy amikor fel kellett mennem a szószékre és bemutatkozó beszédet tartanom – milyen szerencse, hogy a szószéknek karzata volt és volt mibe kapaszkodnom – nem csak a hangom, de a lábam, a térdeim is erősen remegtek. Fialat és gyakorlatlan voltam még az ilyen megnyilvánulásokhoz. Nagyanyám, nagyapám, a nagynéném, nagybátyáim meg az unokatestvérek meleg szeretettel néztek rám. Ez volt az én igazi szónoiki tűzkeresztségem. Látod, Beneš, ezt is neked „köszönhe-

tem”. Olyan „jót” tettél velem, mint **Mečiar** a szlovákiai magyar pártokkal az 1998-as választások előtt. Elfogadtatta a parlamenttel az 5%-os választási küszöböt, így rákényszerítette a kispártokat az egyesülésre, és – akarva, nem akarva – létrehozott a magyaroknak egy erős pártot. Azóta is bánja e hőstettét. Beneš soha nem bánta meg a „dekrétumait”, amivel kisémmizte és világgá üzte Csehszlovákiából a német és a magyar nemzetiséget. És nem sajnálta azt az 1.600-2.000 magyar fiatal sem, akiket tanulni elűldözött az országból. Sajnos, nagy része menekültként Magyarországon vagy a világban szanaszét szóródva elmaradt. Szlovákia megint itt maradt magyar értelmiség nélkül – ez is egy volt a beneši célok közül.

De nem maradt el mindenki. Sokan, több százan, 3-6 év tanulás után visszajöttünk. Mint ahogyan, mintegy 90%-ban visszatértek a nemzethez az 1946-47-ben kényszerből magukat szlováknak valló felvidéki magyarok is. Az a kb. 10% is nagy veszteség volt, amelynek tagjai később, már az engedékenyebb időkben sem merték vállalni a magyar nemzetiségüket. Később ezeknek egy részéből lettek a bűnüket, nemzetiségüket szégyenlő, azt minden áron tagadó, múltjukat megtagadó, és önmaguk igazolására „janicsárokká” vált „szlovákok”. A gyerekeik még törlik a magyart, az unokáik már „nem értik nagyanyjuk nyelvét, nem tudják mi az, hogy »gyöngyöm, csillagom«” (Gyurcsó István).

Véget ért az 1946-47-es iskolai tanév. Nekünk „zöldhatáron” utazóknak a nyakunkba szakadt két hónap nyári iskolai szünet. A NÉKOSZ kollégium bezárt és a legkisebb segítség sem állt rendelkezésünkre. Más megoldás nem volt, haza kellett jönni – meg itthon is nagyon várt a család, a parasztszaláiban a nagy nyári munka. Hazajöttem én is – mint a társaim közül nagyon sokan. László bátyám nem mert hazajönni. Ő az iparban akkor érettségizett, és már felvették Pesten a *Pázmány Péter Egyetem Jogi Karára*. Ő már nem merte megkockáztatni, hogy a csehszlovák vámosok, határőrök elkapják. Ő maradt, alkalmi munkát vállalt és készült a pesti életre.

\*

Én hazajöttem. Volt mit tenni az apám parasztgazdaságában. Nem volt nagygazda, csak jógazda volt, második a faluban. **Szűcs János** bácsi, a velünk szemben lakó szomszéd volt az első gazda. Negyvenhétben nagy szárazság volt. Tavasszal, nyáron nem esett az eső. Apám, hogy az elkobzott földje után teljesíteni tudja a „kontingenst”, a kötelező beszolgáltatást, gyógynövény- és dohánytermesztést is vállalt. Lajtkocsiban hordtuk a dohánypalántákra a Sajóból a vizet. Szerencsére a gyógynövény nem volt nagyon vízigényes. Volt mit csinálnom. Apám azt mondta, hogy ha őszszel vissza akarsz menni az iskolába, termeld ki az árát. „*Fiam járj Rozsnyóra a hetipiacra, vigyél uborkát, borsót, zöltséget, szilvát, almát és árulj ki magadnak annyi pénzt, amivel vissza tudsz menni tanulni!*” Szót fogadtam... csak még közbe jött valami...

Már augusztus közepe táján jártunk, amikor a „felhőtlen égből becsapott a ménkü”. Csütörtök volt, mezőről jövet



később ültünk le ebédelni. Éppen a levest ettük, amikor két csendőr állított be hozzánk. „*Takács Andrást keressük!*” – hangzott el köszönés helyett. Apám, mivel ő is András volt, hát jelentkezett, kissé csodálkozva, mert jól ismerte a csendőröket, meg azok is őt, hiszen falujáró körútjuk alkalmával gyakorta megálltak nála is egy kis kisüsti szilvóriumra. „*Nem magát keressük, hanem a fiatal!*” Nem volt mit tennem – menekülni, elbújni nem lehetett – hát felálltam. „*Velünk jön!*” – mondta a parancsnok. Apám hiába kérte, hogy legalább az ebédet fejezhessem be, nem engedték, azzal menni kellett. Apámat megnyugtatták, hogy mindjárt hazaengednek, csak az őrön, a három kilométerre levő Gömörhorkán a parancsnok ki akar hallgatni. Utasítottak, hogy üljek biciklire, mert ők is azon voltak. Sajótiba és Lekenye valamikor két falu volt, ekkorára már összevonták őket. Mi először Tibán bicikliztünk végig: elől ment a parancsnok csendőr, aztán én, sorbezáronak pedig a másik csendőr. Hasonló felállásban végigbicikliztünk Lekenyén is, ott egy további, Magyarországon tanuló diákot, **Jánosdeák Ottót** szólították közénk. Szép sor volt: elől, hátul mentek a csendőrök, köztük meg mi, két diák. Volt, aki csodálkozva, volt, aki sajnálkozva, volt, aki kárörvendve nézte a felvonulásunkat. Aztán még Gömörhorkán is „gyönyörködhettek” bennünk, mert a csendőrőrs a falu közepén volt.

Megérkezés után a parancsnok külön hallgatott ki bennünket. Az én kihallgatásomat azzal kezdte, hogy a magyarul elmondott köszönésem fogadása helyett lekent két hatalmas pofont. Mikor némileg magamhoz tértem, arról kezdett faggatni, hogy mikor voltam Magyarországon és volt-e engedélyem. Mondtam neki, ha agyonver, akkor sem tudok szlovákul. A kihallgatásom azzal folytatódott, hogy ő szlovákul kérdezett, aztán – mivel nem feleltem – ütött, mígnem a szomszéd szobában tartózkodó parancsnokhelyettes az idősebb sorstársammal bejöttek és kiszedték a kezei közül. Jó szlovák nyelvlecke volt. Ha az esetre gondolok, még ma is cseng a fülem. Azzal folytatódott, hogy a két csendőr vonaton Tornaljára, a 15 km-re fekvő járási székhelyre kísért bennünket, bezártak a dutyiba, a „pirostéglás” épületben. A járásbíróság épületében az udvari traktusban volt kialakítva a tömlőc. Később lakótársat is kaptunk, egy többgyerekes családanót. Őt csempészésért zárták be. Szerencsénk volt vele, mert szóval tartott bennünket, meg megosztotta velünk a magával hozott elemőzsiáját is. Nekünk, csak úgy mellékesen, hétfőn reggelig elfelejtettek enni adni. Vízet adtak. Hétfőn bírósági tárgyalás nélkül 1.200 korona „ügymond” bírság lefizetése után apám hazavihett. Esküvel kellett megfogadnom, hogy többet feketén nem lépem át a határt és nem megyek vissza Magyarországra.

\*

Megfogadtam, de hamarosan kezdődött az iskolai év, és nekünk ott kellett lennünk. Ott is voltam időben. Szegény apámat, mikor kiderült, hogy nem találnak otthon, a nyári „jelentgető jóakarónk” újból feljelentette, aminek az eredményeként újra megbüntették. Állítólag csak azért nem zárták börtönbe, mert már elmúlt hatvan éves. Igaz, megvolt a

kitelepítési dekrétuma, így bizonyos értelemben annak alapján védett is volt. Később kiderült, hogy ki volt a besúgó, de soha nem volt annyi lelkiérem, hogy találkozásunkkor szemközt köpjem. Magyar volt, de elfajult, megutálta az egész falu.

Visszatérve a gondolat folytatásához, a nyári munkámmal meg a piacozással szépen kerestem, visszamentem Miskolcra. A magammal vittből még a László bátyámnak is jutott (volna). Csak vele meg az lett a baj, hogy '47 koratelén eltűnt Pestről. Civil ruhások vitték el a *Madarász-kollégium*-ból, a kapu előtt betuszkolták egy nagy fekete autóba, és ... nyoma veszett. (Az ő aljas, jogtalan meghurcoltatása egy másik téma, azt majd ő maga megírja – ha felszabadul a lelkében az a gát, melyet akkor Pozsonyban a Szlovák Legfelsőbb Bíróságon benne felépítettek.) Hazahozták Szlovákiába, hónapokig lecsukva tartották, azt sem kérdezték tőle, hogy hogyan hívják, majd bocsánatkérés és magyarázat nélkül visszatoloncolták Magyarországra. Megjegyzem, ő akkor már magyar állampolgár volt. Később kiderült, hogy tévedés volt az egész cirkusz, állítólag összetévesztették valakivel.

Ősszel megint a zöldhatárt választottam. Szilicére kikísért apám, rokonokra bízott, akik reggel megmutatták, hogy erre menj, itt erre, ott arra, amott megint erre fordulj és már ott is vagy Színpetriben. Én egész nap bolyongtam a nagy bóröndnyi nehéz csomagommal, mert lehet, hogy ott nem „arra”, hanem „erre” fordultam. Szóval ügyetlenségemnek köszönhetően a határon bolyongtam, de amikor megláttam egy határkövet mindig megnéztem, hogy melyik oldalán van a csehszlovák, melyiken a magyar jelzés, államnév. Végül betértem egy útban eső magyar erdészházba, ahol a gazda javaslatára bevártam a határőr-katonákat, s így elfogtak a magyar határőrök. Bekísértek Jósavőre a parancsnokhoz, aki szállást adott és reggel felültetett a színi állomásra menő autóbusszra, megparancsolva a sofőrnek, még Színpetriben, a nagyszüleim falujában se engedjen le szállni, mert bennünket a Magyarországon menekültként tanuló diákokat a csehszlovák államhatalom nagyon keres.

Nem szálltam le, pedig a nyári hónapokra náluk voltam bejelentve – mert ugye, nekünk, menekülteknek, ahogyan fentebb írtam, havonta rendszeresen jelentkezniünk kellett a rendőrségen. Később aztán visszajöttem a nagyszülőket is meglátogatni meg a kijelentkezés ügyét is elintézni.

Az 1947-48-as iskolai évben befejeztem a polgári iskola negyedik osztályát. Az év a kollégiumban nagyon gazdag programmal telt el, az iskolában pedig sokat kellett tanulni, mert a jó bizonyítvány első feltétele volt a gimnáziumba való felvételnek. Évközben folytattuk a falujárásokat is, de mint jó néptáncos, ezen felül is gyakran felléptem. A táncos fellépések sok időmet elvették. Az együttést a kollégiumon kívül a város is szívesen igénybe vette, így a nagy ünnepélyek rendszeres résztvevői lettünk. Apámtól 1947 karácsonyára sikerült kikönyörögnöm egy pár keményszárú parasztcsizmát, ez aztán kellőképpen növelte a táncosi tekintélyem. Lábamra szabott csizmában táncolhattam – a fene vigye el, lett is belőle elég bajom, mert minden táncos azt szerette volna kikölcsonözni. Aztán, aki szólót táncolt és a lábára tudta húzni, az táncolt benne. Szerencsére több tán-

cunkban én voltam a szólista, így nem nekem kellett táncolnom a katonaságtól kölcsönzött nehéz, vasalt sarkú csizmákban. Sokszor haza is kellett jönnöm, mert kellett a hazai utánpótlás, de minden út alkalmával szerencsém volt. Igaz, itthoni tartózkodásomkor ki sem mertem mozdulni a szülői házból, nehogy észrevegyenek. Azért ez az év sem telt el határkaland nélkül. Negyvennyolc pünkösdjére hazajöttem (húsvétra nem mertem, mert annak biztosan híre ment volna a faluban, és a kedves „jőtevőnk“ újból feljelenthetett volna, hát elővigyázatosak voltunk). A vasúton utazási útvonalat választottam. Időközben már alaposabban kitanulmányoztam a lehetőséget. Hazafelé is arra jöttem. Bánréve előtt leszálltam a serényfalvi állomáson, ott bementem a határórszobára, elmeséltem, hogy Miskolcon tanuló felvidéki diák vagyok, ők ezt hallgatólagosan tudomásul vették. Megvártam az őrzőjárat indulását, akik kikísértek a Szentkirályt (a mai napig emeletes palotában székel ott a határőrségünk, és az épület tetején kiépített megfigyelőállásból tartja figyelemmel az egész határszakaszt) megkerülő határszakaszhoz, és útba igazítottak, hogy a dimbesdombos területen merre haladva érhetem el a sajórecski vasútállomást úgy, hogy a szlovák őrség még a megfigyelő állásából sem vehessen észre. Gond nélkül sikerült hazajutnom. Visszafelé ugyanarra mentem, csak elővigyázatlanabb

voltam. Alig voltam a határsávtól 300-400 méterre, amikor észrevettem, hogy lóháton vágat felém a szlovák határőr. Ez volt az igazi versenyfutás: ő lóháton, én pedig csomaggal megpakolva, szántáson futva. Mire elértem a határt, már vártak a magyar határőrök, aki elfogtak a magyar oldalon, és hiába ért oda a szlovák őr, a magyarok nem adtak vissza, hanem látványosan elvittek magukkal, be az őrszobára. A következő vonattal mehettem Miskolcra. Ők ekkor már összejátszottak velünk, és amennyire tudtak, segítettek.

Az 1947/48-as iskolaévnék a végén a polgári iskolában is meg a kollégiumban is sikerült olyan bizonyítványt szereznem, hogy gond nélkül felvettek a gimnáziumba, és a kollégiumban is maradhattam. Apám június elején eljött utánam Miskolcra és akkor döntöttünk úgy, hogy gimnáziumban folytatom, és utána következhet az egyetem. Nyárra megint hazajöttem. Már nem kellett félni a feljelentéstől, mert időközben a jelentető illetővel szót értett apám. A rendőrségre jelentkezni persze nyáron át is kellett mennem Színpetribre, de már annyira ismertük a határon való átjárás útjait, hogy az sem okozott különösebb gondot. Hogy ne kelljen ősszel megint túl nagy csomagot cipelni, ezért bizonyos szükséges dolgokat már előre átvihettem.

A nyarat otthon a gazdaságban dolgozva töltöttem el. Megint jártam Rozsnyóra a hetipiacra, hogy pénzt keressek

/Iskolai célra./

Tobias Lászlós László  
általános gimnáziumi tanuló

**TÖRZSLAPJA.**

Születési ideje		1951. évi jan. hó 7. nap	
Születési helye		Létanya Győr-Ménfőcsanak MEGYE	
Apja (gond- viselő)	név	Tobias Lászlós	
	foglalkozása	földműves	
Anyja születési neve		Papp György	

Kiállította a: [Kézírás: Miskolc] általános gimnázium

Miskolc, 1951. évi máj. 10. (S.K.-n.)  
(P. H.) [Kézírás: Kóspolányi László stb.]

Egyéb bejegyzés: \*\* (Névváltozás stb.)

\* A házhoz költözés és felvételi napja.  
\*\* Minden bejegyzés az igazgató aláírásával, kézzelírt és pecsételt igazolással.  
K. 10. — Miskolc Jevgy. Hivatala. — Tűzoltóság N. V.

26/1951. sz. szám.

A másolatot a vallás-és közoktatásügyi minisztériumnak 1895. évi 3038. sz. rendelete alapján állítottam ki.

Kelt. Miskolc, 1951. évi máj. 10. nap

F.H. [Kézírás: L. Kovács László] igazgató.

M240 — Magyar Posta NV., Budapest

magamra. Őszre ruha, cipő, iskolai felszerelések és Miskolcon pénzzé tehető dolgok megvásárlására kellett a kereset. Apámnak elég gondja volt az adóval, a kontingens beadásával (mert ahhoz is sok mindent meg kellett vásárolnia), meg a gazdaság működtetéséhez szükséges dolgok megvásárlásával. Mi, Zoltán bátyámmal, fizetés nélküli „cselédjei” voltunk. Mindent csináltunk: kapáltunk, arattunk, csépeztünk, szántottunk, vetettünk, az erdőben télire való fát vágunk, gyümölcsöt szedtünk, lekvárt főztünk, trágyát hordtunk a learatott földekre, legeltetni jártunk a teheneket, ökröket, szóval minden munkát el kellett végeznünk, mert a gazdaság ezt kívánta a gazdálkodótól. Én pedig tudtam, hogy ősztől megint iskolás leszek, ami apám gazdasága részére egy munkaerő kiesését jelenti.

Miskolcon megkezdődött a 1948/49-as iskolai év. Én ősztől gimnazista lettem. A Szinva parti *Lévay József Gimnázium*ba jártam. A tanulással nem volt baj, csak megint idegen nyelvet kellett váltanunk. A német nyelv, amit a polgári iskolában tanultam, fasiszták nyelvévé minősült és kitiltatott Magyarország minden iskolájából. Lehetőségünk volt oroszra vagy angolra választani. Engem az angol csábított. Rosszul tettem. A következő évben az oroszra kellett felvennem, mert időközben kitört a hidegháború és ellenségévé vált az angol nyelv is.

Sokat jártunk falura a regős csapattal faluszociográfiát végezni és kulturális előadásokat tartva élelmet szerezni. Én már ősztől tagja lettem *Miskolc Város Központi Együttesének*, a jelenleg is létező *AVAS Táncegyüttes* elődjének. Így a falujáró csoportunk tánckarának a felkészítése is az én feladatomban lett. Vezettem is, meg táncoltam is benne. A faluszociográfiai tevékenység is magával ragadott. Szerencsémre a tanáraim időben figyelmeztettek, hogy a tanulás a legfontosabb. Megvan a bizonyítványom – jeles előmenetellel végeztem a gimnázium felső tagozatának 1. és 2. osztályát is. Csak érdekességként jelzem, hogy Magyarországon abban az időben már áttértek a hetes osztályzati rendszerre, (kitűnő, jeles, jó, közepes, megfelelő, elégséges, elégtelen), melyben a hetes volt a csillagos egyesnek megfelelő, az egyes pedig elégtelent jelentett.

1949 elején változás állt be a Magyarországra szökve átjutott határontúli diákok esetében, így a felvidékiek esetében is. Hivatalosan elismerté váltunk, így legálissá vált az ott tartózkodásunk. Megszűnt a kötelező, megalázó havonkénti jelentkezés a rendőrségen. Az 1948/49-es iskolai évben karácsonyra, a félévi szünetire és a húsvéti ünnepekre még nem kaptunk hazautazási engedélyt, akkor még a zöldhatáron szöktünk át, de már összeírtak bennünket és a nagy nyári szünetire kollektív útlevelet kaptunk. Aki feliratkozott, az megkapta a hazatérési lehetőséget, aki nem, annak elismerték az 1938-as visszacsatolás óta érvényes magyar állampolgárságának folytonosságát. Az utóbbiakat a továbbiakban már magyar állampolgárként tartották nyilván, és automatikusan elvesztették a csehszlovák állampolgárságukat – ami lényegében már nem is volt meg nekik, mert a beneši dekrétum 1945-ben attól megfosztotta. Nekünk, akik élünk a nyilvántartásbavétel lehetőségével, hazatértünk után, 1950-51-ben, ha állampolgárságot akartunk szerezni,

hűségesküt kellett tennünk. A nyilvántartásba vett személyeknek meg kellett határozniuk, hogy melyik határátkelőn akarják átlépni a határt – öt határátkelő volt erre kijelölve. Számunkra, gömöriek, Bódva-mellékiek, Kassa környékiek számára a Tornyosnémeti–Kenyhec átkelő volt az adott lehetőség. Nekünk, Sajó völgyieknek ez nagyon nehezen megközelíthető volt, mert akkor még nem létezett a Rozsnyót Szádmással összekötő vasútvonal és így nagyon körülményes volt az utazásunk. Rozsnyóra vonattal, onnan Szádmásra autóbusszal, onnan Abaújszínára Kassán keresztül vonattal, Szináról pedig, mivel az volt a határ előtt az utolsó vasútállomás, pár kilométert gyalog a határig. Ez volt, „ezt kellett szeretni”. Igaz, a zöldhatár adva volt, de azt már nagyon erősen őrizték, s akit elkaptak, annak ráment az egész évfolyama.

Nyáron haza már a kollektív útlevelemmel jöttem. A rozsnyói vasútállomáson várakozással eltöltött hajnali órákkal együtt másfél napig tartott az utazás, de még így is jó volt, mert itthon nem kellett rettegni a besúgóktól. Miskolcon 1949 nyarán kollektív útlevelet kaptunk a hazajövetelre, de az ő-szi visszautazást idehaza kérvényeznünk kellett. Nem volt egyszerű. Mi hárman, ugyanabba a gimnáziumba járók, **Forgon István** Gömörmihályfaláról, **Székely István** Felsővályból és én Sajótiából a nyár folyamán megmelegeltünk egymást, hogy érdeklődjünk az útlevelem iránti kérvényünk sorsáról. Megállapodtunk, hogy együtt utazunk vissza. Ők ketten feljönnek hozzám, és másnap a kora reggeli vonattal indulunk Rozsnyóra. Augusztus utolsó előtti napján megérkeztek, mutatják az értesítést, hogy ők már két hete megkapták – de az enyém még nem érkezett meg, vagy talán nekem meg sem adják!? Becsomagoltunk, és reggelre nekiindultam én is az útnak. Szináról a határ felé gyalogolva a földeken dolgozó emberektől a biztonság kedvéért megkérdeztük, hogy hol lehet itt szökve átjutni a határon? Útba is igazítottak. A csomagomat rábízta a barátaimra, hogy a határon vallják azt, hogy az is az övék, én meg mint kísérő / segítő mentem velük. A határon aztán Förgon Pista kérdésére – mert ő már akkor annyit tudott szlovákul, hogy meg tudta kérdezni – megmondták, hogy az én nevem is rajta van a névsoron. Miután kellően igazoltam magam, engem is átengedtek. Borzalmas volt az a pár perc, amíg kiderült, hogy előttem is szabad az út.

Miskolcon az a meglepetést ért – ahogyan azt fentebb már jeleztem –, hogy idegen nyelvet kellett váltani. Mindenki számára kötelező lett az orosz nyelv tanulása, és a más idegen nyelvek tanulását még plusz tantárgyként sem engedélyezték. A NÉKOSZ kollégiumok is megszűntek, s így a mi kollégiumunk is állami igazgatás alá került. Az országban dúló politikai harcok eredményeként a kommunista párt vált egyeduralmukodóvá, és kezdetét vette a mindenre kiterjedő egységesítés.

A karácsonyi és a húsvéti ünnepekre is megkaptuk a kollektív hazautazási lehetőséget. Az engedély haza-vissza szólt. A zöldhatáron már nem mertünk járnunk, így örömmel vettük ezt a lehetőséget. Persze ez sem ment egészen simán. A magyar hivatali ügyintézés lassúsága okozta, hogy a pesti központi iroda telefonjelzése értelmében mi 1950 húsvétja

előtt, nagycsütörtökön már Tornyosnémetiben, a határon voltunk, a névsor pedig csak pénteken dél tájékán érkezett meg. Volt is mit ennünk, meg hol aludnunk, meg nem is. Mindenki úgy intézte, ahogyan tudta. Másnap, pénteken aztán dél felé átengedtek bennünket a határon. Voltunk vagy húszan. Mikor Szinán megtudtuk, hogy mikor indul Kassára vonat, kiéhezett bandaként megszálltuk a falu kocsmáját, akinek volt felesleges koronája az vett valamit, aztán bekopogtunk házakhoz is. Jólelkű magyarok éltek ott, szívesen megkínáltak az ünnepekre készített étellel, kaláccsal. Ahová bekopogtunk, ott elmeséltük, hogy kik vagyunk, és honnan jövünk. Mi négyen, Sajó völgyiek egy szép vaskapus parasztház előtt álltunk meg, zörgetnünk nem kellett, mert a jelzést a két nagy kutya megtette helyettünk. Köszönésünket fogadták és beengedtek bennünket. Beszélgetés közben kiderült, hogy az ő fiuk pedig Pesten tartózkodik, de ő nem mert hazajönni, mert ő már idősebb, levontként elhurcolva keveredett oda és fél, hogy szökevényként elkapják. Kedves szóval tartottak, jól megetettek minket és megkértek, hogy visszafelé menet álljunk meg, küldenek a fiuknak valami kis csomagot, és a háziúr, lovas gazda lévén kivisz bennünket a határra csomagjainkkal együtt. (Ezt jó volt tudni, mert így otthon gazdagabban felpakolhattunk.) Úgy is történt, jó szívétől áldja meg őt az Úr – most már nyugvó poraiban.

Kassáról átszállással lehetett továbbutaznunk. Mire Szádalmásra értünk (addig volt csak vasút) este lett, akkor onnan már csak Körtvélyesig, a szerpentin út elejéig ment autóbusz. Másnap sem ment Rozsnyóra semmi, már nagy-szombat, azaz ünnep volt. Mi gyalog nekivágtunk a hegyre fel, majd a hegyről levezető, talán 10 kilométeres útnak. Éjjel két óra felé érkezünk Hárskútra, a szerpentin alatti első faluba. Valamit ünnepelhetek, a kocsmában még világított. Bementünk. Már nagyon fáradtak voltunk, adtak valamit enni is, inni is, és tanácsolták, hogy várjuk meg a hajnali bányászbust. Hat órára mentek a rozsnói vashányákba a munkások. Megvártuk, elvitt bennünket is. Rozsnyón aztán vonatra ültünk és irány haza. Én délelőtt hazaértem, de a barátainak a tornaljai állomásról még valamivel el kellett jutniuk a Vály völgyében levő falujukba. Nagyon körülményes utazás volt. A visszautazás is ezen az útvonalon történt, de kevesebb problémával, mert hétköznap utaztunk és akkor volt buszjárat Rozsnyóról Kassára.

Az iskolai tanítás a megszokott mederben folyt, szigorú volt, jó tanáraink voltak, sokat követeltek. Ez így volt rendjén. Én a társadalmi munkából első helyre a néptáncot tettem. Országos mozgalommá vált ez a tevékenység. A mi csoportunkhoz is jártak Budapestről uninstruktorok. Még **Rábai Miklós**, a későbbi Kossuth-díjas nagy koreográfus is volt ott egy-két alkalommal – akkor még a békéscsabai gimnázium **Batsányi János** költő nevét viselő országos hírű táncosportját vezette, mint a gimnázium számtantanára. A megváltozott politikai és gazdasági körülmények között elmaradtak a falulátogatások is. Az előző években végzett regós tevékenységet a népi írók szervezte Győrffy-kollégisták irányították. A kommunista munkáshatalom ezt már nem igényelte. Így a csoportunk főleg Miskolc város nagy rendezvényeinek volt állandó műsoradója. Aránylag sze-

gények voltunk, minden fellépésnél, meg próbánál nem jutott pénz kísérezzenekart fogadni, ilyenkor a később országos hírvé vált **Béres József** szolgáltatta a zenét „egyszál” furulyával. Ő kereskedelmi iskolába járt akkor Miskolcon.

A gömöriek csapata is szaporodott. **Mács József**, Bátka falu szülöttje, ma már nagy nevű írónk jött át Sárospatakról a miskolci tanítóképzőbe és hozzánk csapódott Rozsnyóról, vagy a környékéről egy **Mészáros Sándor** nevű legény is. Ő a későbbi látószögemből elveszett. Így létszámában felerősödve már nagy és merész csapat lettünk. Az iskolai év vége felé már kezdték rebesgetni, hogy a Felvidéken is megnyílnak a magyar iskolák, a középiskolák is, és ha megnyílnak, akkor a középiskolákba járókat már Magyarország nem fogadja be, Csehszlovákia pedig nem engedi ki. Nagy volt a kétség, mi legyen velem, ha nyárra haza megyek. Tudom-e folytatni a tanulást, de maradhatok-e Magyarországon? Nem nyilvánítanak-e szökevénynek? Mi lesz, ha erőszakkal hazatoloncolnak, mert a nevem már rajta volt a kollektív útlevelemben szereplő névsoron. Döntöttünk. Közülünk, gömöriek közül senki sem akart maradni, mindannyiunkat húzott valami haza. A sikeres évszáró vizsgák után kezünkbe kaptuk a bizonyítványt (még most is őrzöm) és hazajöttünk.

Azaz, hazajöttünk volna! De az a fránya útlevelelmező hivatal csak nem küldte az értesítést. Egy egész hónapot vártunk rá, mert csak július végén kaptuk meg és indulhattunk haza a megszokott úton. A várakozás első hetében még csak megéltünk valahogyan, mert a mi kollégiumunk drága szakácsnője, a két szép lányát tőlünk féltve őrző **Vígh** néni (Székely Pista, aki később a somorjai gimnázium híres testnevelési tanára lett, tudna többet mesélni róla) befogadott bennünket is a kosztosai közzé, lakást meg kaptunk a kollégiumban, de később kénytelenek voltunk alkalmi munkát vállalva pénzt keresni, hogy hozzájárulhassunk a eltartási költségeinkhez. Székely Pistával elmentünk a TEFU-hoz (Teher Fuvarozói Vállalat) rakodómunkásnak: homokot, meszet, kavicsot meg mindent, amit kellett, szállítottunk az építkezésekre. Akkor kezdték Miskolctapolcán építeni az egyetemvárost, kellett a munkáskéz. Ez jó cég volt, mert naponta fizettek, nekünk meg kellett a pénz.

Aztán megérkezett az értesítés. Mi a rajtunk levő ruhán, meg a legszemélyesebb, illetve kedvenc tárgyainkon kívül mindenünket megőrzésre Vígh nénihez bíztuk s a kollégiumban hagytuk. Az ő jóvoltából – két napra való elemőzsiával – a megszabott útvonalon hazajöttünk.

\*

### Epilógus helyett

Az útlevelekérvenyt azonnal beadtuk az illetékes megbízotti hivatalhoz, meg is kaptuk az elutasítást, és javasolták, hogy folytassuk idehaza a tanulmányainkat, mert megnyílnak a magyar tanítási nyelvű gimnáziumok és szakiskolák Szlovákiában is. Mi négyen, Mács kivételével, ősszel Komáromban, a gimnáziumban találkoztunk, Jóska Pozsonyba jött, ő itt a tanítóképzőben folytatta.

Ez már egy másik életnek a kezdete volt.



*Csáky Károly*  
**Csokonai verses levelezője  
 s kora tehetséges  
 költőasszonya, Vályi Klára  
 (1758 – 181?)**

Weöres Sándor, líránk kimagasló képviselője, irodalmunk szorgos búvárkodója írta, hogy „a magyar múlt tele van érdekes, színes, olykor merész költőasszony-egyéniségekkel, akiknek műveit és életét már csak azért is érdemes volna feltárni, mert többnyire szándéktalanul megrajzolták korszakuk házi, családi életét, mindennapjait. **Újfalvi Krisztina, Fábíán Julianna, Molnár Borbála, Vályi Klára, Ferenczi Teréz** és annyi más: újrafelfedezésre, kiadásra méltó.”<sup>1</sup> Weöres Sándor a törlesztést részben maga is kitűnően elvégezte, gondoljunk csak a *Három veréb hat szemmel* című, „a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból” összeállított antológiára.<sup>2</sup> A költő-kutató itt nem azt tette, amit „a tiszteletreméltó buzgalmú **Faylné-Hental-ler Mariska**” a XIX. század végén *A magyar íróknőről* című könyvében, aki „összehord mindent a nő-irodalom ürü-gyén”, vagy a „szorgos bölcsésznök, akik témaajánlatkor nemüknek megfelelően költőnőt kaptak disszertációs martalékul öreg profesztoruktól, s természetesen agyba-főbe dicsérték a választottat”. Weöres Sándor – írja **Kovács Sándor Iván** – „mindenekelőtt azzal kerüli el a végleteket, hogy igyekszik megközelítőleg teljes anyag ismeretében ítélkezni”.<sup>3</sup>

Nos, ebben a megjelenése óta híressé vált antológiában találkozhatunk több ízben is a mi Vályi Kláránkkal. Magyar irodalmi és életrajzi lexikonunk is egyaránt jegyzi ennek a *János született versíró asszonynak*, a Bécsit is megjárta születésnőnek, a kor költőihöz verses leveleket írt világi hölgynek a nevét. Igaz, a Felvidék irodalmi hagyományait tárgyaló összefoglalónkból<sup>4</sup> már kimaradt a tájainkhoz oly erősen kötődő poétia, s a századok során már-már elfelejtődött munkássága is. Nálunk először **Kiss László** foglalkozott Vályi Klárával az *Irodalmi Szemlében*.<sup>5</sup> Elsősorban életrajzi adatait próbálta körbejárni, illetve a születésnő hon-ti-ípolysági kapcsolatait kutatta ki. Tanulmánya egy társszerzős könyvben is megjelent.<sup>6</sup> Jőmagam *Jeles elődeink* című kötetemben írtam szócikket a költőnőről.<sup>7</sup>

Hogy miért is érdekes Vályi Klára pályája az utókor számára, az lényegében a bevezetőben említett Weöres-féle kötetből is kiderül. Már idéztük költőnk programszerű panaszát, amit az értékek veszendőbe jutása váltott ki benne. Igaz, Vályi Klára megítélése sem egyöntetű, ám az tagadhatatlan, hogy voltak tehetségének időtálló termékei, költői leveleinek maradandó értékei. Ütköztessünk néhány véleményt először a tárgyalt antológiából. A bevezető tanulmányban Kovács Sándor Iván idézi *Psyché* alábbi sorait: „Váli Klára, e vén boldond Bétsi Magyar Bába Asszony, ki Poétriának hiszi-el magát, terjedelmes Epistolákat küldöze **Édes Gergelynek, Molnár Borkának**, még **Kazinczynak** is...”<sup>8</sup>

Weöres Sándor többek közt az alábbiakat közli hölgyünkről: „Vályi Klára bába-asszony volt Hont megyében, majd Bécsben. Ifjú éveiben nyolc esztendeig Kovács Gáborné; hosszú özvegyiség múltán, 1800 után újra férjhez ment vitéz **Nagy István** nyugalmazott gárdistához.

Mint később **Dukai Takách Juditot**, őt is magyar Sappho-ként ünnepelték, ódát intézett hozzá **Aranka György, Etédi Márton**, sőt Csokonai, és sok más. Meghívták előkelő társaságokba, grófokkal hajókázott a bécsi Dunán. Férfiak után futkosó, szabados életű nőnek ismerték – körülrajongták és megpletykálták.”<sup>9</sup>

Majd az alábbi rá vonatkozó biográfiai adatokat olvashatjuk: „1797-ben Csokonaival együtt Komáromban vendégeskedett, itt gyakran járt **Bédi János** csizmadiamester és felesége **Fábíán Julianna** házában, a s Bédi-házban szövdött Csokonai szerencsétlen szerelme **Vajda Júliával**, a versek Lillájával. Édes Gergely ugyanitt Vályi Klárával bonyolódott szerelembé és verses levelezésbe.”<sup>10</sup>

Vályi Klára életrajzi adatai közül az idő homályából már nagyon sok nem pontosítható. Nem tudjuk például hogyan, miképp ismerkedett meg Csokonaival, hogy jutott Komáromba, mi célból utazott Bécsbe stb. Említett tanulmányában Kiss László is csupán némi feltételezésekbe bocsátkozik, ám – hivatkozva a vármegyei jegyzőkönyvekre – a hon-ti-ípolysági bábáskodással kapcsolatban sikerült neki aránylag pontos adatokat is feltárnia. Úgy gondolom, az apró részleteknél most fontosabbak a tények és azok következményei. Az, hogy költőnőnk jelen volt a közéletben, sok helyen megfordult, sokat látott és tapasztalt. Valóban kapcsolata volt Csokonai Vitéz Mihállyal és Édes Gergellyel, hogy csak a legismertebbeket említsük; járt Komáromban, Bécsben s még sok más helyen. Ismerte a megyék szellemi előkelőségeit: az orvosokat, a főurakat, a művészeket, de az egyszerű embereket is. S ami talán számunkra a legfontosabb: 1807-ben Vácon a „*maga költségével nyomtattatta*” ki 166 oldalnyi kis verseskötetét, a *Magyar Tempe-t, A’ régi Isten asszonyoknak mulató virágos kertyek-et*, „az versekkel mulatni szeretők számára”.

A kötethez írt előszóban – *Belépés és Ajánlás* – a költőnő szerénykedik s bocsánatot kér „*vak bátorságáért*”, mert „*e lármás világot*” úgy nézi, „*mint egy örök Tengeren épült komédiás Háza*”, melyben „*sok színű Darab játékokat nagy fáradva kijázdott*” maga is.<sup>11</sup> Aztán szokásos módon a te-kintélyes és tehetséges főurak népes taborát, a „*virtusoknak szülő műheleit*” szólítja meg, kérve támogatásukat és megértésüket. Az előkelőségek közt találjuk például „*gróf Festetits Györgyöt, Szétsényi Ferentz Ó Nagyságát, Nagyságos Consiliarius Szakmári Királyi Miklós Tettes. Ns. Gömör Vármegye Első Vice Ispányát, Nagyságos Szent Iványi János Ó Nagyságát Nemes Neográdi Vármegye első Vitze Ispányát*” stb. Megadta hát az úri modor és etikett módját Vályi Klára, aki maga is nemes családból származott, bár – mint majd később kiderül – ismerte a szegénységet és a szürkeséget is. Aztán maga is töpreng, szinte megretten, hogy a világ elé lépett verseivel; kételkedik tehetségében, s így folytatja sorait: „*már itt kérdezhetné valaki én tőlem, mért terhellek ennyi Nagyokat, vagy mért üttök ily nagy lár-*

mát kitsiny libatollal írott munkátskám iránt”.<sup>12</sup>

Aztán az *Érdemes Olvasó*-hoz szólva azt is elpanaszolja a költő, hogy némrégiben még a betűt sem ismerte, és „soha abban módja nem volt”, hogy egy **Gvadányi, Péteri Takáts, Báróczi, Aranka, Deme, Kultsár** „ízléssel írott munkáit olvassa”. Pedig ezek „csak” a korszak „népszerű, híres líterátorai” voltak, mint Weöres Sándor is említi, az igazi nagyok – **Bessenyei, Virág, Kazinczy, Csokonai** – sokáig hiányoztak Vályi tudatából is. De nagy-nagy szorgalom lehetett e nemesasszonyban, hisz a betűvetés tudományának elsajátítása után elvégezte Pesten a bábaképzőt, olvasni, utazni kezdett, társaságokba járt stb.

A költő *Magyar Tempe* című kötete megannyi köszöntő-dicsőítő verset tartalmaz. Ezek bár gyengébb termékei az alkotói munkának, mégis szólunk róluk. Mert egy vidéki hölgy kapcsolatainak széles skálája tárul elénk; egy hatalmas tabló rajzolódik ki, melyen főleg Hont, Nógrád és Gömör szinte teljes nemesi világa felbukkan. Különösen a helytörténeszeknek jó csemege ez, de nagyszerűen tükrözik a versecskék a kor törekvő emberének mentalitását, függőségét, a hatalomhoz való simulását is. Nézzük hát, kik is azok a „világi méltóságok”, akiknek „neveiket gyenge tollára” bátorkodott venni. Persze itt csak néhányat említünk közülük. Például **Koháry Ferencet**, akiről így írt:

„Már itt fénylik Gróf Csábrági Kohári Ferentz Urunk,  
Kinek párját a' Hazába nem igen sokat tudunk.  
Királyunknak hív Presesse és Referendárussa,  
Fénylik örökre Nagy Hontba Fő-Ispányi virtussa.”<sup>13</sup>

Nem hagyhatta ki természetesen a nógrádi **Szentiványi Ferencet** sem, akiről így szólt:

„Músám még az Ország' Bíró Szent Iványi Ferentzet,  
El ne felejtse 's karjaira fűzzél arany peretzet.”<sup>14</sup>

Írt a „Méltóságos Rozsnyai Káptolon' Elől Üllői Tiszteletekre” is egy verset, így dicsérve benne a nagyprépostot:

„Ő Nagysága nagy Prepost Úr **Karaba György** a' ki vagy,  
Híred a' ditsőség halmán mondhatom mert igen nagy.”<sup>15</sup>

„Kis Músáját” küldte **Foglár János**hoz Tésára, **Palásthy István**hoz Palástra, **Liptay Sándor**hoz Szécsénkére:

„Szétséknébe Mú'sám, térd-hajtva érkezett,  
Neved' Napján, ezer örömhöz érkezett.  
A' Párnássus hegyén, a' Koronás Mú'sák  
Aranyos fákllyákkal, Nevedet nyomozzák.”<sup>16</sup>

De költött köszöntő verset a kovári **Kubinyi János**hoz, a túri **Haán Ferenc**hez, **Majthényi László**hoz vagy **Ipolyi Arnold** nagyapjához, a kelenyei **Szmrecsányi Elek**hez is. Ez utóbbi így hangzik:

„Arany színnel derült az Ég, gyászoló bóltozattya,  
A' mely sok fojtott szíveknek, bánattyát már oszlattya.  
Ezer nyóltzszáz ötödikén, a' Magyar Ég kiderült,

Mellyben egy hív Pátrónusom, Név' Napja elő került,  
Músám, tsak titkon tudakozd, annak Neve ki legyen,  
A' ki ezer Virtusáért, itt tiszteletett végyen.  
Végyen itt hát Szmrecsányi Elek, a' ki Fő Szolga Bíró,  
Nagy-Hontban sok Virtusával, Márói tollal író.  
Éljen szerelmes párjával Horváti Annájával,  
Tőle született két remek, balsami Virágjával.”<sup>17</sup>

A versben emlegetett **Horváti Anna** disznópusztai illetőségű nemesasszony volt, s a tőle született egyik „balsami virág” volt **Szmrecsányi Arzénia**, Ipolyi Arnold édesanyja.

Feltétlen említésre érdemes Vályi Klára levelezése. Több oknál fogva is. Ezek az alkotások költészetileg például már kifinomultabbak, mint a fentebb érintett dicsőítő-köszöntő versikék. Kiemelkedőek azok a személyiségek is, akikkel versírónk levelet váltott, s a költői levelek egyben fontos irodalmi kapcsolatokról tanúskodnak.

A kortárs **Molnár Borbála** levelező társaságát méltatva írja **Hász-Fehér Katalin**, hogy a levelezők hangnemét befolyásolta az a tényező is, miszerint „nem szigorúan vett magánlevelekről, hanem tudatosan közlésre készült, irodalomnak szánt és tekintett szövegekről van szó”. Bár **Fábri Anna** a „magánműfajok” közé sorolja az efféle alkotásokat, ám ő a „kérdésnek csak azt a vonatkozását veszi figyelembe, hogy az ún. objektív műfajoktól eltérően ezekben a szövegekben kétségtelenül a személyesség, olykor életrajziség, valóságosság uralkodik”. S ilyen értelemben valóban „odasorolható az ún. privát irodalomhoz”. Hász-Fehér Katalin hosszabb fejtegetésében hangsúlyozza, hogy Molnár Borbála idejében és körében „a korszak sajátos művészi-irodalmi szinkretizmusának keretei között még a nyilvánosságnak írt költői levélben is bőven találhatók szigorúbban vett magánesemények” [...], ám „a női levelek vallomásossága és életrajzisége nemcsak a kor mindent megverselő mentalitásából ered, hanem íróink szociális helyzetéből is: képzettség, olvasottság és társalgási jártasság híján nincs más anyaguk, megverselendő témájuk, mint saját életük és életkörülményeik”.<sup>18</sup>

A fent elmondottak érvényesek természetesen Vályi műfajára s a levelezőtársak alkotásainak egy részére is. Igen sok levelet váltott Vályi Klára **Csizi Istvánnal** (?1728-1805), a Tokajban élt költővel és őrnaggal. Ezekből tizenkettőt kötetben is olvashatunk, s Weöres Sándor is bemutat belőlük egy-egy részletet szóbanforgó antológiájában. Csizinek megjelent „egy lojális versezte Királyi Buda vára visszafoglalásáról” (Kassa, 1763.), kiadta Molnár Borbála írónővel folytatott levelezését (Pozsony, 1797.), poétai levelet intézett Gvadányihoz stb.<sup>19</sup> Mint Weöres Sándor említi, öregkorában a költőt „két szenvedély kerítette hatalmába: a vallás-erkölcsi megigazulás, meg a régebben is úzótt verselés. Főként a hozzá képest ifjabb hölgyeket igyekezett igaz útra vezetni”.<sup>20</sup> Érdemes a Vályi Klárának címzett versekhez 1800-ban írt *Elő-Beszédéből* idéznünk az alábbi sorokat: „Magamban bezárkozván nem-is gondolkodtam vala már, hogy megbarázdásodott hamlokkal Párnassuson sétálgassak, a' midőn Nemes Vályi Klára Asszonynak Pestről egy Nemes Ifjú által azt az üzenetét vettem, hogy Bétsből útasított

két levelire választ adjak... [...] Írtam hát annak az érdemes Asszonyoknak, a' Krisztus haláláról, és feltámadásáról, a' Hitről, Szeretetről, és Reménységről, a jó lelki esméretről, a jóságos tselekedetről, a' magunk megjobbúláságunkról, a' Gazdagságról, Szegénységről, Érzékenységről, a' Bölts életről, és a' testnek Szépségiről...<sup>421</sup>

Úgy látszik, Csizi Vályi Klárára is hatott erkölcsi példázataival, mert a harmadik levelére adott válaszában már a költő is vallásos témát feszeget:

„Ugy tartom adóságomat számodra lefizettem,  
De ama menykő tűztől ismét erre kisztettem.  
Mivel még e' folyó Százban egyszer Pünkösőnap lévén,  
A' ránk szóló Szent Lélek ma-is nagy tsudát tévén.  
Mert nagy bőben ajándékát hűveire szállítá,  
Gyarló voltunk nem tekintvén hitűnket gyámolítá.  
Kitöltetett bőv mértékben a' megáldott Sz. Lélek,  
Mellynek én drága hasznáról jó izléssel beszélek.”<sup>422</sup>

A negyedik „Felelet“-ben a szegénységről elmélkedik a költő. Íme néhány sor bölcs okfejtéseiből:

„A' szegénységről-is mivel nékem írtál,  
A' felelésre-is engem reá birtál.  
Én a' szegénységet tartom barátomnak,  
Bűnöm tengeriből kikötő partomnak.  
Tudván szegénységem ha békével tűröm,  
Majd édes öröm lesz a' keserű üröm.  
Ha ugyan is tereh könnyűnek tarthatom,  
Mert árnyéka alatt bűnömet siratom.  
Földi szegénységem nyujt olly reménységet,  
Szenvedésem után nyerek idvességet,  
Az árva kenyeret bár sohajtva eszem,  
De tünni tanító tanátsod' beveszem.”<sup>423</sup>

Az ötödik válaszlevél néhány sorát Weöres Sándor is idézi. A költő ismét felfedi szegénységét, de vállalja sorsát; a jövő felé tekint, s elítéli azokat, akik az igazságot „hazugsággal toldják“:

„A' Levél íróktól rólam a' kérdegette,  
Mivel bírok 's honnan vetem eredetett.  
Ne vitasd azt Uram hol vala lakásom,  
Vagy mind ez ideig hol vólt mulatásom.  
Szegény vagyok most-is tsak sár ház szálásom,  
Ebben Sátorozván jobbra van vágásom.  
Tsak a' jelen valót nézzük szemekkel,  
Ne kérdjük mi történt régi eleinkel.  
Mert ma az igazat hazugsággal toldják,  
A' mások érdemét magokéra foldják  
Virtus nélkül mit ér sokak kintsés háza,

Ha maga a' Világ tsak tudatlan váza.”<sup>424</sup>

A tizedik válasz igazi vallomás a barátságról s egyféle költői hitvallás is:

„Nagy örömmel vészem mindég drága verses leveled,  
Sőt újullok hogy az által ismerős lettem veled,  
Boldog vagyok mert megnyertem a' miért szíve ége,  
Mert a' verselés lelkemnek egy fő-gyönyörűsége.”<sup>425</sup>

A másik nagy levelezőtársról már szóltunk a fentiekben is. **Édes Gyergely** (1763–1847) ő, a költő, aki barátságban állt **Gyöngyösi**vel is, levelezett Kazinczyval; írt alkalmi költeményt, ódát, elégiát és epigrammát.<sup>20</sup> Kapcsolatát Vályival a kötetben közölt négy verses levele is bizonyítja. Az elsőben például így ír:

„Sajnálom hogy veled még nem lehettem,  
Szívedre Barátság' tűzét nem hinthettem.  
De annyival inkább igyekszem szívedet,  
Megnyerni, mert képzém méltó érdemedet.  
A' mint te-is noha eddig nem láthatnál,  
Nevemnek szívedben máris helyet adtál.  
A' mellyet Levelid' által izonyítál,  
Mellyeket közelebb Bétsből igazítál.”<sup>427</sup>

Vályi – mint *Feleletéből* kiderül – Molnár Borbála versei közt akadt az Édes Gyergelyére, s máris megkedvelte, megszerette a költőt. Így esdekel hozzá vallomásszerű költői levelében:

„Óh új nékem hív Édesem ha már barátom lettél,  
Ha nem láttál is engemet, elég hogy megszerettél.  
Írd hát, mert az én napjaim, víg órákat nem ismernek,  
A' keserűség vizei szinte Lelkemig érnek.  
Ezekre hív válaszod jó Barátod ohajtja,  
Ha írsz ő-is majd többekkel vagy szebbekkel váltja.”<sup>428</sup>

Édes Gyergely negyedik levele egyfajta véleménynyilvánítás is, a versíró asszony buzdítása, bátorítása, útmutatásokkal való ellátása:

„Verseid mellyek közelebb jövének,  
Szépek, és tetszik nékem így az Ének.  
Írni mint kezdéd szorosabb marokkal, kurta sorokkal.  
[...]  
Haj mit is mondék, hiszen úgy van épen  
A' dolog, kettős koszorút miképpen  
Gondolám már-is fejedem Barátom, Fényleni látom.  
Úgy van, és már nem tsak az Aszszonyoknak,  
Sőt némely hegyke-henye férfiaknak,  
Kiknek e' részben elejekben hághatsz, fütjeket hányhatsz,  
Mey azért-is új ezután is a' mint  
Tudhatod tsak hogy kikeresd a színt

Verseidnek, hogy ne híjába fáradj, Lelked 's erőd add.”<sup>429</sup>

Kapcsolatuk valószínűleg több lehetett költői levélváltásoknál, amit Weöres Sándor is feltételez, s a fentiekben le is írt. A találkozások színtere **Bébiné Fábrián Juliannának** komáromi háza volt, melynek asszonya megannyi kapcsolatot összehozott, ismert személyiségek találkáit szervezte, s



maga is a kor egyfajta nagyszonya lehetett. Hozzá írt egyik levelében Vályi szinte felmagasztalja és dicsőíti a komáromi hölgyet:

„Hallatik szép híre Duna e' folytába,  
Atzél Tükör lettél Aszszonyok ' sorrába.  
Az Anya is bódog kinek lettél Leánya,  
Fénylesz Komáromba mint szép Arany bánya,  
Kiterjesztett kézzel szívemhez szorítlak,  
Gyenge tsókjaimmal talpig beborítlak.“<sup>30</sup>

Nem marad el természetesen Fábíán Julianna válasza sem. *Feleletéből* az is kiderül, hogy az aszony igencsak tájékozott, még a *Bécsi Magyar Kurír*t is olvassa, s nyomban reagál Vályi Klára ott megjelent versére:

„Örvendez szívem és vígad, hogy verseit láthattam,  
A' Bétsi Magyar újságot olvasván rá akadtam.  
Tapsolva ezt kiáltottam: már a' Mú'sáknak száma  
Szaporodik, 's így fog tovább verselni majd sok Dáma.“<sup>31</sup>

Természetesen Vályi Klárának a Csokonai Vitéz Mihállyal (1773–1805), a magyar felvilágosodás legkiemelkedőbb lírikusával kialakított kapcsolata a leginkább számontartott. Vele is a komáromi Bédi-házban ismerkedhetett meg. Kötete két Csokonaihoz írt levelet és két Csokonai-választ tartalmaz. Első levelét a költőnő így kezdi:

„Nagy Lelkű Barátom nem tudom mit szóljak,  
Szemlélt virtussaid előttem mert olyak,  
Mellyeknek bötsös vóltját elnem felejthetem,  
Szívem lantján mérvén hólgtim emlegettem.  
Virtusok műhelye, Doktor Sándorfi Úr,  
A' sok homályból még ma is hasznot gyúr,  
Te általad lettem én ezzel ismerős,  
Mondhatom hogy lábom tsak az ólta erős...“

Először tehát egy újabb kapcsolatban való közvetítést köszön meg Vályi Csokonainak. A versben is emlegetett **Sándorfi József** (1767–1824) Bécsben élő orvos, irodalombarát és költő volt, akivel Vályi feltételezhetően gyakran találkozott a fővárosban. Kiss László orvostörténész szerint kezelhette a verselő bába betegségét is.<sup>32</sup>

Vályinak egyben kritikusa is volt Csokonai, hisz már az első levélben is kérte őt erre:

„Világon mint szikra hamú alá rejtve  
Vagy, de sok virtusod nintsen elrejtve.  
Természetből folyó gyenge kitsiny erem,  
Engedd-meg hát bátran hogy küldeni merem,  
A' jó Dió fa is ha verik úgy terem,  
Majd én is téntában pennám' jobban verem.“

Csokonai válasza sem maradt el. A költő bátorítja őt, hogy ne keseredjék, ha „bajjal tusakodik“, ha a „szegénység porig nyomja“, ha „szíve mindenkor szomorú“. E helyett így biztatja:

„De győződjön a szerentse,  
Szégyelnüljön pénz és kints,  
Szíved irígy ne rettentse,  
Szitokra ne is tekints.

Ne mász porba a' többeknél,  
Zengj egyebet keserveknél,  
Nagyobb vagyok mind ezeknél,  
Azzal hogy peéta vagy.“<sup>33</sup>

Van Vályi Klárának több olyan fontos verse is, amelyben egy-egy helyről, városról, közösségről közöl jól sikerült és alapos verses leírásokat, kordokumentumokat, művelődéstörténeti ismereteket. Kiemelkedik ezek közül is az alábbi hosszú című verses leírás: *Nagy Méltóságú Gróf Koháry Ő Excellentiájá' T. Honth Vármegyének örökös Fő-Ispányának Birtoka alatt lévő savanyú Vízéről*. Az Ipolyság melletti szalatinai gyógyforrásról van szó, amelyről – mint Vályi írja – „Ha valaha most kellene Apolló' tollal bírni, / A' Szalatinai sós vizet azzal kellene írni“. Mert, mint a továbbiakban a verses leírás szerzője elmondja:

„E' kút Kálvária módra Márvány kóvel kerített,  
Sok ezer ember meggyógyult, ki már ebből merített.  
Egy kitsinkét savanyútska, Ezüst színű buzgása,  
Nem igen sokkal lehet szebb a' Pegázás forrása.“<sup>34</sup>

Aztán azt is megtudjuk, milyen híres vendégek jönnek itt össze, minémű szórakozásra nyújt még lehetőséget a fürdő; milyen volt a kor divatja, az úri osztály szokásvilága stb.

Jól sikerült a költőnő *Bétsnek rövid lefestése* című műve is. Magyar poétriaként van jelen a városban, ahol ugyan soks-sok gondtalan szórakozásban részt vesz, kiemelkedő társaságokba is bekerül, ám mindig haza gondol. Mint más poéta a „darvakhoz szólt“, s azoktól üzent övéinek, Ő a Duna habjaiba hullatja könnyeit, mintegy összekapcsolva azok által a távoli helyet hazájával:

„Szállásom Dunához nem messze tétetett,  
Házomban foly azzal megédesítetett.  
De még annak sem oly édesik a' leve,  
Mint a' hogy Magyarúl hangzik annak neve.  
Nó de ha könnyeim habjaiba hinthettem,  
És azzal tsepeit Hazámba küldhettem,  
Úgy tetszik megkönnyült szívemnek fájdalom,  
E' víg Haza e' vólt szívem bizodalma.“<sup>35</sup>

Hosszan mazsolázhatnánk még a költőnő kis kötetében, amely szerénysége és egyszerűsége ellenére is jegyzett és fontos adaléka irodalmunknak. Ezen kívül, illetve ezt megelőzően egy másik műve is napvilágot látott az alábbi címmel: *Buzdító versek a nemes magyar insurgensekhez, melyeket hálaadó tiszteletének kijelentésére szerzett 1798. esztendőben*. Vályi Klára alkotásai, irodalmi kapcsolatai szerves részét képezik művelődéstörténetünknek, s szerény értékeik ellenére is illik számon tartanunk.



## JEGYZETEK

- <sup>1</sup>Weöres Sándor 1977, 20.  
<sup>2</sup>Weöres Sándor 1977  
<sup>3</sup>Weöres Sándor 1977, 21.  
<sup>4</sup>Csanda Sándor (főszerk.) 1981  
<sup>5</sup>Kiss László 1988, 74-77. p.  
<sup>6</sup>Kiss László 2001, 42-45. p.  
<sup>7</sup>Csáky Károly 2002, 149-150. p.  
<sup>8</sup>Weöres Sándor 1977, 15. p.  
<sup>9</sup>Weöres Sándor 1977, 347. p.  
<sup>10</sup>Weöres Sándor 1977, 414. p.  
<sup>11</sup>Vályi Klára 1807, 3. p.  
<sup>12</sup>Vályi Klára 1807, 4. p.  
<sup>13</sup>Vályi Klára 1807, 18. p.  
<sup>14</sup>Vályi Klára 1807, 20. p.  
<sup>15</sup>Vályi Klára 1807, 30. p.  
<sup>16</sup>Vályi Klára 1807, 32. p.  
<sup>17</sup>Vályi Klára 1807, 42-43. p.  
<sup>18</sup>Hász-Fehér Katalin 2005. 4. p. Internetes változat  
<sup>19</sup>Benedek Marcell (főszerk.) 1963, 217. p.  
<sup>20</sup>Weöres Sándor 1977, 347. p.  
<sup>21</sup>Vályi Klára 1807, 61-62. p.  
<sup>22</sup>Vályi Klára 1807, 70. p.  
<sup>23</sup>Vályi Klára 1807, 73-74. p.  
<sup>24</sup>Vályi Klára 1807, 75-76. p.  
<sup>25</sup>Vályi Klára 1807, 88. p.  
<sup>26</sup>Benedek Marcell (főszerk.) 1963, 275. p.  
<sup>27</sup>Vályi Klára 1807, 100. p.  
<sup>28</sup>Vályi Klára 1807, 101. p.  
<sup>29</sup>Vályi Klára 1807, 104. p.  
<sup>30</sup>Vályi Klára 1807, 105. p.  
<sup>31</sup>Vályi Klára 1807, 105-106. p.  
<sup>32</sup>Kiss László 1988, 43-44. p.  
<sup>33</sup>Vályi Klára 1807, 108. p.  
<sup>34</sup>Vályi Klára 1807, 134. p.  
<sup>35</sup>Vályi Klára 1807, 151-152. p.

## IRODALOM:

- Benedek Marcell** (főszerk.)  
 1963: Magyar Irodalmi Lexikon A-K. Budapest
- Csáky Károly**  
 2002: Vályi Klára. In: Uő.: Jeles elődeink. 149-150. Dunaszerdahely
- Csanda Sándor** (főszerk.)  
 1981: Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava
- Hász-Fehér Katalin**  
 1996: Molnár Borbála levelező barátsága. Irodalomismeret., 1-2.sz. 38-44. p. Internetes változat, 2005. staff. u-szeged.hu. 1-11. p.
- Kenyeres Ágnes** (főszerk.)  
 1969: Magyar Életrajzi Lexikon L-Z. Budapest
- Kiss László**  
 1988: „Körmetlen lábbal nagy fát akarok mászni“. Kísérlet Vályi Klára életútjának az eddiginál hitelesebb felvázolására. Irodalmi Szemle, 1. sz. 74-77. p.  
 2001: A Csokonaival levelező verselgető bába. Vályi Klára. In: Kiss László-Lacza Tihamér-Ozogány Ernő: Gondolatokból épült katedrális. 42-45. p. Pozsony.
- Kovács Sándor Iván**  
 : Egy képzelt irodalomtörténettől a valóságos rendszerig. In: Vályi Klára: Magyar Tempe.
- Vályi Klára**  
 1807: Magyar Tempe. Vác
- Weöres Sándor**  
 1977: Három veréb hat szemmel. Budapest

Batta István

## Vasgyártás Lucska és Barka környékén

A gömori bányavidék legkeletebbre fekvő területe eredetileg Torna, illetve a későbbiek folyamán Abaúj-Torna vármegyéhez tartozott, Gömör-Kishonthoz csak 1872-ben csatolták.

Az itt folytatott bányászati tevékenységről viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre. Az első feljegyzések 1740-ből származnak, amikor egy magánvállalkozó nyert Lucska község határában több lelőhelyen vasérckitermelésre adományt. Valószínű, hogy a bányaművelésre való engedélyt eredményes kutatások sora előzte meg, amelyekre a kutatók nyilván nem kértek engedélyt. Efféle tevékenységre utalnak bizonyos közvetett adatok, amelyeket néhány kislétszámú stószai és szomolnoki bányászcsoporthoz hajtott végre. Így a bányászat kezdetétől mind a vasérc, mind a színesfémérccek vonatkozásában az 1650. év körüli időszakot jelölhetjük meg, míg a bányaművelés iparszerű befejezését az 1902. évre tehetjük. A beszüntetés a vasércnél gazdasági okokra vezethető vissza, ami egyrészt az egymástól távol fekvő kis érctelepek költséges leművelésében és a termelvény költséges elszállításában rejlik, másrészt az elavult lucskai nagyolvasztóban gyártott nyersvas magas árszintjében keresendő. A színes fémek esetében viszont szabályszerű termelésről nem is beszélhetünk a lelőhelyek jelentéktelen méretei miatt. A felsőmagyarországi rézbányászat virágkora idején intenzívebbé vált ugyan a kutatás, de a 19. század közepe táján bekövetkezett általános hanyatlás következtében ez is abbamaradt.

### Földtani és teleptani ismertetés

E két község határának földtani felépítése lényegesen eltér a köztudatban jobban ismert szomszédos Dernő és Krasznahorkaváralja vidékétől, amennyiben itt a paleozoos agyagpalák csak az északi, magasan fekvő hegyoldalakat alkotják, míg a mélyebben fekvő területeket fiatalabb kőszénkorbeli képletek és durva konglomerátumok, sárga meszes homokkövek, homokpalák, werfeni palák és triasz mészkövek foglalják el. E rétegek között beágyazás vagy felszíni képződmény alakjában találjuk az érctelepeket, melyek többségét a tömzsök, lencsék formájában előforduló vasérc képezik. Némely helyen a vaskő csak mint impregnáció jelentkezik.

A vasércnek több válfajával találkozhatunk itt, nevezetesen: barnavasércel (barnavaskő, limonit,  $Fe_2O_3$ ), vörösvasércel (vörösvaskő, vascsillám, hematit,  $Fe_2O_3$ ), vaspáttal (pátvaskő, sziderit,  $FeCO_3$ ) és barnapáttal (mészvaskő, kváder, ankerit,  $CaFe/CO_3$ ).

Az e vidéken ismert érctelepek közül a legjelentősebb a Gábor-telér, amely a Viktor, Lajos és Manó védnevű síktelek alatt, a Kiskovácsvágása és Lucska községek közötti ún. Görmöcbánya (Germőcze, Germőcsevölgy) dűlőben fekszik. Lucskától északnyugatra kezdődik, s csapásiránya dél-délelet felé halad. Fedűjét sárga meszes homokkő, fekjét csil-

lában bővelkedő meszes konglomerátumok alkotják. Dőlése 40°–45° délnyugatra, vastagsága 2–10 m, helyenként eléri a 15 m-t is, fejtésre érdemes hossza 115 m. A telér kitöltése 35 m mélységig likacsos barnavasérc, amely mélyebben pátvaskővel vegyesen lép fel. A telérkitöltés a feküben 10–20 m vastagságú 16–20% vastartalmú ankeritbe megy át. Az ankerit a fedűben is előfordul, de csak szórványosan. A barnavasérc vegyi összetétele: 42,39% Fe, 1,87% Mn, 4,93% C<sub>2</sub>O + MgO és 27,2% SiO<sub>2</sub>.

Lucska határában, a községtől északkeletre kisebb jelentőségű vörösvasérc és vascsillám tartalmú telepek vannak, amelyeket a máig is látható pingák (horpadások) tanúsága szerint fejtettek is.

Barka község határában a következő érctelepeket találjuk:

A községhez közel, attól északnyugatra az ún. *Vasbánya* tájékán fekszenek a *Gabe Gottes* (Isten adománya) valamint a *Franciska* védnevek alatt szereplő tömzsök és a község közelében, keletre és északkeletre a *Ferenc* védnév alatt jegyzett tömzscsoport, amelyek mészke és meszes palák közé vannak ágyazva. A tömzsök vastagsága 20–30 m, kitöltésük 30–37% Fe tartalmú impregnált mészpala.

Barkától északkeletre a *Vereshegy* van a *Camilla* nevű, 1–2 m vastagságú vörösvaskő kitöltésű tömzs, amely triász-mészke közé van ágyazva.

A községtől északra (kb. 2 km-re) van a *Vereskút*, ahol a vereshgyi telepek az ércesedés folytatását mutatják. Az adományt *András*, *Lőrincz* és *Péter* hossz mértékek védnevei alatt találjuk. Közvetlenül a humusz alatt néhány méternyire van a vörösvaskő, amely külszíni módszerrel is leművelhető. Az érctelep fekéje grauwacke, fedűje mészke.

A szomolnoki út mentén volt az *András-Lőrinc vaspátbánya*, melynek nyomai ma is felismerhetők.

A községtől 3–3,5 km-re északkeletre, a jelenlegi rozsnyói járás, illetve a néhai Gömör megye keleti határa közelében található a *Richard*, *Melanie*, *Kelemen* és *Konrád* védnévű *bányatelkek*, amelyeket a hasonló nevű vörösvasérc tömzsök leművelésére adományoztak. A telepek fekéje perm, ill. karbonkorú zöldes pala, fedűje középső triász mészke, az ún. szilicei fekvő-redő része. Az e rétegek közé beágyazott vörösvasérclecsék a meredek völgyoldalak alján létrejött ún. eróziós ablakokon keresztül váltak láthatóvá. A barkai vörösvasérc vegyelemzése a következő eredményt mutatja: 50,52% Fe, 1,26% Mn és 8,80% SiO<sub>2</sub>.

Barkától északra kb. 1,5 km-re található az egyetlen számottevő színesfémérc-lelőhely, amely arany és ezüsttartalmú rézércben gazdag s itt létesült az északi és déli *Józsefbánya*. Maga a telér helyenként 3–4 m vastagságú, igen szilárd kvarc és mészke kitöltésű, amely chloritos palába van beágyazva. Csapásiránya délkelet-északnyugati. Az ércanyagból készült elemzés eltérő eredményeket mutat. Pl. egy tonna ércre átszámítva az egyik mintában 2–4 gr. aranyat, a másikban 1–8,6 gr. aranyat és ezüstöt, a harmadikban 4–10 gr. ezüstöt találtak. A minták réztartalma 1,2–4% volt, átlagosan 2,6%-ot tett ki. A kvarcban előfordult terméсарany is. A vegyelemzés eredményei azért olyan eltérőek és szokatlanul jók, mert ezek nyilván egyes kiváloga-

tott ércdarabokból ké-szültek.

A József bányára *Nord und Südliches Josephfeld* védnév alatt 1845-ben mint régi elhagyott bányára adtak adományozást. Ekkor indították a völgy aljáról, amely az egész környék legmélyebb pontja is volt, a *József tárót* (a korabeli térképeken *Silber Stollen* néven szerepel) s ez 70–80 m után el is érte a telért, amivel teljesítette célját, t.i. a tellérvonalat mélybeni folytatásának feltárását. A József bánya fölött az *Arnold* és *Laurenz* hossz mértékek szerepeltek adományként. Feltehető, hogy ezek viszont a szóbanforgó telér vaskalapjának leművelésére létesültek.

Mivel a telér csapásirányával megegyezően több, ma már elhagyott, ezüstöt is tartalmazó telér nyoma volt felismerhető, valószínű, hogy ezek lehetnek a szomolnokiak és stósziai által művelt bányák. A rézérczek többnyire a barnavasérc és pátvaskő társaságában, azok szegélylapjain fordultak elő.

Azt, hogy az akkori viszonyokhoz mérten ilyen nagyarányú kutatást és feltárást nem követte az ércvagyon szisztematikus leművelése, a már említett konjunkturális és egyéb okokon kívül az ércelőkészítés akkortájt még részben megoldatlan, bonyolult és költséges volta okozhatta.

### Bányauzemi viszonyok

Tekintve, hogy az előbbieken bemutatott telepek túlnyomó részén a természeti adottság folyamánként csak igen egyszerű és korlátolt bányászat valósulhatott meg, így a továbbiakban csak a görmöcbányai teléren alkalmazott bányauzemi viszonyok ismertetésére szorítkozunk. Ezek minősíthetők ui. viszonylag a legfejlettebbeknek.

Az érctelepet eredetileg a Görmöci altárral nyitották meg, miután a kibúváson megállapították csapásirányát, dőlését és vastagságát. Az altáró viszont csak 24 m magas pillért tárt fel, így a további mélységet egy ebből mélyített vakakna segítségével nyitották meg. Az aknából, melynek teljes mélysége 80 m volt, 9 keresztvágatot hajtottak a telepre. Ezek egymástól függőleges távolsága 5, 6, 7 m volt.

A kezdet kezdetén a telep kibúvásan külfejtés folyt, később az aknából a legveszedelmesebb rablóbányászatot folytatták, olyannyira, hogy a bányahatóság is kénytelen volt beavatkozni és utasította a bánya vezetőségét a keresztvágta fejtésmód tömedék felhasználásával történő rendszeres alkalmazására. Ez meg is honosodott. A tömedékeléshez szükséges meddőt többnyire a külszíni, tölcserzerű fejtésekből nyerték, de felhasználták a bányai munkálatokból származó meddőt is, sőt helyenként e célból vágatot is hajtottak a fedűbe.

A havi termelés a bánya virágkorában (1870 és 1890 között) 500–600 tonna volt, a 19. század vége felé 260 tonnát tett ki.

A szintes szállítás az akna folyosóin, a tárókban és a külszínen kézierővel fapallókon tovagördített, ún. magyar csillékkal történt. A magyar csillének elől két kisebb, hátul két nagyobb átmérőjű, sima felületű vaskereke volt, amelyre egy téglalap alapú, felfelé elkeskenyedő, fából készült, elől nyitható ajtóval ellátott szállítószekekrényt erősítettek. Rakodásnál a csille mind a négy kerekén nyugodott, a szállítás

kezdetén szintén négy keréken gördült, majd a csillét hátulról toló bányász ránehezkedett a szekrény felső részére szerelt foggantyúra, mire a két első kerék levegőbe emelkedett s csak a két hátsó keréken tartózkodva könnyedén gördült tova a kanyargó vágatokon is. A csille hasznos terhelése 150 kg vasérc volt.

A szállítóakna szelvénye négyszögletes volt: két szállító- és egy járóosztályból állt. Az aknaszállítás és a vízmentesítés céljaira egyazon erőforrást alkalmazták. Az első időkben ezt a mozgatóerőt egy, az altáró szintjében felállított két dugattyús vízoszlogpép szolgáltatta. A terményszállítás céljaira egy kétdobos szállítóvitla szolgált, amely az aknatoronyban elhelyezett kötél tárcsák közvetítésével két 1,68 m magas és 0,6 m széles csészét (egyszerű kast) emelt, ill. engedett le váltakozva az akna két szállítóosztályában. Közvetlenül ezekre tolták a magyar csillét, mégpedig az altáró szintjén az üreket, a mélybeni szintek egyikén pedig a telit. A vízszállításra a csésze fenekére erősített tartályt ún. „tonnát” alkalmazták, amely a zompba (az aknatestnek a legalsó szint alatti s vízgyűjtés céljaira lemélyített részét hívják így) merült s kb. 200 l vizet volt képes felvenni. Az így megtelt tartályt szállítókötélen kiemelték s belőle a vizet fent kiengedték. A víz ki- és befolyása önműködő szelepekkel történt. Később, mikor a mélység további megnyitásával a beáramló víz is szaporodott s az itt leírt berendezés nem győzte a vizet emelni, áttértek az akkoriban korszerűnek tartott „Rittinger-féle szivattyúakat”-nak elnevezett s rudazat segítségével működtethető vízemelő berendezésre. Ennek nyomómagassága 30 m volt s 14 cm átmérőjű nyomócsövekkel működött. A 80 m szintkülönbség leküzdésére tehát 3 db. ilyen berendezést kellett az aknába beépíteni, amelyeket egy közös rudazat segítségével az időközben beszerelt új, gőzmeghajtású szállító gépet hajtott meg egy központokivüli tárcsa (excenter) közvetítésével.

A szállító s egyben vízemelő gép motorja egy dugattyús, fekvő gőzgép volt, melynek mozgását fogaskerekekkel a közös tengelyre ékelt kötéldobokra vitték át. A dobok tengelye meg volt hosszabbítva s erre a hosszabításra volt rászelve a szivattyúberendezés meghajtását eszközölő központokivüli tárcsa, amelyet rúd és műszög segítségével hoztak kapcsolatba a szivattyú rudazatával.

A 19. és 20. század fordulója előtt az akna és környéke, nyilván a helytelenül vezetett bányamunkálatok következtében süllyedésnek indult s ez valószínűleg közrejátszott, ill. siettetette a bánya üzemének beszüntetését.

A bányaművek biztosítását tölgy- és fenyőfával vegyesen végezték.

A bányászok a világításhoz olajméceset használtak.

A Lucska és Barka vidéki vasércbányák összes termelését a lucskai *Gábor olvasztó*ban kohósították, ahová a szállítás ígásfuvarral, tengelyen történt.

### Vaskohászat

A vasgyártással kapcsolatos legrégebbi emlékek, egynehány, ma már feledésbe merült forrásmunka szerint a Szádelői völgyhöz fűződnek. A völgyet képező szakadékat a hegyipatak vájta ki. A szurdokvölgy északi kezdeténél valaha

egy vashámor vagy vasolvasztó állott, melynek működtetéséhez az erőforrást a Szár (Blatnica) hegyipatak vize szolgáltatta. Mivel az előbbiekben leírt lucskai és barkai bányászat sokkal újabb keletű, felmerül a kérdés, honnan szerezte be ez a tizedik évszázad előtti üzem a gyártáshoz szükséges nyersanyagot? Pozitív megállapításként kínálkozik az a lehetőség, hogy a vasércet maga a Szádelői völgy szolgáltatta, mégpedig vagy úgy, hogy azidőtájt a napra kibújva még oly gazdag ércek voltak, amelyek egykor közvetlenül voltak alkalmasak az olvasztásra, vagy pedig ismert, de ma már beomlott és kimerült lelőhelyek pingáiból származtak.

E vidék múltjának feltárása céljából nem lenne érdektelen az itt ismertetett elméletet kutatással valószínűsíteni.

A hiteles adatok szerint a környék vasgyártásának hazája Lucska volt s az olvasztók telephelye a községtől kb. 600 m-re nyugatra, a Csermosnya patak mentén állt. Itt működött 1853-ig az utolsó bucatúz (bucakemence, darabos kemence, tótkemence). Helyette építette a modernebb nagyolvasztót **gr. Keglevich Gábor**, az akkori tulajdonos, s róla nevezték el *Gábor-kohónak*.

Az ígásfuvarral az egész környékről ideszállított vasércet először az öt pörkölő kemence egyikében megpörkölték, majd a 11,5 m magas, 30 lóerejű gőzmeghajtású fúvógéppel felszerelt nagyolvasztóban, faszéntüzelő felhasználásával kohósították.

A faszenet a lucskai, barkai és falucskai (Hačava) uradalmi bükkerdőkben égették.

A vasolvasztó évi termelése 3 000–3 700 tonna öntött nyersvas volt. Mivel az elavult gyártási eljárás (faszéntüzelés) miatt s a vasipar pangása következtében a termelést értékesíteni nem tudták, az akkori új tulajdonos a gyártást röviddel az átvétel után, 1902 őszén beszüntette.

A nyersvas minősége megfelelt az akkori követelményeknek, ami az ércek előnyös vegyi összetételének köszönhető. Kevés ugyanis a kovasav, főleg a vörösvasércnél, és jó a mész és mangán aránya mindkettőnél. Ez utóbbihoz hozzájárul még a kísérőkőzetként mindenütt megtalálható mészkő is, amely a kohósításnál hasznos salakképző anyagként szerepel. Egy Bécsben 1881-ben Lill által készített vegyelemzés adatai szerint a lucskai nyersvas 1,54 % szilíciumot, 0,018% rezet, 0,091% foszfort és 0,021% ként tartalmazott.

Az olvasztóhoz tartozó épületeket a 20. század elején a Ganz-féle gyár bérelte, majd egyéb célokra alakították át s a mai napig is használják.

### Bányatulajdonosok és vállalkozók

A Lucska és Barka határában levő terjedelmes erdőbirtok a tornai uradalomhoz tartozott s régóta a Keglevich grófi család tulajdona volt. Ők nyertek adományt a bányák legtöbb részére is és kezelésükben volt mind a régi mind az új kohómű is. Ez utóbbit a család egyik utolsó sarja alapította s róla nevezték el *Gábor kohónak*. A bányajogosítványok és az olvasztó 1870-ben vétel útján **gr. Zichy Ferraris Bódog** tulajdonába került. Közben a Gábor kohót az 1863-tól 1879-ig terjedő időben **Nehrer Mátyás** rozsnói vaskereskedő bérelte. 1900-ban az egész bánya és kohóvagyont a külföldi

Kattowitzer A.G. für Bergbau und Hüttenbetrieb Kattowitz nevű cég vásárolta meg, s ez az üzemeltetést csakhamar leállította. A bányáösszlethez tartozó bányatelkek összesen 1 269 602,8m<sup>2</sup>- t tettek ki, ebből 406 047,6m<sup>2</sup> Lucska, 863 555,2m<sup>2</sup> pedig Barka határában volt.

A másik említésre méltó bányavállalkozó a rozsnyói **Schneider Ferenc** volt, akinek halála után örökösei folytatták a bányaművelést. Tulajdonukat a *Gabe Gotte, Ferenc, Franciska* és a *Camilla* védnevű bányatelkek képezték.

A Lucska és Barka községek határában lévő vasércbányák nagyrészét, éspedig a *Kattowitzi Bánya és Kohóműtársulat Rt.*-től valamint a Schneider Ferenc örököseitől 1911-ben **Szontagh Aladár** ügyvéd és **Horváth Sándor** mérnök, rozsnyói lakosok vették meg, nyilván nyereszkes céljából, mivel semmiféle bányászati tevékenységet nem fejtek ki. A bányatelkek kiterjedése 1.179.629m<sup>2</sup> volt.

A bányák újrafeltárása érdekében kifejtett kezdeményezésekről, illetve a csekély kiterjedés, illetve sikertelenség miatt említésre méltó bányatelek-adományozásról nincsenek adataink. A 30-as évekből származó hivatalos kimutatás mind-össze 1 külmértéket tüntet fel 11 203,99m<sup>2</sup> kiterjedésben vassalakra Lucskán, egy bizonyos **Péter Pál** nevű szolmonoki lakos javára, de ez is a pillanatnyilag szünetelő bányatelkek sorában szerepelt.

### Munkakörülmények és szociális viszonyok

A 19. század közepe táján a Keglevich-féle bányák alkalmazottainak száma mindössze 24-re tehető. A későbbiekben ez a szám 35-re növekedett, majd egy 1893-ból származó jelentés szerint az összes Lucska és Barka környékén működő bánya munkásainak létszáma 60 fő volt. Ezek közül néhányan Stósz községből valók, a többiek helybeliek, főleg lucskaiak. Ugyanebben az évben alakult a bányászok önszervező társasága, amelynek alaptőkéje 20 338,89 korona volt. Az említettekén kívül az olvasztónak 24 alkalmazottja volt.

A bányákban a munkaidő reggel 7 órától 12-ig és délután 1-től 6-ig tartott. Egy munkaszak tehát 5 órát tett ki, s minden bányász a nap 24 órájában két ilyen munkaszakot volt köteles teljesíteni s közben egy órai pihenőt élvezett. Hetenkint 5 napot töltöttek munkában. A napi kereset 2,40-2,60 és 3,60 K között váltakozott.

A kohászok hetenként 48-60 munkaórát teljesítettek s ezt – tekintettel a gyártási eljárás üzemszünet nélküli voltára – napi 3x8 órás vagy 2x12 órás műszakban dolgozták le. Keresetükről pontos adataink nincsenek, de ezek általában a bányászokéktól alacsonyabbak voltak.

A fenti munkáslétszámon kívül az érintett környék lakossága további hányadának megélhetőségi lehetőségét is közvetve a bányászat és a kohászat biztosította.

Gondolunk itt a favágókra, mészégetőkre, a lovas és ökrös fuvarosokra s nem utolsósorban a lucskai közbirtokosság erdejének remélt értékesítésére. Minderről a jogos felháborodás és elkeseredés hangján ír munkájában **Gömöri Miklós** a vasgyár bezűntetésének hírére: „*Lucskán a bezűntetett gyár, amellet, hogy jelentékeny számu családtól vonta el a megélhetés lehetőségét és zárta el az évenként ez-*

*rekre rúgó fuvarozási költségek annyi lovas és ökrös gazdától igénybe vett csatormáját, még az által is rosszul hat, hogy a lucskai közbirtokosság számításra vett erdejének a remélt értékesítése fölé keresztett húzott. Szóval ahol eddig jólét, megelégedés, szép kereset boldogította a nép jelentékeny részét, most szegénység, nélkülözés, minden jobbra fordulásra való kilátás nélkül, tette be és vetette meg a lábát.*“

### Epilógus

A lucska-barkai bányászat újraélesztésére irányuló, s 1911-ben lejártszódó kezdeményezés mindössze újabb adatokat szolgáltatott az 1902-ben megejtett számításokhoz. Ekkor becsülték fel u.i. a korabeli szakemberek a feltárt és remélhető ércvagyont 190 ezer tonnára, melynek keretében főleg a barkai vörösvasérckészleteknek jósoltak reményteljes jövőt. Bár az első kísérlet fiaszkóval végződött, a helybeliekben, sőt a szakemberek körében is élt a remény, hogy ha a vaskohászat nem is, de legalább a bányászat beindul. Az 1920-ban majd az 1940–1942 évben megejtett újraélesztési kísérletek – nyilván gazdasági okok miatt, amelyeket e tanulmány bevezető részében már részleteztük – sorra abba maradtak.

Ezeket az elvárásokat, sajnos, a múlt évszázad 50-es éveiben végzett – még mélyfúrást is alkalmazó – kutatások sem igazolták.

A lakosság egy része később a dernői bányák fellendülése idején, ott lelt megfelelő munkaalkalomra.

A helyzet a kereseti lehetőségeket illetően ma sem rózsás, pedig egy bizonyos: az e falvakból, a felső Csermosnya völgyéből származó embereket kötelességtudó, kitartó, munkaszerető és azt megbecsülő egyéneknek ismerik ma is, és nem csak e környéken.

### FELHASZNÁLT IRODALOM:

#### Batta Sztéfan

1981: Dejiny baníctva Rožňavy a okolia. Kézirat, Rozsnyó

#### Bergfest Árpád

1920: Beschreibung des Lucska-Barkauer Bergbaubesitzes. Kézirat. Rozsnyó

#### Bergfest Árpád

1952: Baníctvo v okolí obcí Lúčka – Bôrka. Kézirat, Banská Štiavnica

Slovenský geologický úrad Bratislava

#### Borovszky Samu (szerk.)

é.n. (1904): Magyarország vármegyéi és városai. Gömör megye. Budapest

#### Eisele Gusztáv

1907: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája. Selmecbánya

#### Papp K.

1915: A Magyar birodalom vasérc-és kőszénkészletei. Budapest Geologický prieskum Spišská Nová Ves - Geologický ústav Dionýza Štúra Bratislava

1973: Geologicko-ložisková štúdia Spišsko-gemerského rudohoria, Spišská Nová Ves

Zoznam miest na Slovensku dľa popisu ľudí z roku 1919, vydaný Ministerstvom s plnou mocou pre Slovensko. Bratislava 1920



## Motesiký Árpád A gnézdai remete és kortársai a hajdani vadászvilágban

A hatvanasok még emlékezhetnek írásaira, szakmai cikkeire a vadászatról, de irodalmilag helytálló vadásznovelláira is. Nagypapáink pedig olvashatták az általa szerkesztett vadászújságokat, közülük az 1931-től megjelenő *Vadászlapot*, amelynek utolsó száma 1944-ben jelent meg, mivel a háború alatt, a fasizálódó Szlovákiában betiltották.

Életében két könyve jelent meg: az *Ordasok* (Pozsony, 1958) és a *Vadászkrónika* (Pozsony, 1960), de egyikkel sem volt elégedett, mert a kiadó szerkesztői nagyon megkurtították, alapos munkát végzett a cenzúra szikéje. Mivel remek kritikát kaptak Magyarországon is, mindannak ellenére, hogy az egyik jeles szlovákiai baloldali írónak a kéziratokról kétszavas véleménye volt, mely szerint „nem ül!”.

Az egyik, Európában is a legrégebbi madártani szaklapban, az *Aqilában* az *Ordasokról* az alábbi kritikát olvashattuk: „A kárpáti vadászok mestere, vadásztársa, **Bél Sándor** erdőmérnök ízléses, finom tollrajzaival ad hangulatos természetleírást. Juránnak, mint hosszú időn át a szlovákiai *Vadászlap* szerkesztőjének, bőséges alkalmá nyílt, hogy saját, bő tapasztalatain kívül összeszedje a farkasra és annak életére vonatkozó adatokat. A munka mind vadászoknak, mind zoológusoknak, mind a szépirodalom iránt érdeklődőknek figyelmét felkeltheti. Bennünket közelebről a *Holló c. fejezet* érdekel, melyben a holló és farkas együttélését és ezzel kapcsolatban az 1950. év körüli kelet-szlovákia terjeszkedését ismerteti.”

Az *Élet és Irodalom* 1960. évi 27. számában a *Vadászkrónikáról* az alábbiakat olvashattuk: „*Jurán Vidor a Tátra, a „vadászparadicsom” krónikása, a vidék sajátos természeti történelmét írta meg. Erdőjáró ember, a természet szerelme. Ismeri a fákat, az állatokat, a füveket és a csendet. Nagyon szépen tud mesélni erről, szelíden, halkra fogott szóval.*”

Ámde **Dénes György** is nagyon világosan fogalmazott Jurán Vidor *Ordasok* című könyvével kapcsolatban 1960-ban: „A szívével néz és lát, egybeolvad a természettel és sokszor nem is ő beszél már, hanem maga a vadon, a titokzatos ősrendeteg. Így csak az tud írni, akinek a vérében ott zsong a természet örök zenéje, akinek lelkén átszűrődik és visszavetődik az éltető fény, aki szereti az életet, s derűs szemmel tekint maga köré.

*Jurán Vidor aprólékos megfigyelő, s talán ez a titka mesteri hangulatkeltésének. Történeteiben megelevenedik a számunkra ismeretlen világ, benne élünk, léteünk, lélegzünk, részei leszünk a vad örömeinek s tragédiájának.*”

\*

Jurán Vidor 1879. december 30-án született Gnézdán. É-

desapja, **Jurán Ferenc**, a helyi iskola tanítója, majd igazgatója volt, édesanyja, **Kozsik Leopoldina** 14 gyermeket nevelt fel. Vidort tanítóképzőbe adták, amelynek elvégzése után különböző helyeken, köztük Ipolyságon, Korompán kezdett tanítani, majd Szepesbélán telepedett le. A tanítói hivatás mellett volt lapszerkesztő, író, Tatra-kutató, és első sorban a természet nagy csodálója. Mindig büszke volt rá, hogy podolini kisiskolás korában **Krúdy Gyula** iskolatársa lehetett, a későbbi nagy író Juránt „kis pupák”-nak becézte.

Krúdyról ír a *Don Peter c.* kiadatlan, gyermekkoráról szóló regényében, a *Krúdy Gyula kolostora* című fejezetben. De lelkesen mesélt a nagy íróról **Barsi Imre** (1910–1996), pozsonyi lapszerkesztőnek is, aki aztán terjedelmes riportot írt a *Hét* hasábjain podolini látogatásáról...

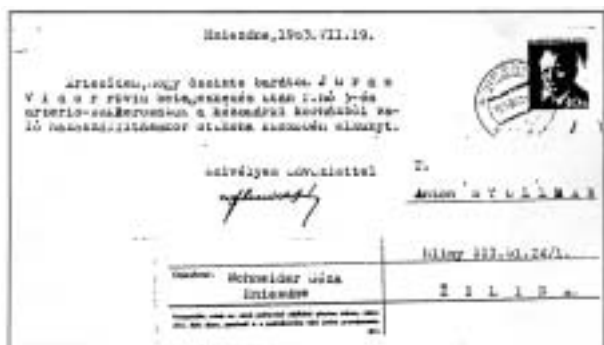
Jurán Vidor mindamelllett, hogy lelkiismeretesen tanított, sokat járta a természetet és vadászott. A Monarchia felbomlása után részt vett a *Szlovenszkói Vadásszövetség* megalakításában, vadászati kiállítást szervezett Poprádon, előkészítője a prágai, majd a berlini vadászati kiállításoknak. Rengeteget írt, lapot szerkesztett, széleskörű levelezést folytatott, levelezett **Kittenberger Kálmán**nal is, a budapesti *Nimród* főszerkesztőjével, maga is nagy családot nevelt. Keveset tudunk Jurán Vidor családjáról, de azért itt-ott elejtett néhány mondatot velük kapcsolatban. Annyi bizonyos, hogy az egyik lánya Magyarországra ment férjhez, a másik a háború után Németországban telepedett le, **László** fia erdőmérnök volt, a *Vadászlapban* cikkei és grafikái jelentek meg. Kassán is éltek családjának leszármazottai. Sajnos, kassai unokái már nem tudtak magyarul, noha nagypapjuk mind a három nyelvet – a magyart, szlovákot és németet tökéletesen, anyanyelvi szinten bírta...

Úgy bizony, rengeteget írt, és csak két könyve jelent meg életében. A harmadik, a *Kárpáti ordasok* (Tatran, Pozsony, 1966) csak a halála után került az olvasók kezébe, és lényegében az előző két kötetet tartalmazza. Mi történt a kéziratokkal? – kérdezheti az olvasó. Nemcsak a könyveknek, hanem a kéziratoknak is megvan a története. Még az első világégés előtt leadott kézírata – **Bársony István** írta hozzá az előszót –, közvetlen a megjelenés előtt a nyomdában tönkrement. Nagy utánjárással a második világégés után írásait az egyik budapesti kiadónál szeretne volna megjeleníteni, de abból sem lett semmi. A kéziratot a Nógrád megyében élő lányához küldték vissza. Talán most is ott vannak.

A vadászíró, pedagógus Jurán a maga módján nagyon praktikus ember volt. Kéziratának másolatát, vagy annak egy részét a poprádi *Tátra Múzeumban* helyezte el, gondolván, hogy majd egy magyar író kéziratait valaha ápolni fogják és kiadják. Eddigélé – ha egyáltalán meg léteznek –, nem történt velük semmi! Ámde 1957-ben a Kárpátok krónikását meglátogatta egy fiatal ornitológus, **Dr. Stollmann András** – ma ógyallai lakos –, akivel aztán attól kezdve állandó kapcsolatban, levelezésben állt. Ez a kapcsolat a fiatal tudós és az „ordas krónikás” között nagyon elmélyült. Utolsó küldeményét, inkább csomagját 1963. április 10-én póstázta az alábbi ajánlással: „*Egy fiatal író és természetbúvárnak adományozom – élő hagyatéknak!*” Köztük volt a *Don Peter* címet viselő regénye is, amelynek tartalma az író ifjúságáról

szól...

Dr. Stollmann András még 1963 áprilisában felkereste az író otthonában, Gnezdán, hogy a hagyatékot megköszönje. Látogatásáról ezeket írta: „Friss, életerős, derűs ember benyomását keltette, sugárzott belőle az optimizmus, a jövőt, a terveit ecsetelte.” Fénykép is készült róla, talán az utolsó. A lesújtó hír Gnezdáról egy levelezőlapon érkezett: „Értesítem, hogy Jurán Vidor rövid betegség után f. hó [1963 április] 5-én arterió-sklerózában, a késmárki kórházból való hazatérése után, otthona küszöbén elhunyt.” Aláírás: **Schreiber Géza**...



Még mielőtt folytatnám Jurán Vidor kéziratainak történetét, elmondom, hogy az íróval Pozsonyban találkoztam személyesen magam is. A *Szabad Földműves* fennállásának 10. évfordulóját ünnepeltük a pozsonyi Dévény szállóban 1960 márciusában – még hó volt a Duna partján. A lap levelező-tudósítójaként kerültem a konferenciára, Jurán Vidor, mint a lap állandó munkatársa volt jelen. **Csontos Vilmos** költő, valamint **Kúcs Gyula** alsószecsei tudósító – aki egyébként verseket is írt –, társaságában ült az asztalnál a szokásos vadászöltönyében. Én Csontos Vilmost ismertem közülük és a költő üdvözlése okán léptem asztalukhoz. Egyébként ismertem és kedveltem Jurán Vidor írásait, könyveit, így hát a találkozás öröm volt számomra. Ámbár annak gondolata, hogy majd egykoron, mondjuk, harminc-harmincöt év elmúltával kapcsolatba kerülök Vidor apó kézírataival, sőt szerkesztem, válogatom azokat, még halványan sem merült fel bennem. Sőt az sem, hogy majdan vadász leszek, a zöldkabátosok közül emberséges vadölő. Ahogy mondani szokás, egy ifjú tisztelőnek kijáró „meleg” kézfogással el lettem intézve...

Jurán Vidor megsárgult kézírataival úgy kerültem kapcsolatba, hogy Dr. Stollmann András felfigyelt a Hétben megjelenő vadászati, természeti írásaimra, s levélben fordult hozzám a kiadatlan kéziratok esetleges megjelenítésével kapcsolatban. Néhány levélváltás után megkaptam Bandi bátyámtól az első küldeményt. Az első nekifutásra a kéziratcsomagból kiválasztottam hét novellát, amelyek a *Négy felvidéki vadász* c. kötetben jelentek meg 1996-ban a budapesti TerraPrint Kiadónál.

A kötet, illetve Jurán Vidor novelláiról a *Magyar Vadászlapban* **Dr. Czvalinga István** (1941–2003), a váratlanul elhunyt, pécsi vadászíró az alábbiakat írta: „Ki ne ismerne Jurán Vidor (1920–1944 között Csöndes László álnév alatt is publikáló) felvidéki magyar író, a tátrai erdőságek és

a vadászpuska szerelmesének oly gyakran lírai hangú írásait, amelyekben a természetet imádó ember szíve elsősorban nem is a vadászszákmány megszerzéséért, hanem a vad csodálatáért dobogott. Könyvekben, folyóiratokban megjelent írásai vadászati szépirodalmunk gyöngyszemei, ámbár teljes életművének kiadása a mai napig várat magára...”

Czvalinga István óhaja további műveinek a megjelentetésével kapcsolatban lassan kezdett valóra válni. A budapesti Nimród Alapítvány gondozásában jelent meg a *Szepességi vadászhistóriák* című patinás kötete, amelynek szerkesztésében, az írások válogatásában örömmel vettem részt, s a könyv bevezetőjében az ajánlás is tőlem származik. Jurán Vidor 1951-ben írott gondolataira érdemes odafigyelni: „Én még annak a kornak szülöttje, annak az iskolának a tanulója és tanítója vagyok, amely úgy írt, miként a világot és benne az embereket, vadászokat, a vadat látta, a maga érzéseit, akár szomorúak, akár vidorak voltak, nem szégyellte, a nyilvánosság előtt nem tagadta meg írásában Isten áldását: a komolyságot és a pajkos vidámságot, nem búj el, ha könny égette szemét és fájdalom facsarta szívét...”

További kötete: *Vadászatok, emlékek, történetek* (Budapest, 1995). A szlovákiai *Vadászkalendárium 1999*, az író születésének 120. évfordulója alkalmából gazdag anyagot közöl a *Don Peter* c. kiadatlan regényéből is. Azonkívül közli a kalendárium Kittenberger Kálmán Juránhoz írott levelét, valamint kortársai írásait.

**Szűtsy Lóránt** így írt róla: „Itt jut eszembe néhai kedves öreg vadászbarátom, a jó hírű vadászíró, vadászlapszerkesztő, Jurán Vidor. Ha vadásztereferénk közben medve került szóba, sosem mulasztotta el megjegyezni: »Elhíheded, hogy nekem, mint régi tátrai vadásznak, többször is alkalom lett volna medvét lőni. De sosem vitt rá a lelkiismeret, hogy puskát emeljek erre az Európa-szerte egyre ritkább, becsebb ösvadra.«” (Boldog vadászévek – 1980)

**Barsi Imre:** „Gnezda (Hniezdne) a tizenhárom szepességi város egyike. Véleményem szerint nem is város, inkább falu.

– Jurán Vidort keresem – mondom az ajtót nyitó, kedves néninek, aki magyarul szólal meg: [...] Pirospozsgás arcú, hatvan körülinek látszó (később kiderült, hogy „csak” húsz évet tévedtem), fürgé férfit fogad dolgozószobájában. A falakon vadászfelvételek és trófeák. Az írógépben új könyvének kézírata.

Hát ő Jurán Vidor, Krúdy Gyula iskolatársa...” (Podolini utazás... Hét, 1958)

**Ivan Bohuš:** „Jurán Vidor, mint tanító végül Gnezdán, szülőfalujában telepedett le. Sajnos a háború után politikailag mellőzték, az volt a bűne, hogy egykoron valamelyik szepességi iskolában németül tanított, pedig nem is volt német...”

Sok-sok cikk, tanulmány őrzi Jurán vadászati, vadvédelmi tapasztalatait és élményeit s köztudottan akár a tűzbe ment a veszélyeztetett vadfajok védelméért. Elérte, hogy a medve 1932-től Szlovákiában teljes védelmet kapott. Nagy figyelemmel kísérte a Tátrai Nemzeti Park megalakítására irányuló törekvéseket, és saját ismereteivel, tapasztalataival támogatta.”

\*

Ámde szóljunk néhány szót Jurán Vidor barátairól és közvetlen munkatársairól. Elsősorban itt van a szepességi „négyesfogat” csapata (Jurán Vidor, Bethlenfalvy Ernő, Görgey János, Sovánka Károly). Külön-külön is remek vadászegyeniségek, szívós természetjárók és a vad neveléséhez, védelméhez értő, szakavatott Nimródok voltak.

**Bethlenfalvy Ernő** (1830–1955), szakíró és Tatra-kutató Késmárkon született. Ősei szepességi szász bevándorlók, a tatárjárás után telepedtek le a Magas-Tátra tövében. A kurta-nemesi családnak Hunfalván volt birtoka. Bethlenfalvy Ernő a századfordulón elvégezte a debreceni *Gazdasági Akadémiát*, és átvette szülei hunfalvi birtokát, amelyen 1945-ig eredményesen és példásan gazdálkodott. Egyébként sokoldalú ember volt, Szepes vármegyében tisztelték és becsülték, évtizedeken keresztül a Gazdasági egyesület elnöke volt. Az első tanulmánya *Szepes vármegye gazdasági helyzete* (1912) tette ismertté a nevét. A poprádi *Tátra Múzeum* külső munkatársaként régészeti kutatásokat, tanulmányokat is folytatott. Nem csak szórakozásból, kedvtelésből tette a dolgát, hanem például 1925-ben magángyűjteményéből 150 leletet, több képet, számtalan könyvet és állatpreparátumot ajándékozott a múzeumnak. Igen fontosnak tartotta a biológiai tudományok elsajátítását, rendszeresen képezte magát, meteorológiai megfigyeléseket is végzett, de állandóan kutatta az alpesi fauna madár és állatvilágát. Ezirányú tanulmányait a *Zipser Jahrbuch*-ban közölte (1939). A Pozsonyban 1935-ben megjelent *Naše polovníctvo* (Vadászatunk) c. reprezentatív kiadványba hús, főleg tátrai vonatkozású tanulmányt írt.

Ámde nemzetközi odafigyelésnek örvendő munkája a *Die Tierwelt de Hohe Tátra* (1937) c. műve volt, amelynek alap gondolata, hogy minden élőlény jogosult az őt megillető védelemre. További munkásságának eredményét számtalan tanulmány őrzi. Írásait közölte a *Lovec*, *Nimród*, *Kárpáti Vadász*, *Aquila*, *Természet* és három német nyelvű lap. A legtöbbet viszont Jurán Vadászlapjában publikált. Elkötelezetten és szinte görcsösen védte a természetet, amelyhez élete végéig ragaszkodott. Utolsó kívánsága az volt, amit a gyászjelentésben is feltüntettek, hogy ravatalára virágot ne hozzanak!...

A másik vadászciimbora és munkatárs a zayugróci **Sovánka Károly** (1883–1961) volt. A szobrász és festő édesapja Zayugrócon üvegfüvő és faragó szakembernek számított, s a helyi faragó-tanműhely vezetője volt. Természetesen Sovánka édesapja keze alatt elvégezte ezt a tanműhelyt és jó alapokkal felvértezve nekivágott Budapestnek, ahol **Mátray L.** tanítványaként szobrászatot tanult. A következő állomás Brüsszel volt, ahol világhírű mesterek keze alatt dolgozott. Majd újra Budapest és **Zala György** műterme.

Sajnos az első világháborúban megsérült Sovánka jobb keze, s a reményteljes ifjú szobrász pályafutása derékba tört. Jobb keze alkalmatlan volt a szobrászatra, de nem töprengett sokáig és nem sajnáltatta magát, hanem bal kezébe ecsetet fogott és festeni kezdett. A háború után Késmárkon telepedett le. Vázlatfüzettel járta a Tátrát, a Béilai

havasokat, és tanulmányozta a hegyóriások vadvilágát. A legtöbb képet a zergékről festette, de festett képeket a szarvasokról és a medvékről is.

Műveiről nagyon nehéz lenne „leltárt” készíteni, talán elég, ha azt mondjuk, hogy nem volt kúria felvidéki magyar vadászok tulajdonában, amelynek falait ne díszítették volna Sovánka-képek.

A *Lovec* és a *Vadászlap* illusztrátora volt és az első szlovenszkói vadászati kiállítás (Poprád, 1926) diorámáját ő festette. Résztvett a berlini kiállításon a csehszlovák pavilon tervezésében is.

A második világháború után őt is utolérte nemzeti tragédiánk. Csehországba deportálták, de 1946 után visszatért Szlovákiába és Pozsonyban telepedett le. Viszont az év nagyobb részét Kistapolcsányban töltötte, ahol vadászhatott, de különösen alkothatott. Rengeteg szénrajz és festmény maradt utána. Végül 1950-ben lánya után kivándorolt Németországba és távol a Szepességtől, imádott Tátrájától, emigrációban hunyt el...

A négyesfogat harmadik tagja, az utolsó kopóvadász, **Görgey János** volt. A 19. század derekán született, és az első világháború után hunyt el nyolcvanéves korában. Jurán Vidor írta: „*Virágba boruló tavaszi alkonyaton lehunyta szemét és átköltözött a túlvilági vadászmezőkre élményeiről és vadásztapasztalatairól beszámolni.*”

Saját erdején kívül a Kismagurán és a Lőcsei havasokon húszezer holdnyi vadászterületet bérelt, ahol ő volt az egyedüli vadászúr. A rövid, fekete körszakállas János úr egy picit különc ember volt. Jellemet, magatartását, egyéniségét Jurán Vidor írta meg *Az utolsó kopóvadász* című írásában:

„*Egyszer valamelyik hivatalnak kinevezett új főnöke eljött hozzá tiszteletét tenni. János urat nem ismerte. Belépett az udvarba, ott látott egy bőrkötényes férfit vasvillával trággyát kocsihoz rakni. Megszólította:*

– *Otthon van az úr?*

– *Otthon.*

– *Nem ismerem itt a járást, vezessen be hozzám!*

*János úr készségesen betessékelte egy szobába. – Hívom az urat!*

*Pár perc múlva a látogató majd hanyatt esett, mikor a belépőben felismerte azt az átöltözött kocsihoz, aki az udvaron trággyát rakott a kocsijára...*”

Tegyük hozzá, hogy János úr Toporcon példás, „minta-gazda” volt!

Jurán Vidor lelkes támogatókat, alkotókat, grafikusokat, vadászírókat tömörített a *Vadászlap* köré. Sajnos csak írásait ismerjük, életrajzi adataikat nem. Hiányoznak **dr. Thuróczy Tibor**, **dr. Fülöp Dezső**, **Plentzner Frigyes**, **Lamparter Jenő**, **Ujfalusi Egredi László**, **Zsilinszky Győző**, **Kárpáthy G. Károly**, **Kummer Károlyné** (a vadászati fényképezés művésze volt), **Choma Dezső**, **id. Szülővszky Béla**, **Duba Arthur**, **Stankowsky József**, **Jureczky Nándor**, **dr. Polinszky Béla**, **dr. Körtvélyessy Dezső**, **Klonfár Dezső** és **Varga Tivadar** életútjáról szóló adatok, csupán írásaikból tudunk arra következtetni, hogy csallóköziek, gömöriek, nógrádiak, kárpátaljaiak, vagy szepességiek voltak. Mind-mind a felvidéki magyar vadász-



ti kultúra felszentelt papja volt.

\*

Végezetül Jurán Vidor 2000-ben megjelent utolsó kötetéről – *Írások a hajdani vadászirodalomból, Relikviák* – annyit, hogy a magyar irodalomban sem gyakori az „episzto-la”, vagyis a levelek prózai formája, mint epikai műfaj. A legjelentősebb episztolákat **Zágoni Mikés Kelemen** (1690–1761), Rákóczi fejedelem apródja küldözgette Rodostóból. A vadászirodalomban pedig kimondottan elsőként Jurán Vidor levelei jelentek meg, amelyeket Dr. Stollmann Andrásához intézett. Kivételt képez a Bethlenfalvihoz, valamint a kiadókhoz és **Dr. Krisch Jenő**höz 1963-ban intézett levele. A kötet szerkesztésekor többször is elolvastam Jurán Vidor leveleit és fokozottan éreztem azt a meggyőződésemet, mely szerint írásaiban s leveleiben is utánozhatatlanul jelen van a felvidéki szellemiség.

Úgy tűnik, hogy életében nem értették meg kritikusai, vagy nem olvasták eléggé figyelmesen írásait, mert nem egészen találó ama állítás, hogy inkább a vadászati szakirodalomba, mint a szépirodalomba tartoznak munkái. Elbeszélő tehetsége leveleiből is kisugárzik. Levelei töprengésre, elgondolkztatásra és jelenlegi állapotaink, valamint a vad, s vadászatok jövőjének latolgatására is adnak okot.

#### Helynévszótár

Gnézda – Hniezdne  
Ipolyság – Šahy  
Korompa – Krompachy  
Szepesbéla – Spišská Belá  
Podolin – Podolinec  
Poprád – Poprad  
Hunfalva – Huncovce  
Zayugroc – Uhrovec  
Késmárk – Kežmarok  
Toporc – Toporec



Jurán Vidor szülőháza



Jurán Vidor (balra) a testvérével



Jurán Vidor és rókái





Gajdos Orsolya

## Haltenberger Mihály

Választásomban\* Kassa volt a meghatározó tényező, hiszen három éve ez a város lett második otthonom és igencsak szívemhez nőttek a belváros történelmet idéző épületei. Hiszen Kassa, Haltenberger Mihály szülővárosa az évszázadok során a történelmi Magyarország egyik legfontosabb városa volt. Azelőtt messze földön híres iparosai és kereskedői tették nagygyá és gazdaggá, de a kiegyezés után már a közigazgatásban és az oktatásban betöltött szerepe a legjelentősebb. A városban még ma is megtalálható kaszárnyaépületek (melyekben ma iskolák, hivatalok lettek otthonra) arra utalnak, hogy fontos katonai szerepe is volt, és a több ezer egyenruhás tovább gazdagította a város egyébként is több nyelven beszélő polgárságának nyelvi sokszínűségét.

Közel fél évszázad alatt a lakosok száma megháromszorozódott, s így a századfordulón a több mint 40 ezer lelket számláló Kassa múltja során először vált magyar többségűvé. Itt van a német nevek magyarázata. A kassai németiség a század második felében fokozatosan magyarrá vált, asszimilálódott, ezt a folyamatot **Márai Sándor** *Egy polgár vallomásai* c. művében kísérhetjük nyomon. De míg a németek aránya 20% alá süllyedt, a szlovákoké megmaradt 30% felett. A zsidóság, mely ekkor már jelentős szerepet játszott a városban, a lakosság 14%-át tette ki, bár hitközösségük két részre szakadva folyamatos harcot vívott egymással.<sup>1</sup>

A századforduló idején az új épületeknek köszönhetően a városkép is megváltozott. Színház, múzeum, korszerű szálló épült, többek közt ekkor talált új otthonra a premontrei főgimnázium, a jogakadémia, a felső ipariskola, a reáliskola, az állami gyermekmenhely. Ezekre az épületekre valóban égető szüksége volt egy, a korral lépést tartó, fejlődő városnak.

A város kulturális életében kiemelkedő szerep jutott a színháznak. A színházépület (mind a régi, 1896-ban lebontott, mind az 1899-ben átadott, ma is álló, gyönyörűséges új), a város tulajdonában volt, és a négyévenként meghirdetett pályázatokon választották ki a színiigazgatókat. Ebben a korban **Komjáthy János**, majd **Faragó Ödön** kezében volt a színház. Komjáthy igazgatása alatt egyre több modern, értékes darab gazdagította a kassai bemutatók sorát. Működését pozitívan értékelik a szlovák színháztörténészek is, elmentében Faragóval, akit nem egyszer igen súlyos kritikával illettek. Faragó első szárnypróbálgatásait vidéki társulatoknál színészként tette, majd Komjáthy kassai társulatának

tagjaként bontakozott ki színészi és rendezői tehetsége. 1913-ban Faragó sikerrel pályázott a kassai színház igazgatói posztjára. Nagy terveiről s konkrét céljairól a világháború okozta nehézségek ellenére sem mondott le. Az anyagi gondok ellenére operaénekesekkel egészítette ki társulatát, ennek csak bizonyos idő elteltével értek be a gyümölcsei. Ő mégis mindig többet és többet akart, szem előtt tartva a színház jelenét és saját lehetőségeit.<sup>2</sup> A nyomtatott sajtónak annak idején óriási szerepe volt. Sokkal több napi-és hetilap, folyóirat jelent meg akkor, mint ma az ötször népesebb városban (hiszen akkor nem volt még rádió, televízió). Kassa napilapjai közül a *Kassai Naplót* és a *Kassai Munkást* tartják a legjelentősebbeknek.

A fővárosi élethez hasonlóan Kassán is kialakult az ún. kávéházi élet. A megyei uraknak, a szabadelvűeknek és a keresztény mozgalmak képviselőinek megvoltak a maguk törzshelyei. Különböző kulturális egyesületek is alakultak, ezek közül a *Kazinczy Kör* volt a legjelentősebb, amely színvonalas rendezvényekkel és kiadványokkal gazdagította a város kulturális életét.

Ez a világ 1918-ban darabokra hullott, mint egy kirakósjáték, melyből már csak egy kocka hiányzik. 1918 végén, amikor a csehszlovák egységek bevonultak a városba, a polgárok úgy gondolták, hogy ez csupán átmeneti időre zavarja meg a nyugalmat, ám a trianoni döntés megpecsételte Kassa sorsát is. A hirtelen változásoknak azonban ismét az egyszerű ember itta meg a levét. Sokan önként hagyták el otthonukat, mások a kényszernek engedve jutottak a kiutasítottak sorsára. Így a város magyar lakosságának aránya rövidesen 17%-ra csökkent, aminek a következménye az addigi magyar-szlovák kétnyelvűség helyett az egynyelvű közigazgatás lett. Ez ismét nehéz időket jelentett a magyarság számára. Keserűség, fájdalom, bizonytalanság költözött a szívekbe....

### A premontrei főgimnázium

A kassai gimnázium kulcsfontosságú szerepet töltött be a város közoktatásában. Biztonságot nyújtó falai között számtalan diák bontakoztathatta ki tehetségét. Ha valóban meg akarjuk érteni ennek az oktatási intézménynek a jelentőségét, jócskán vissza kell forgatnunk az idő kerekét.

1643-at írtak, amikor **II. Ferdinánd** király jóvoltából a jezsuita rend roppant erőfeszítések árán végre iskolát alapíthatott a városban. Erre a célra az udvar a mislyei prépostság birtokait, majd később a kassai Fő utcán álló királyi házat bocsájtotta rendelkezésükre. Ehhez járult még a várostól kapott néhány kisebb ház, melyeknek telkein ma a premontrei rendházat, templomot, s a mögötte álló gimnáziumi épületet találjuk. Ezt az iskolát **I. Lipót** egyetemi rangra emelte, s ettől kezdve a gimnázium és az egyetem sorsa több mint egy évszázadra összefonódott. Az egyetem épületét 1732-ben építették át, s az új épület egészen a XX. század elejéig szolgálta az oktatást. **Mária Terézia** és **II. József** reformjai alapjaiban változtatták meg az iskola életét: feloszlatták a jezsuita rendet, majd szétválasztották az egyetemi és a gimnáziumi oktatást. Később **I. Ferenc** a már hatosztályossá szervezett iskolát a premontrei rend kezébe adta.

Az 1844. évi országgyűlés 2. törvénycikke értelmében az ország 44 gimnáziumában, így a kassaiban is magyar lett az oktatás nyelve. Óriási volt az öröm, hiszen hosszú évtizedek kemény küzdelmei nyomán született meg a siker. Azonban a veszített szabadságharc után a bécsi udvar indított ellentámadást a magyar iskolák ellen, fokozatosan szorították vissza a magyar nyelvet, majd a premontreiektől elvették az iskolát és bevezették a német nyelvű tanítást. Emellett az egész Habsburg birodalomban a gimnáziumot érettségi vizsgával záródó nyolc osztályossá tették.

A premontreiek távozni kényszerültek a kassai intézményből, de az iskoláért való harcot viszont nem adták fel. Kitartásuknak köszönhetően az iskolát 1861. novemberében ismét birtokba vehették. Ennek az időszaknak a tanulói közül többen igen sikeres pályát futottak be, közülük **Ultmann Róbert** urológust, több tudományos és királyi kinttetés birtokosát emelhetjük ki.

A gimnázium népszerűségét és az oktatás magas színvonalát igazolja a tanulók számának alakulása. Számomra felettébb érdekes, s szinte már elképzelhetetlen az a tény, mely szerint az 1882-es évben a megengedett 60 fős osztálylétszám 80-ra, sőt 90-re növekedett. A rekordot azonban az akkori harmadikos osztály tanulói tartották, akik 107-en zsúfolódtak össze egy 70 m<sup>2</sup> alapterületű teremben.

Az iskola helyiséghiánnyal kapcsolatos gondját 1903-ban orvosolták, mikor az országos költségvetés 136 ezer koronát tartalékolta a kassai gimnázium építkezésére, a költségek további részét a rend adta. Az építkezés idején a főgimnáziumnak átmenetileg a Fekete Sas-szálló épülete adott otthont. Minden bizonnyal az ekkor 15 éves Haltenberger Mihály is ebben az épületben folytatta átmenetileg tanulmányait. Az iskola pompás új épületét 1905. február 9-én adták át. 12 tanteremben és minden igénynek eleget tevő felszereléssel ellátott laboratóriumokban folytatódtak az oktatás. Így a kassai főgimnázium a Felvidék egyik legjelentősebb oktatási intézményévé fejlődött.

A későbbiek során említést érdemel az 1909/1910-es tanév, amikor a diákok között a magyar irodalom három majdani íróját fedezhetjük fel. Név szerint **Márai (Groschmid) Sándort** az I. A, **Mécs Lászlót** az V. és **Merényi Gyulát** a VI. osztály diákjai között.<sup>3</sup> Ám a sikerek, az örömök ellenére ismét sötét felhők gyülekeztek az iskola felett. Közbeszólt a háború. Az emberek szívébe bizonytalanság és félelem költözött, miközben a háború, majd a spanyolnáthajárvány tizedelte a város lakosságát. 1919. május 2-án az iskolai évet a városba bevonuló csehszlovák hatóság rendeletére be kellett fejezni. Ezzel lezárult egy fejezet a kassai premontrei főgimnázium történetében.

Én mégis hiszem, hogy az iskola szelleme tovább él minden egyes volt diák szívében. Az emlékekben talál menedékre a szellem, amely szabadságra és igazságérzetre nevelt, mely nem tett különbséget vallás és vallás közt, szegényeknek és jómódúaknak egyaránt esélyt nyújtva a tudás megszerzésére.

S hogy mi bizonyítja mindezt? A diákok közül kikerülő számtalan neves személyiség, művészek, tudósok, tanárok sora. Egy dolog mégis elszomorít. Ez a ma is gyönyörű

épület, melynek falai közt ezrek jövőjét alapozták meg, ma a fiatalság számára csupán az éjszakai bár szerepét tölti be. Az egykori tornateremben, melyben valaha megannyi diák tornázott, ma nesztelenül suhanó pincérek kínai ételeket szolgálnak fel. A folyosók csendjét csupán egy olykor-olykor lehulló vakolatdarab töri meg, mint apró könnyecsep, melyet az „élet“ után vágyakozva ejt ez a patinás épület. Ügyvédi irodák, kozmetikai szalon, bár... Mivé lett a premontreiek messze földön híres épülete? Ám, ha az iskola folyosóin sétálva az ember egy pillanatra megáll, s behunyja a szemét, nagyon halkán, a távolban zsvalyt hall. A fehér falak közti hatalmas teret betölti az egykori ifjuság képzeletbeli hangja. Az épületnek varázsa van, melyet magam is tapasztaltam. Múltja pilléreire támaszkodva büszkén jelzi: ezt az iskolát ember sohasem zárhatja be.

A premontrei gimnázium mellett a XIX. század második felében, ha nem is gyors ütemben, de mégiscsak kiépült a város iskolahálózata. Még az abszolutizmus kemény elnyomása idején, 1858-ban nyitotta meg kapuit az állami reálgimnázium a tudásra éhes nebulók előtt, bár a tanítás itt is német nyelven folyt. A város tovább fejlődött, egyre több szakemberre volt szüksége. Mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi vállalatok kerestek hozzáértő, képzett munkereőt. Enek az igénynek kellett az iskolarendszernek megfelelnie.

Az első leányközépiskolák az Orsolya-rend vezetése alatt jöttek létre. Ezeknek köszönhetően a továbbtanulási lehetőségek szempontjából eddig hátrányban lévő lányok előtt is megnyílt a „tudás felé vezető út“.

1910-ben Kassa 9000 diákot és 300 tanárt tartott számon. A középiskolások száma ebből 4000-re tehető. Így Kassa a régió egyik legnagyobb iskolavárosává fejlődött. Az állam igyekezett minden egyes új iskola létrejöttét anyagilag támogatni, ennek köszönhetően jelentősen megnőtt az oktatási intézmények száma is. Ezt hivatott alátámasztani a közölt táblázat is.<sup>4</sup>

### Haltenberger Mihály

1848 forradalmi hangulata, a szabadságharc fenséges és tragikus emlékei lassan feledésbe merültek. Petőfi szavait már nem suttopta a szél. Változtak az idők, a rohanó évek új nemzedéket neveltek fel. Emberek születtek, kicsiny gyermekek. Lelkük tiszta, büntelen, szemükben remény és szüntelen vágy lakik. Minden nemzedék egy újabb esély a jobb és szebb holnapra. Ám a kezdet kezdetén még senki sem tudja mit ír az élet Nagy Könyve, mi lesz a sorsa az apró jövőnyeknek.

Képzelnünk el egy csecsemőt, ki oly édesen alszik, hogy szinte egy őrangyalkát is mögéje tudunk képzelni. Gondolná-e akkor bárki is, vajon eszébe jutna-e valakinek, hogy a jövő világszerte híres földrajztudósa alszik szemünk előtt? Biztos vagyok benne, hogy nem. Igaz, nem ismertem a szüleit, az élet könyvében későbbi fejezet jutott nekem. Így fogalmam sincs, mit szerettek volna, milyen életet kívántak a kislfiúnak, Haltenberger Mihálynak.

Az újszülött 1888. szeptember 2-án látta meg a napvilágot. Az ekkor 51 éves apuka, **Haltenberger Péter** 4 fiúgyer-

	1859/60	1879/80	1909/10
Gimnázium	306	583	504
Reálgimnázium	185	198	330
Tanítóképző	35	54	73
Leány tanítóképző	-	50	122
Fiú polgári iskola	-	163	458
Leány polgári iskola	-	185	-
Evangelikus leány polgári iskola	-	-	164
Orsolya-rendi leány polgári iskola	-	-	292
Felső leányiskola	-	-	349
Ipariskola	-	61	121
Kereskedelmi akadémia	-	-	201
Mezőgazdasági iskola	-	31	63
Tanonciskola	-	600	800

mekével alkotta a család férfitársadalmát, míg **Kozák Zsófia** töltötte be a lágyszívű családjának szerepét. Bizonyára nem volt könnyű a gyermekek felnevelése, hisz egy fiúval is van gond bőven, nemhogy négygyel. Ám ezek a fiatal emberek kitűnő családi nevelésről tettek tanúbizonyságot, hiszen termékeny és hasznos életpályát futottak be mindahányan. A legidősebb fiú, **Sámuel**, a magyar közlekedéspolitikai jelentős alakjává vált, míg Mihály világszerte híres geográfus lett – de erről majd a továbbiakban ejtek bőven szót. **Péter** és **Ferenc** édesapjuk vállalkozását folytatták, a húsüzemet vezették. Vajon melyik anya ne vágya ilyen gyermekekre? Ki ne szeretne élete alkonyán úgy visszatekinteni a múltra, hogy elmondhassa: „ezért érdemes volt élni“?

Habár nem ismertem őt, mégis hiszem, hogy bátran kijelenthetem: ezek a szavak, ha nem is pontosan így, de elhagyták Kozák Zsófia ajkát.

Visszatérve a gyökerekhez: az üknagyapát, **Haltenberger Kilián Pétert**, 1810-ben hívták Kassára, hogy az első itteni posztógyárat vezesse. Unokája, **Béla**, már egy korszerű kelmefestő üzem tulajdonosa volt, mely egyedülállónak bizonyult az akkori Magyarország területén. Később még sikeresebb vállalkozás lett a gőzmosoda, majd vegytisztító üzem, mely hosszú évtizedeken át biztosította a család megélhetését. Béla édestestvére volt **Rudolf**, akinek az egyik fia Péter Kassán húsüzemet nyitott. Ő lett Mihálynak az édesapja.

A név olyan, mint az ember tenyere. Ha tudjuk mit kell nézni, elárulja a jövőt. Haltenberger Mihály. Egy név, mely tiszteletet parancsol, fenséges, ugyanakkor kissé rideg hangulatot áraszt. A napokban ismerőseimtől megkérdeztem, mire tippelnek, milyen foglalkozást űz e név tulajdonosa. Szinte mindannyian tudós-, orvos-, tanár-embernek vélték. Érdekes, hogy egyikük sem gondolt utcaseprőre vagy a krumpliorrú bohócra, aki minden gyerek arcára mosolyt varázsol.

Hősöm ifjúságáról sajnos nagyon kevés adattal rendelkezem, pedig szerintem ez a kor határozza meg egy ember későbbi sorsát. Nincs senki, aki elmesélne egy kamaszkori csínytevést vagy egy vidám történetet élete első 18 évéből. Erről sajnos gondoskodott a születése óta eltelt közel 120 esztendő, ami áttörhetetlen kőfalként választ el ifjúkorának emlékeitől. Ezt ledönteni csupán egy közeli családtag vagy barát tudná, ilyet viszont ennyi év távlatából lehetetlen találni.

Középiszolás éveiről az iskola anyakönyvének és

évkönyveinek sárguló, málladozó lapjai mesélnek. Az elemi iskola négy évének elvégzése után, 1898 szeptemberében, 10 évesen lett a kassai premontrei főgimnázium tanulója. A neves, színvonalasnak tartott iskola még a régi, egészségtelen épületben szorongva, komoly helyhiánnyal küszködött, ennek ellenére két első osztály nyílt, 45–45 tanulóval. Hősünk az I. A diákja lett. Számomra nagyon

meglepő volt, hogy a premontrei rend gimnáziumába aránylag sok más vallású tanuló járt, az I. A osztályban a 34 római katolikus tanuló mellett (hősünk is közéjük tartozott) 2 református, 3 evangélikus és 6 zsidó tanulót is találunk. „Ebben a „katolikus“ iskolában a szerzetestanárok szabadságra és igazságérzetre neveltek. – olvashatjuk Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* c. regényében a premontreiek iskolájáról, pedig neki több konfliktusa is akadt tanáraival. – *Felekezeti kérdésekben türelmesek voltak és nagylelkűek. Egyetlen esetre sem emlékszem, amikor zsidóztak volna, egyszerűen nem ismerték a zsidó-kérdést. Azt sem hallottam soha, hogy a reformátusokra, az „eretnek pogányok“-ra acsarkodnak...*“<sup>45</sup> Érdekes a tanulók társadalmi hovatartozása is. A legtöbben (15-en) közalkalmazottak családjából származnak, elég sok a szülők között a módosabb vállalkozó (9), de vannak közöttük földművesek (4), munkások (7), kisiparosok és kiskereskedők (6). Számomra egyértelművé vált, hogy a premontreiek igyekeztek felkarolni a szegény sorsú, de tehetséges fiatalokat is, erről tanúsítottak az évkönyvekben<sup>6</sup> ismertetett különféle alapítványok és segélyprogramok. Akkoriban természetesen csak fiúk jártak a premontrei gimnáziumba, ami nekem igencsak furcsának tűnik, mert ma már ilyesmivel nem nagyon találkozok az ember.

\*

Nagyon meglepődtem, amikor az évkönyvekben érdemjegyekre találtam. Úgy gondoltam, hogy a neves tudós a gimnázium osztályait kitűnő (akkoriban jelesnek mondott) eredményekkel zárta, ám ez korántsem felel meg a valóságnak! Már az elsős bizonyítványba becsúsztott egy hármas (a négyes akkor már elégtelent jelentett!) és több kettes. A későbbi évfolyamokban még több hármast találunk (a IV. osztályban ötöt!) De hasonló eredményt ért el a kassai gimnáziumban Mihály bátyja, Sámuel is, aki a nyolcadikban is tele volt hármassal. Úgy látszik, hogy nem adták olcsón a jegyeket a premontreieknek! A osztályzatokat vizsgálgatva azt tapasztaltam, hogy jobb eredményeket inkább a szegényebb sorsú, tandíjmentességet élvező tanulók értek el, számukra ez biztosan feltétel volt. Az is sok mindenről árulkodik, hogy hősünk 44 első Á-s osztálytársa közül csak tizenketten érettségiztek le Mihállyal, a többiek könnyebb iskolákba iratkoztak át, ismételték, kibuktak – a bejegyzések

erre utalnak. Mihállyal együtt (tehát a két 45-ös létszámú elsőből) 29-en tehetek érettségi vizsgát, ebből 2 tanuló jeles, 8 tanuló jó, 18 tanuló érett (hármás) eredménnyel végzett, 1 pedig megbukott. Mihály is az „érettek” között volt.

Mihály gimnáziumi évei egyébként sem lehettek könnyűek. Ugyanis pont ebben az időben került sor a régi, egészségtelen épület lebontására és egy új épület felépítésére. 1903 nyarán folyt a bontás és 1905 februárjában vehették birtokukba az új épületet. Tehát másfél évig (amikor hősünk a VI. és VII. osztály tanulója) az iskolai célokra igazán alkalmatlan Fekete Sas szálló helyiségeiben szorongtak az osztályok.

Tehát az 1905/1906-os iskolai év végén a határtalan boldogságban úszó érettségizettek közt találjuk hősünket is. Sikeresen befejezte a középiskolát, s ezzel lezárt egy fejezetet élete könyvében. Itt volt az ideje a továbblépésnek. Célok és vágyak kerültek előtérbe, dönteni kellett, s ő megtette.

1906-ot írtak, mikor a *Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen* elkezdte tanulmányait. Tanárai: **Krenner József**, **Lóczy Lajos** és **Kövesligethy Radó** voltak. Valószínűleg kitűnt tehetségével és szorgalmával, mert 1908–1910 között már a németországi Greifswaldban tanult **Max Friederichsen** és **Otto Jaekel** lelkes diájként. Minden bizonnyal igen nagy hatással voltak rá az itt eltöltött évek. Erről tanúskodik egyik cikke, melyre a korabeli kassai sajtóban bukkantam. Írása 3 egymást követő számban jelent meg, igencsak különös képet festve a német diákegyesületekről. Leírja, hogy az egyesület tagjai megkülönböztetésként színes szalagot és színes sapkát viselnek. Képzeljünk csak el egy sapkát, melynek alapszíne meghatározott, s konkrét jelentéssel bír az egyes intézményektől függően. Ezen kívül 2 másik szín díszíti a fejdőt, s a szélére apró szalag van illesztve. Például a protestáns egyesület színei: fekete, fehér és sárga, melyből a fekete az uralkodó. Az oldalán keskeny szalag fut végig, az előbb említett színekben pompázva.

Elgondolkodtató, hogy a cikkben több mint 2/3 részben negatívumokat sorol, s csupán a végén esik néhány jó szó az intézményről. Megjegyzik, hogy ő maga ellensége a diákság körében dúló ún. „tekintélyvágásoknak”. Ám, hogy mit is takar ez pontosan? Késsel bevagdostott, eltorzított arcú tanulókat. Sebeket, melyet már az idő sem képes begyógyítani, sebeket, melynek következményeit nem lehet eltüntetni. Vágást vágásra halmoznak, nem elégszenek meg egyvel. Ezeknek a sebhelyeknek régi párbajokra kéne utalniuk – persze hamisan. „A párbaj a becsületen ejtett szégyenfoltot van hivatva lemosni. Itt nem a sértett becsülete, hanem a hiúság az ok” – írja.

Második negatívumként a „trinkzwang”-ot, az ivás-kényszert említi. Igencsak merész kijelentést tesz, miszerint a újoncok-gólyák (nálunk „bunda”) felvétele attól is függ, hogy szerencsétlen ki tudja-e állni a fenéig való ürítéseket. Itt elsősorban a sörre kell gondolnunk. Megállapítja, hogy a végzett egyetemi hallgatók 70%-a beteg – hogy szépen fejezem ki magam. E gyakori betegség tünetei: gyomorbetegség, veselégtelenség, rák, hogy csak néhányat említsék.

Nehezményezi az akarati szabadság korlátozását. „Tény, hogy az egyéni szabadságból valamit fel kell áldozni a köz ér-

dekében, de hogy olyan korlátok közé szorítsanak valakit, mint a német fiatalokat, nevetséges” – jegyzi meg. A Greifswaldban székelő *Cimbria akademischer Turnverein* alapszabályzatának 169.§-a ekként szól: „Nem szabad esernyővel járni, vagy valami nagyobb csomagot vinni, ha az illető a Verein színeit viseli magán.”

„A Verein színét viselve csak I. vagy II. osztályon szabad utazni, sőt színház, koncert, vagy egyéb nyilvános helyen is csak a Vereinhoz méltó helyen szabad ülni” (170. §).

Komikus szabályok: „Valamely helyiségbe való belépéskor le kell venni a sapkát.”

A negatívumok ellenére a diákok kapcsolata jó. Mulatságból, rendezvényekből nincs hiány. Kétségbevonhatatlanul szép és fölemelő vonás a gyászesetek alkalmával tanúsított részvét. Ilyenkor gyászba borul az ifjúság, fekete szalag jelzi 14 napig a sapkákon a szomorúságot.

Az egyetemen 28 kör van, ebből 7 (25%) tudományos jellegű. Az egyesületen belül vannak: aktív, inaktív, philister, együttmulatók, vendégek és tiszteletbeli philisterek. Mit is takar ez pontosan? A következőkből kiderül: „Aktív” lehet minden immatrikulált egyetemi hallgató. „Inaktív” az, aki az itteni egyetemről más egyetemre megy, vagy fordítva. „Philister”, aki egyetemi tanulmányait befejezve álláshoz jutott. „Együttmulatók”, akiknek pénzügyi viszonyaik nem engedik, hogy aktív tagok legyenek. „Vendégek”, akik nincsenek immatrikulálva, de megvan a fölhatalmazásuk arra, hogy az egyetemmel érintkezésben állhassanak. „Tiszteletbeli philisterek” olyan idősebb férfiak, akik nem voltak az egyetem tagjai, de érdeklődést mutatnak annak ügyei iránt.<sup>7</sup>

Ennek a cikknek köszönhetően kimerítő és számomra nagyon tanulságos képet kaptam az akkori egyetemi életéről, legalábbis ami a diákok többségét illeti. De kiderült az is, hogy Haltenberger Mihály nem a többséghez tartozott. Előtte fontosabb célok lebegtek. Erre szintén utal kassai újsághír: három kassai lap, a *Felvidéki Újság* (1909. november 5. és 9.), a *Felsőmagyarország* (1909. november 5.) és a *Napló* (1909. november 9.) közli, hogy 21 éves hősünk a kassai Kazinczy-kör felolvasó estélyén 60 diaposzítívval (1909-ben! Nem is képzeltem, hogy már akkor is volt!) színesített előadást tartott skandináviai utazásáról.

1910-ben szerzett doktori címet, biztos nagy volt a család öröme is. Hisz gondoljunk csak bele, ekkor 22 éves volt. Kortársainak és – valljuk be – a mai fiatalok többségének a vágyai is kimerülnek az „élvezzük az életet, amíg lehet” jel-szóban.

Ő viszont más volt. Minél többet tudok meg róla, egyre kíváncsibbá tesz. Szeretném megismerni, beszélni vele. Annyi kérdésem volna! Egy emberről írok, az ő életét szeretném bemutatni. De vajon helyesen teszem-e? Vajon örülne-e ennek? Én nem vagyok tudós ember, talán sosem leszek az. Kevés adattal rendelkezem, s talán sok minden történt más-képp, mint ahogy leírtam. Mit szólt volna akkor, ha megtudja, hogy 117 évvel később egy fiatal lány megpróbálja leírni az életét, 84 év kemény munkáját, tudományos felfedezéseit? Én nem értek a földrajzhoz, nincs doktori címem, nem adtam ki könyveket. 15 oldal. Ennyi, amit a pályázat megkíván. 15 oldal! Ennyit érdemelne Haltenberger Mihály...?



1912–13-ban karrierje új, de korántsem váratlan fordulatot véve tovább ívelt fölfelé. Az akkori szokás szerint a végzett tanár-jelölteket vidéki gimnáziumokba helyezték. Így került hősünk a lőcsei katolikus főgimnáziumba. De az akkori Vallás- és Közoktatási Minisztérium jóvoltából óriási lehetőséget kapott: külföldi ösztöndíjat nyert. Böröndjében a múltjával, tudásával, s tehetségével elindult Amerika felé. Ott **William Morris Davis** (1850–1934), világhírű geomorfológus mellett dolgozhatott, akivel már 1909-ben, a németországi egyetemen kapcsolatba került. Amerikában megismerte a földrajztudomány és földrajzoktatás új irányzatait, melyről idehaza eddig csak álmodhatott. Megtanult mindent, amit lehetett, s a megszerzett tudást sikeresen kamatoztatta. Közben beutazta az óriási országot. Járt a Yellowstone-i és Yosemite-i nemzeti parkokban, felkereste a Mohave-sivatagot. Lehetősége volt tanulmányozni az 1906-os kaliforniai földrengés nyomait. Önálló tudományos kutatásokat végzett az Arkansas folyó nagy kanyonjában, valamint a Block Island nevű atlanti-óceáni szigeten, amit kb. 18 órányi hajóútra találunk New Yorktól. Olyan utazást tett Észak-Amerikában, melyről nemcsak én, hanem egy mai fiatal földrajztudós is csak álmodozhat. Ötvözte az ottani és a német földrajzi iskolákban tapasztalt szemléleteket és módszereket. Ezalatt az egy év alatt megalapozta jövőjét, ám mégsem elégedett meg ennyivel.

Egyszer minden jónak vége szakad. Az év leteltével hazatért Magyarországra. Ám alighogy megérkezett, szörnyű tragédia következett be a családban. 1914-ben a rettegett fekete hintó állt meg a ház előtt, s a családfőt, a 77 éves Haltenberger Pétert vitte az örök útra. Én biztos vagyok benne, hogy olyan fiúkat nevelt fel, akikre nem csak ő lehetett büszke, hanem magyar hazájuk is.

Mihály tehát először gimnáziumi-, majd a fővárosban egyetemi tanár lett. Így fordult a kocka. Néhány év elteltével ő került a katedra mögé, s tartotta érdekesebbnél érdekesebb előadásait, melyek széleskörű tudásról tanuskodtak. Nem volt diák, aki elaludt volna az óráin. Mindig ébren tartotta az érdeklődést.

Különleges ember volt, nem mindennapi tehetséggel. Számos könyve és tanulmánya jelent meg. Fő szakterülete a felszínalaktan volt. Ezen kívül foglalkoztatta a térképészet, valamint a település-, közlekedés- és tájföldrajzi kérdések. Egyszóval érdeklődése sok mindenre kiterjedt. Szakértelmét bizonyítja a budapesti egyetem Földrajzi Intézetének jellemzése: „*Haltenberger úr minden elismerést megérdemlő fiatal tudós. Tudományos és oktatási tevékenységéről csak a legjobbakat mondhatom, és munkái alapján a legmelegebben ajánlhatom.*”<sup>48</sup> Ennél jobb jellemzés nem is kellett.

Az 1924-es év újabb fordulatot hozott életében. Az észtsországi Dorpat – a mai Tartu – egyeteme felkérte az akkor világszerte ismert magyar tudóst a vendégprofesszori állás betöltésére. Ismét szükség lett a poros böröndökre, csomagolni kellett. Ösztől két éven át Haltenberger Mihály lett a geográfia rendes professzora a messzi Észtsországi akkor formálódó egyetemén.

Ám mi történhetett, hogy az észteknek egészen Magyarországra kellett jönniük ahhoz, hogy megtalálják

a megfelelő tudós professzort? Mindeddig nem sokat tudtam az észtekről. Tudtam, hogy rokonok, hogy nemrégiben, a Szovjetunió széthullásakor szereztek vissza függetlenségüket. A többit most tudtam meg, hősünk útját követve. S a poros könyveket lapozgatva a következőket tudtam meg: 1918-at írtak, mikor Észtsországi a cárizmus bukásával végre elnyerte függetlenségét. A tudományosság nyelve a több száz éves függőség miatt még nem az ész volt, sőt a tudósok nagy része nem is volt ész anyanyelvű. Leginkább az orosz és német nyelv volt használatos. Így hát csupán 1918-ban, a frissen megalakult köztársaságban tehették meg az első lépéseket az ész nyelvű intézmények, társadalmi szervezetek kialakítása érdekében. A Tartui Egyetemen a függetlenség elnyerése előtt egyáltalán nem volt földrajzoktatás. Ezért nevezték ki 1920-ban a neves finn kutatót, **Johannes Gabriel Granöt** (1882–1956) az egyetem első földrajzprofesszorává. Előadásait ész nyelvén tartotta, jelentős szerepet játszott a különféle nemzeti intézményekben. Tanszéket alapított és megindította a természet- és társadalomföldrajzi kutatásokat. Neki köszönhetően kiemelkedő helyre került a földrajzoktatás, s az egyetem számos neves geográfust nevelt, köztük **August Tammekannt** (1894–1959) és **Edgar Kant** (1902–1978). Granö professzor 1923-ban távozott az intézményből, de ekkor még nem volt olyan ész tudós, aki betölthette volna a helyét. Ezért hívták meg Haltenbergert az egyetem tanárának.

Észtsországi pályafutása alatt nem tanulta meg az ész nyelvet, de kitűnően beszélt németül. Mivel az akkori ország három hivatalos nyelve közül az egyik a német volt, nem jelentett gondot a kommunikáció, a diákok általában tudtak németül. Tudósunk nagy segítségére volt **Berik Inari**. Ő segített az ész és orosz nyelvű irodalom, a szükséges adatok lefordításában, feldolgozásában, valamint ő fordította Haltenberger munkáit ész nyelvre.

Ittléte alatt igen jelentős monográfiát írt Észtsországi természetföldrajzról. Tudományos szaklapot indított *Publications Instituti Universitatis Dorpatensis Geographici* címmel. Ebből 15 füzet jelent meg, több mint 480 oldalnyi összterjedelemben. Tudósunk buzgóságát bizonyítja, hogy az írásoknak csaknem felét saját cikkei, megjegyzései alkották. Mindig volt mit közölnie, tennie. Egy 37 éves magyar ember mutatott újat annak a népnek, melyet úgy megtapasztalt a történelem kegyetlen kereké. Ottlétével minket, magyarokat képviselt, neve sokak számára mégis ismeretlen, míg Észtsországi a máig emlegetett, ismert professzorok egyike. Mi magyarok olyan sokszor emlegetjük, hogy milyen sokat szenvedtünk a történelem folyamán. S az észtek!?

Kiemelkedő a Baltikumot tárgyaló munkája (1825), észtsországi település- és gazdaságföldrajzi kutatásai. A gazdaságföldrajzi munkájában például az államot egy organikus szervhez hasonlítja, ahol a főváros a szervezet központja, a települések az idegdúcok, a közlekedési vonalak pedig az őket összekötő idegrostok. Megemlítem egy másik jelentős munkáját, melyben kiválasztotta Észtsországi 13 városát. Nagyságuk, fekvésük, jellemzőik alapján különböző csoportokba sorolta őket. Ezután olyan szempontokat elemzett, mint a városok és vonzáskörzeteik közötti kapcsolatok,

valamint a helyi energiák szerepe. De ezeknek a munkáknak az értékelése igazán nem lehet egy középiskolás feladata.

Karrierje csúcspontján, 1926-ban jelent meg főműve *Landeskunde von Eesti* címen. A monográfia természet-földrajzi fejezeteiben az ország domborzati, vízrajzi, éghajlati és növényzeti szerepét vizsgálja, míg a társadalomföldrajzi fejezetek a népesség megoszlását és annak alakulását tárgyalják. A települések közül kettőt kiemelten mutat be, megállapítja, hogy a régi városok esetében inkább német, míg az újabbaknál orosz kulturális hatás észlelhető. Ő maga írta, hogy a haza kutatásának legfontosabb vizsgálati területei közé szerinte a természet-, a gazdaság-, és a politikai földrajz tartozik. Jól látta azt is, milyen nagy hatása van az embernek a földrajzi viszonyokra.

Munkáit igen nagy alaposág, precizitás jellemzi, de hát mi mást is várhatna az ember egy világszerte ismert tudóstól? Lassan azonban eljött az 1927-es év, Haltenberger Mihály hazatérhetett. Az itt töltött évek során teljes szívből, előítéletek nélkül adta át tudását az észteknek,<sup>9</sup> s indult magyar hazája felé. Az azonban elmondható, hogy észtországi tevékenysége alatt ez a magyar tudós alapozta meg az észti nemzeti földrajztudományt. Fölnevelt egy nemzedéket, amelynek tagjai, idővel talán túlszárnyalva mesterüket büszkén emlegetik a nevet, mely megmutatta: „minden álmunk valósággá válhat, ha van elég bátorságunk a nyomukba eredni.”

Munkáját tehát észti tudósok folytatták, melyről ő maga így ír: „Az észti szorgalom találja meg a haza kutatásának területén a gazdag és még érintetlen talajt, és nyújtson kártpótlást mindazért, amit korábbi időkben nem végeztek el”. Egy Haltenbergerről szóló tanulmány szerzője eképp vélekedik erről: „Ötven év kegyetlen megszállás után Haltenberger sorai ma is aktuálisak. Reménykedhetünk, sőt biztosak lehetünk abban, hogy a szinte elfeledett, a magyar sajtóban méltatlanul háttérbe szorított észti rokonaink nemzeti kultúrája ismét gyors fejlődésnek indul, és az észti földrajztudomány is úrja ehlyeri a világ elismerését.”<sup>10</sup>

A magyar lektori hely tehát 1928 nyarán megürült, s egy bizonyos időre üres is maradt. Az egyetem azonban meg akarta őrizni a lektorátust s a magyaroktatást, ezért 1929-ben az intézeti könyvtárost, **Nils-Herman Linberget** bízták meg a magyar nyelvű órák megtartásával. S hogy miért pont őt? Tartuba jötte előtt Linberg volt a pesti egyetem svéd lektora, emellett lelkesen fordította a kortárs magyar irodalmat. Neki köszönhetően jó kezekben maradt a magyaroktatás. Kezdő és haladó magyar csoportokat vállalt, előbbit három, utóbbit heti két órában.

1930. május 7-én **gróf Klebelsberg Kunó** kultuszminiszter sikeres látogatást tett a tartui egyetemen. Útjának eredményeképpen cseremegállapodás született a tehetséges hallgatók kölcsönös fogadásáról. Ezzel a budapesti *Eötvös Kollégium*, a *Pázmány Péter Tudományegyetem* és a *Tartui Egyetem* között máig tartó diák- és professzorcsere indult meg. Az észti egyetem főépületének falán, a díszterembe vezető lépcső mentén nagyméretű gránit emléktábla áll, mely az ott tanított magyar professzorok emlékét hivatott őrizni. **Peeter Tulviste** állította, az akkori egyetemi rektor. A táblán

a következő szöveg áll észti és magyar nyelven: „Az észti Nemzeti Egyetem első éveiben itt tanított magyar professzorok, Csekey István és Haltenberger Mihály tiszteletére. Állította a Tartui Egyetem 1998-ban.”

Tehát a tudósunk hazatért, örök nyomot hagyva maga után. Ám az itteni lehetőségek korántsem elégtették ki az igényeit. Magyarországon nem voltak meg a lehetőségek, eszközök, támogatások egy ilyen elismert professzor kutatásaihoz. Az ember azt hinné, hogy miután megmutatta mire képes, hazatérve kipiheni magát, hisz olyan pályát futott be, melyről egyesek csak álmodhatnak. Ő viszont nem elégedett meg ennyivel. Megtett minden tőle telhetőt, publikált, oktatott, figyelme Budapest városföldrajza felé irányult. 1938-ban tudománytörténeti munkát adott ki *A földrajz magyar úttörői* címmel. Időközben megjelent *Budapest városföldrajza* c. munkája. Elsőként adott összefoglaló képet a fővárosról.

1945 utáni pályafutásáról nagyon kevés adatot sikerült szerezni. Polgári származása és addigi tudományos karrierje miatt valószínűleg osztályellenségnek tekintették és a tudományos élet perifériájára került. Élete utolsó évtizedeiben a hajótisztképzésben végzett kiemelkedő munkát, tengerészeti földrajzra oktatta a tisztjelölteket. Nála megfelelőbb személyt nem is találhattak volna erre a célra, de biztos, hogy ezt érdemelte? Így kellett befejeznie tudományos pályafutását Haltenberger Mihálynak?

Ez az ember valóban megmutatta, mire képes. Világhírű tudós, kiváló tanár, író és szakember volt a földrajz minden területén. Több mint 20 könyve jelent meg nyomtatásban, s csaknem ugyanennyi tanulmánya, cikke különféle folyóiratokban. Bámulatatos életet élt, s szinte minden percét a tudománynak szentelte. Mégsem hiszem, hogy ez az ő részéről áldozat lett volna. Hivatása egyúttal hobbija is lett. Ez nyilvánvaló, hisz csupán kötelességtudatból soha senki sem jutna el ilyen messzire.

Ez a kivételes ember egész életét, 84 év munkáját, és tehetségét áldozta nekünk. Tudta, hogy a tudománynak igen nagy szüksége van szakértelmére. A tudománynak, mely könnyebbé tette és teszi mindannyiunk életét, melynek köszönhetően ma olyan életet élünk, melyről elődeink álmodni sem mertek. Ma már mindenki tudja, hogy a tűz és a villámcsapás nem az ördög műve, hogy a Föld gömbölyű, hogy mi az a csoda, ami az autót működteti, vagy miért olyan fontos találmány a számítógép. Csak azt tudják nagyon kevesen, hogy kiknek köszönhetjük mindezt. Biztos vagyok benne, ha hirtelen rákérdeznék, nagyon keveseknek jutna eszébe tíznél több tudós, s az is biztos, hogy Haltenberger nevét egyikük sem említené.

Tételezzük fel, hogy neves ember vagyok, valami kiemelkedőt értem el a tudományban, s lehetőségem nyílik arra, hogy időutazás során 100 évvel későbbi időkbé csöppenjek. Megkérdeném az embereket, vajon mond-e nekik valamit a nevem. Meglepve nyugtáznám, hogy senki sem tudja ki vagyok, s mit találtam fel, pedig felfedezésem mindannyiuk életét megkönnyíti. Azt hiszem, elmenne a kedvem az egésztől. Hiszen mit szólna Petőfi, ha a verseit szavalók nem is hallottak volna róla, csupán egy betanult szöveget mor-

molnának...? A találmányok többnyire névtelen atyák gyermekei...

Aki látta az arképét, megerősítheti: Haltenberger Mihály arca nyugalmat áraszt, tekintete egyszerű. Tipikus tudósprofesszor a jellemzően féloldalra fésült hajjal, a komolyságot árasztó bajusszal és az elengedhetetlen okos szemüveggel. Nincs benne önteltség, sem felvágás. Cseppnyi öröm, alig észrevehető mosoly és tiszta tekintet sugallja: „A világnak több szerény zsenire van szüksége. Olyan kevesen maradtunk...“

\*

### Amit még el kell mondanom

Munkám során érdekes és számomra szinte teljesen ismeretlen világ tárult fel előttem. Nyomon követve a Haltenberger-család tagjainak sorsát, megértettem a polgár szó igazi jelentését. Tanulmányaink során beszélünk egy-egy író paraszti vagy polgári származásáról, anélkül, hogy tudatosítanánk, hogy az tulajdonképpen mit is jelent. Most már értem. A polgárság – mint például hősünk családja – rendkívül fontos szerepet tölt be egy nemzet életében, építi a városokat, üzemeket hoz létre, gyermekeiből szakembereket, tudósokat nevel. Most értem meg igazán Márai szavait: „A polgár és a polgári rend az emberi együttélés egyik legértékesebb, leghasznosabb, magasrendű terméke, mindaddig, amíg alkotó és hősies...A hősies polgári korok alkották Európában azt a remekművet, melynek napnyugati kultúra a neve. A flamand polgár és az erdélyi, felvidéki...Ezt a polgárságot, ennek utolsó, legjobb pillanatát ismertem meg gyermekkoromban, a Városban.“<sup>11</sup> Ehhez a polgársághoz tartozott a Haltenberger-család is.

Volt egy másik megdöbbentő élményem is. Otthon és az iskolában is sokszor szóba kerülnek az 1945 utáni tragikus események. Nem voltak magyar iskolák, diktatúra volt, embereket vittek el. De hogy mindez milyen tragikus és embertelen módon szólt bele az emberek és családok életébe, az csak most világosodott meg előttem. Hogy egyetlen egy családban mennyi fájdalmat, tragédiát okozott – pedig nem is ismerhettem meg az egész családot, csupán néhány tagjának az életébe sikerült bepillantanom. Hősünket 1945-ben félreállították, tudományos karrierjét derékba törték, de tudását azért kihasználták. Bátyját, Sámuel színtén meghurcolták, vállalatát elvették tőle, szakértelmét nem vették figyelembe, hozzá igazán nem méltó munkákkal kereste kenyerét. A legtragikusabb sors **Haltenberger Incére** várt, a KGB hurcolta el, sohasem tért haza. Özvegye három kisgyermekkel magyarsága és származása miatt megbélyegezve, rendkívüli nehézségek között vészelt át a nehéz éveket. **Haltenberger Anna** grafikus művészi pályája nagyon sikeresen indult, de 1945 után magyarsága miatt pályája megtört. Mindezek ellenére a diktatúra nem tudta megsemmisíteni a polgárságot és ezt a családot sem. Ez derül ki még abból a kevés adatból is, amit sikerült megszerezniem. Az elhurcolt Ince három gyermeke egyetemet végzett, egyetemi tanárként, múzeumigazgatóként fontos szerepet töltenek be. Anna leánya, **Lídia** Prágában sikeres képzőművész, Ince

nővérének unokája, **Stefanovits Péter** Budapesten képzőművész. És még hány értékes tagja lehet a családnak, akiket nem ismerek!

A pályázatnak köszönhetően egy igazán érdekes és értékes világot ismerhettem meg.

\*

A Magyar Tudományos Akadémia jubileumi éve alkalmából a Magyar Köztársaság Kassai Főkonzulátusa és a Magyar Tannyelvű Középfokú Ipariskola és Kereskedelmi Akadémia által meghirdetett pályázat díjnyertes munkája. Felkészítő tanár: Kováts Miklós. (Szerkesztett változat.)

### JEGYZETEK

- <sup>1</sup> Halaga, Ondrej 1967
- <sup>2</sup> Kováts Miklós 1974
- <sup>3</sup> Kováts Miklós 2003
- <sup>4</sup> Mihóková, Mária 1981
- <sup>5</sup> Márai Sándor 1934. 230. o.
- <sup>6</sup> A premontrei főgimnázium évkönyvei
- <sup>7</sup> Abaúj-Kassai Közlöny 1909. II. 11,12,13. sz.
- <sup>8</sup> Otto Kurs 1999
- <sup>9</sup> Ott Kurs 1999, 49. o.
- <sup>10</sup> Kubassek János 1989
- <sup>11</sup> Márai Sándor 1941, 75. o.

### FELHASZNÁLT IRODALOM:

#### Borovszky Samu (szerk.)

1896: Magyarország vármegyéi és városai I. kötet. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest

#### Halaga, Ondrej

1967: Právny, územný a populačný vývoj mesta Košice. Košice

#### Halász József

1999: Az ipari termelés kezdetei Kassán. Košice

#### Kováts Miklós

1974: Magyar színháztársaság és drámai irodalom Csehszlovákiában, Bratislava  
2003: A kassai premontrei főgimnázium története. Gömörország, IV/2, 49-53.

#### Kubassek János

1989: Megemlékezés Haltenberger Mihályról születésének 100. évfordulóján. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok

#### Kurs, Otto

1999: Haltenberger Mihály szerepe az észak földrajztudományban. Földrajzi közlemények CXXIII/ 1-2. szám. 47-50.

#### Márai Sándor

1934: Egy polgár vallomása. Budapest

1941: Kassai őrvár. Budapest

1972: Föld, föld! Torontó

#### Mihóková, Mária

1981: Stredné školstvo v Košiciach. ŠVK Košice

1984: Hospodársky život v Košiciach 1848-1918. ŠVK Košice

#### N. Kósa Judit

1999: Szürkék és kékek. Népszabadság, december 24.

#### Sz. Haltenberger Kinga

2001: Egy elfeledett népművelőről. Gömörország, II/4, 52-53.

#### Szöke József, Viczián János (szerk.)

1993: Ki kicsoda Kassától-Prágáig? Szekszárd

A premontrei főgimnázium évkönyvei. Verejná knižnica Jana Bocatia

(Bocatus János Közkönyvtár), reg. odd., Košice

Magyar Életrajzi Lexikon I-IV. Budapest, 1967-1994

Pallasz Nagy Lexikona 10. kötet

Tolnai Világlexikona. Budapest, 1926

Felsőmagyarország-Kassai Napló, Kassa, 1909

Gömörország I-IV. évf., Rimaszombat